

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Vitalija Sendžikienė

**MOTERŲ, ESANČIŲ BEDARBYSTĖS SITUACIJOJE, MOKYMOSI VISĄ
GYVENIMĄ SITUACIJOS IR GALIMYBIŲ ANALIZĖ**

Magistro darbas

Darbo vadovas
Prof. dr. Jonas Ruškus

Šiauliai 2005

SUMMARY

Vitalija Sendžikienė

Situation of life long learning and opportunities of unemployed women. Master work

In this master`s work you will find unemployed women`s problems and possible ways of their salvation. The theoretical part of this work will be based on both, Lithuanian and foreign scientist`s works. Introduction. Actuality of social- practical research. After Recreation of Independence in Lithuania the problem of unemployed became essential. Major part of large enterprises went bankrupt after they hadn`t managed to reorganize. A lot of workers were released from work. An unemployed person is not able to participate in increasing the national product he also loses his qualifications and skills. His thinking standart is still orientated in being dependant on someone who is responsible for him. The following characteristics as sex, age, social status (head of the family or house wife) defines activities of society. But not only formal features are important in occupation, like education and knowledgs of languages but a person`s ability also to adapt to new conditions. When his profesional activities are stopped a person suffers great changes of his social surroundings, communication. His economical status is suddenly changed due to discreased income. Such economical deprivation can cause certain phycological changes (Gruževskis,1994).

In such permanently changing surroundings lifelong (permanent) learning becomes one of great importance. People should be ready for changing society and market as for critical accesment of their own knowledge and skills in professional area. It is important to recieve new information and to learn to learn. Integration learning into adults life in this situation is vital. All learning process becomes one continuation”from cradle to coffin”. Lifelong learning and education helps not only to continue ones economical competiveness and working abilities but is also the best possible way to finish social isolation (Memorandumas,2001).

Problematic Research questions: 1)What educational and social needs unemployed women have in competitive job the market? 2)What are the possibilities of educational and social activities pursuing fixation in the job market? Research Object-life long learning of unemployed women. Research Purpose- to present psycho-social influences of unemployed women lifelong learning. Research Methodics- interview (half- stand) method has been chosen as the main quality research method. The questionnaire has been prepared and used in the interview. The narrative- discriptional method has been used. The quality analysis for the approbation of research data has been used and based on non- standardized descriptional way data presentation. Research Undertake- 20 unemployed women , aged 30-40, registred at Tauragė Unemployed Agency and Tauragė Women Bussiness and Information centre were included in the research. Research Instrumentation- the main empiric source of unemployed women was

lifelong learning conception. To get the proper result from the information- interview (half-standardized- as the main quality research method- has been chosen. In the quality research a half standardized questionnaire has been used. The analysis net (operationalization) and the questionnaire had been prepared in advance. This way the principal of originality has been reached. During the quality research there has been chosen a discriptional (narrative) data presentation way. All the thoughts expressed by the respondents have been noted. The text material consist of respondents statements during the interview, which later on were interpreted in the light of scientific literature, analyzed, concluded, partly discussed.

Encouraging and limiting psycho- social influences of unemployed women taking part in life long learning process have been demonstrated. Before the research two hypothesis have been risen: 1) It is believed that unemployed women`s attitude towards lifelong learning is determined by their social status and living wage; 2) It is also believed that the passiveness of unemployed women is determined by the lack of motivation. The research has shown that integration of unemployed women into todays job market, its success, professional competiveness is based on outer factors- willingness to get a job and inner factors developing personality of the participants ready for a constant change in the market and also for their skills and professional abilities critical assessment though a successful fulfillment or it is limited by lack of income. Lifelong learning is also greatly influenced by a social status and living wage. The research has opened that the social condition of the respondents is often defined by their families. It has been noticed that the class background and education are tightly bound together. The families with education as a value will certainly encourage their children to continue their education, to reach for some cultural and personal values. It has also been noticed that those respondents who have higher education are more selfconfident and more determined about acquiring a new speciality or requalification. Unemployment was discovered as the main reason not allowing the respondents to lead fullblooded life. During the research not only encouraging but also discouraging factors were discovered- permanent lack of income influences the quality of their lives, values and life styles. Without substancial income they can neither have a good time nor divote some of it for culture or education. Their activity through selfrealization, creativity is regressing. The research has also shown that those respondents with lower education are even in worse psychological situation, they do not present themselves well enough at job interviews. Unemployed women are forced to learn by inner criterias, changing surroundings, family support, and a new opportunity to get a job. They also have a great wish to develop as personalities. Strong inner motivation encourages to follow the news, also in the area of new technologies. Most of them aware the importance of lifelong learning and have psychological readiness for it.

TURINYS

IŠVADAS. METODOLOGINĖ TYRIMO APIBRĖŽTIS	4
I. MOKYMOSI VISĄ GYVENIMĄ KONCEPTAS	7
1.1. Mokymosi visą gyvenimą reikšmė šiandieniniame pasaulyje ir Lietuvoje.....	7
1.2. Lietuvos politinių bei ekonominių pokyčių sukuryje.....	9
1.3. Suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą prasmieniai akcentai.....	12
1.3.1. Suaugusiųjų savarankiškas mokymasis.....	14
1.3.2. Suaugusiųjų tikslinis mokymas- mokymasis grupėje.....	15
1.3.3. Savaiminis patirtinis mokymasis.....	15
1.4. Edukacinių poreikių konceptas.....	17
1.5. Bedarbių mokymas- sudėtinė nuolatinio mokymosi sistemos dalis Integracija į darbo rinką.....	18
1.6. Moterų padėtis darbo rinkoje.....	20
1.6.1. Bedarbės moterys, kaip potenciali socialinės atskirties grupė.....	20
1.6.2. Moterų nedarbas ir jo priežastys.....	21
1.6.3. Moterų užimtumas pagal tautybę.....	24
II. MOTERŲ, ESANČIŲ BEDARBYSTĖS SITUACIJOJE, MOKYMOSI VISĄ GYVENIMĄ SITUACIJOS IR GALIMYBIŲ ANALIZĖ: KOKYBINIO TYRIMO DUOMENYS	25
2.1. Tyrimo imties charakteristika.....	25
2.2. Tyrimo metodika.....	29
2.2.1. Interviu metodo apibūdinimas.....	30
2.2.2. Tyrimo instrumentarijus.....	31
2.2.3. Analizės tinklelis (operacionalizacija).....	32
2.2.4. Aprašomasis(narrative) metodas.....	32
2.2.5. Veiklos tyrimo (action research) metodas.....	33
2.2.6. Empirinė bazės charakteristika.....	34
2.3. Bedarbių moterų mokymosi visą gyvenimą situacijos ir galimybių kokybinio interviu duomenys.....	35
2.3.1. Mokymasis visą gyvenimą- ekonominiai veiksniai.....	35
2.3.2. Mokymasis visą gyvenimą socialiniai veiksniai.....	39
2.3.3. Mokymasis visą gyvenimą kultūriniai veiksniai.....	49
2.3.4. Mokymasis visą gyvenimą psichologiniai veiksniai.....	51
2.3.5. Mokymasis visą gyvenimą mokymosi veiksniai.....	57
2.4. Bedarbių moterų motyvacijos skatinimas edukaciniu aspektu.....	63
2.5. Bedarbių moterų edukacinė veikla bendruomenėje (Moters užimtumo centre)	64
2.6. Veiklos tyrimas- bedarbių moterų profesinių įgūdžių ugdymas.....	66
IŠVADOS BEI REKOMENDACIJOS	67
DISKUSIJA	69
LITERATŪRA	70
PRIEDAI	
Priedas Nr. 1. Nedarbo statistikos duomenys	
Priedas Nr. 2. Analizės tinklelis	
Priedas Nr. 3. Klausimynas	
Priedas Nr. 4. Respondentų kodavimas	
Priedas Nr. 5. Kokybinio interviu protokolai	
Priedas Nr. 6. Respondentų protokolų teiginiai	
Priedas Nr. 7. Veiklos tyrimo medžiaga	

ĮVADAS

Tyrimo socialinis- praktinis aktualumas. Permainos ekonominiame ir politiniame gyvenime paliečia žmogaus socialinę raidą, kuri- skatinama arba stabdoma. Ypatingai skaudžios pasekmės išryškėja vykstant dideliems pasikeitimams, kai yra atmetamos ankstesnio gyvenimo normos, taisyklės bei tradicijos, o dar nėra sukurta tobulesnių. Jau šiandien mes matome šių pasikeitimų pasekmes ir Lietuvoje, t.y. tuos žmones, kurie pasikeitus ekonominei situacijai neišmoko gyventi kitomis sąlygomis, būti atsakingais už savo pečių, savo šeimos gyvenimą.

Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo ypač aktualios tapo gyventojų užimtumo ir nedarbo problemos. Po privatizavimo dalis stambiųjų įmonių bankrutavo arba reorganizavosi į smulkias. Dėl etatų mažinimo dauguma žmonių liko be darbo. Nedarbantis žmogus negali prisidėti prie nacionalinio produkto gamybos, praranda įgytą kvalifikaciją ir įgūdžius. Laikui bėgant jis dar išsaugojo mąstymo standartus, kad kažkas už jį pagalvos, juo pasirūpins. Gyventojų aktyvumą daugiausia lemia jų demografinė charakteristika- lytis ir amžius, socialiniai vaidmenys (šeimos galva, namų šeimininkė). Beje, užimtumą lemia ne tik formalūs požymiai (išsilavinimas, kalba), bet ir sugebėjimas prisitaikyti prie rinkos sąlygų (Gruževskis,1994).

Kiekvienas žmogus- individualybė, kuriam profesinė problema yra pati svarbiausia. Užimtumą jis sieja su individualia profesine karjera, panaudojant profesinius sugebėjimus, žinių įgijimą, socialinių ir kultūrinių įgūdžių tobulinimą. Staiga nutrūkus profesinei veiklai, iš esmės pasikeičia žmogaus socialinė aplinka, bendravimas, nutrūksta jam reikšmingi socialiniai ryšiai. Pasikeičia ekonominė padėtis, sumažėjo pajamos. Ekonominė deprivacija gali sukelti ir psichologinius reiškinius (Gruževskis,1994).

Nuolat besikeičiančioje aplinkoje ypatingą reikšmę įgauna **nuolatinis mokymasis, trunkantis visą gyvenimą.** Žmonės turi būti pasiruošę pastoviai kaitai rinkoje ir visuomenėje, o taip pat savo profesinių gebėjimų ir įgūdžių kritiniam įvertinimui bei keitimui. Svarbu priimti naują informaciją, o taip pat *išmokti mokytis.* Siekiant įgyvendinti mokymąsi visą gyvenimą, svarbu integruoti mokymąsi į suaugusiųjų gyvenimą. Visas mokymasis laikomas vientisu kontinuumu „nuo lopšio iki karsto“ (Memorandumas,2001).

„Nuolatinio mokymosi sistemos tikslas- garantuoti kuo įvairiapusiškesnę žmogaus fizinių ir psichinių galių plėtotę, sudaryti galimybes mokytis bei per saviauklą tobulėti, ugdyti savo asmenybę bet kurio amžiaus, išsilavinimo ir sveikatos būklės žmonėms“ (Beresnevičienė,1995).

Būtina didinti mokymosi poreikį ir plėsti pasiūlą ypatingai tiems, kurie iš švietimo ir mokymo pelnę mažiausiai. Mokymosi visą gyvenimą esminės sąvokos būtų, kaip motyvacija, lūkesčiai bei pasitenkinimas. Tai liečia kiekvieno individo ateitį, nes nuolat besimokant iš savo bei aplinkinių gyvenimo, iškyla poreikis aukštesnio saviaktualizacijos siekimo, žmogus gali tobulinti asmenybę, siekiant didesnio socialinio pripažinimo, bendravimo bei estetinių poreikių

tenkinimo. Mokymosi visą gyvenimą fenomeną tyrė Jucevičienė (2001)- Besimokančio miesto projektinėje veikloje. Nuolatinis švietimas ir mokymas padeda ne tik išsaugoti ekonominį konkurencingumą bei galimybę dirbti, tačiau yra pats geriausias būdas socialinei atskirčiai įveikti.

Kaip gerą *mokymosi visą gyvenimą* pavyzdį galima palyginti *Didžiosios Britanijos patirtį nuo 2001m.* Per 2004m. Didžiojoje Britanijoje savo įgūdžius patobulino 750.000 suaugusiųjų. Tikimasi, kad dar 1.5mln besimokančiųjų savo kvalifikaciją padidins iki 2005m. Didžiojoje Britanijoje toks rezultatas pasiekiamas organizuojant kursus visoje šalyje norintiems mokytis. Tik surinkus nemokamu telefonu galima sužinoti artimiausią, arčiausiai namų organizuojamų kursų vietą*.

Mokymas ir mokymasis- besimokančios visuomenės link, tai reikėtų skatinti aukščiausio lygio žinias, sukurti plačiai prieinamą ir nuolat atnaujinamą mokslo sistemą, užtikrinti socialinę integraciją, siekti lygių galimybių (Memorandumas,2001).

Probleminiai tyrimo klausimai

1. Kokiais edukaciniais ir socialiniais poreikiais pasižymi bedarbės moterys konkurencingoje darbo rinkoje?
2. Kokios galimos edukacinio ir socialinio aktyvinimo galimybės siekiant įsitvirtinti darbo rinkoje?

Tyrimo objektas

Bedarbių moterų mokymasis visą gyvenimą.

Dalykas

Bedarbių moterų edukaciją skatinantys ir ribojantys veiksniai.

Tyrimo hipotezė

1. Tikėtina, kad bedarbių moterų nuostatas dėl mokymosi visą gyvenimą apsprendžia socialinis statusas ir pragyvenimo lygis;
2. Tikėtina, kad bedarbių moterų pasyvumą apsprendžia mokymosi motyvacijos stoka.

Tyrimo tikslas

Atskleisti bedarbių moterų mokymosi visą gyvenimą psichosocialinius veiksnius.

Tyrimo uždaviniai

1. Padaryti edukacinių poreikių analizės tinklėlį (operacionalizaciją);
2. Atskleisti ir išanalizuoti edukacinius psichosocialinius veiksnius, sąlygojančius edukacinį ir socialinį bedarbių moterų pasyvumą/ nepasyvumą darbo rinkoje;

---

* Too little time to learn? Issues and challenges for those. Prieiga per internetą: EBSCO duomenų bazė <http://web12.epnet.com> [2005 05 01].

3. Parengti pusiau standartizuoto interviu klausimyną, tinkamai atspindintį bedarbių moterų gebėjimą konkuruoti/ nekonkuruoti darbo rinkoje;
4. Išanalizuoti tyrimo rezultatus, suformuluoti išvadas bei praktines rekomendacijas.

Tyrimo metodologija

Tyrimo metodologija remiasi *mokymosi visą gyvenimą memorandumu* ir *mokymosi visą gyvenimą* strategija, nes jos geriausiai atskleidžia moterų, esančių bedarbystės situacijoje sėkmę integruotis į visuomenę tik per nuolatinį mokymąsi. Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro:

1. Mokslinės literatūros analizė;
2. Interviu (pusiau standartizuotas) metodas;
3. Narrative (aprašomasis) metodas;
4. Veiklos tyrimo metodas;
5. Kokybinė analizė, paremta nestandartizuoto aprašomojo pobūdžio duomenų pateikimo būdu.

Tyrimo metodika

Kokybiniam tyrimui atlikti pagrindiniu tyrimo metodu buvo pasirinktas- interviu (pusiau standartizuotas) metodas. Sukonstruotas klausimynas, kuris buvo panaudotas interviu (pusiau standartizuoto) metu. Pasirinktas aprašomasis (narrative) metodas. Tyrimo duomenų apdorojimui buvo naudojama kokybinė analizė, paremta nestandartizuoto aprašomojo duomenų pateikimo būdu.

Tyrimo imtis

Tyrimo dalyvavo 20 bedarbių moterų 30-40 metų amžiaus, registruotų Tauragės darbo biržoje ir Moters užimtumo bei informacijos centre. Respondentės buvo pasirinktos pagal tam tikras savybes- komunikabilumą bei išsilavinimą.

Rezultatų naujumas

Darbo rinkos dalyviai nespėja persiorientuoti savo psichologinio nusiteikimo bei profesinės kvalifikacijos prie pastoviai besikeičiančių darbo rinkos sąlygų. Šiandieninėje visuomenėje žinios tampa vis didesne vertybe ir asmens realizavimosi sąlyga. Taigi asmens mokymasis nėra baigtinis reiškinys- jis tęsiasi visą gyvenimą. 2002m. buvo atliktas tyrimas „Moterų profesinis konkurencingumas ir samdomumo galimybės: psichosocialinės situacijos analizė, kurį inicijavo ir atliko Šiaulių universiteto Socialinių tyrimų mokslinio centro darbuotojai Ruškus, Mažeikienė, Šidlauskienė ir Balčiūnas. Savo tyrimu siekėme atskleisti bedarbių moterų mokymosi visą gyvenimą psichosocialinius veiksnius bei pasiruošimą pastoviai kaitai rinkoje, įgūdžių bei profesinių gebėjimų kritinį įvertinimą. Mūsų darbe- moterų, esančių bedarbystės situacijoje atliktas kokybinis tyrimas, leidžia pažvelgti kitu aspektu į gautus tyrimo rezultatus bei palyginti su anksčiau tirto kiekybinio tyrimo rezultatais.

I. MOKYMOSI VISĄ GYVENIMĄ KONCEPTAS

1.1. Mokymosi visą gyvenimą reikšmė šiandiniame pasaulyje ir Lietuvoje

2000m. kovo mėnesį Europos Sąjunga paskelbė skatinanti mokymąsi visą gyvenimą ir palaikydama šią esminę iniciatyvos politiką paskelbė *mokymosi visą gyvenimą memorandumą*. Mokymasis visą gyvenimą jau nėra tik vienas iš švietimo ir mokymo aspektų; jis turi tapti svarbiausiu principu, dalyvaujant pilname mokymosi kontekstų tęstinume (ES Komisja,2000). Beveik visi politikos pareiškimai pareikšti šiame kontekste pabrėžia būtinybę adaptuotis ir keistis. Permanentinis mokymasis turi plėstis, ypač tarp žmonių su nepastoviais mokymosi poreikiais. Čia lemiamas kriterijus turi būti, kompetencija, o ne amžius.

Napler ir Sheffield Halsan universitetų profesorius, Europos Permanentinio Mokymo Iniciatorių įsteigėjas ir prezidentas *Longworth* teigia, kad „Learning city“ bando nuspėti ką žmonės nori išmokti ar ko jiems reikia (turiningesniai gyvenimui namuose, darbui gauti, darbui pagerinti bei tapti aktyvesniais, labiau informuotais). „Learning city“ pasirūpina, kad viskas būtų tvarkoje- jog visų žmonių interesai bei poreikiai būtų patenkinti ir bando ugdyti perėjimą nuo vienos mokymosi dalies prie kitos (mokyklos, koledžai, toliau- suaugusiųjų ir permanentinis mokymas, gamybinės praktikos bei profesinis tobulėjimas)[†].

Mokymosi visą gyvenimą idėja, kurią mokytojas *Yeaxlee* savo darbe „Nuolatinis ugdymas“(„Lifelong Education“) išskėlė Anglijoje šio šimtmečio pradžioje (1929), reiškė bendruomenės narių mokymąsi ir gyvenimą, darbą ir poilsį bei gyvenamąją vietą. Jekslio teigimu, suaugusiųjų mokymas padėtų jiems siekti harmonijos su pasauliu bei susidaryti demokratiškesnį gyvenimo stilių, o humanistinės studijos truktų visą gyvenimą, kurios padėtų asmenybei augti, siekti laisvės ir atsakomybės bei ieškoti gyvenimo kokybės.

Amerikiečių filosofo bei pedagogo *Dewey*, propagavusio pragmatinę filosofiją ir pažangųjį švietimą teigimu- suaugusieji tęsia savo mokymąsi visą gyvenimą, jei jų ankstesnis mokymasis „sudaigino“ mokymosi tęstinumo procesą, kiekvienam suteikdamas galimybę veikti kaip žmogui, pasitikinčiam geresniu gyvenimu. Jo nuomone žmonės mokosi nuo vaikystės iki senatvės, t.y. jie mokosi iš paties gyvenimo. Nuolat mokydami, jie auga intelektualiai, socialiai ir tobulėja kaip asmenybės. Šis augimas, pasak *Diuji*- tai lavinamojo patyrimo rezultatas, įgalinantis individą asimiliuoti kiekvieną naują patyrimą, tobulinant savo požiūrį bei veiksmus.

Lindeman suformulavo ir pateikė suaugusiųjų švietimo principus ir jų mokymosi programą. Jo nuomone, mokymasis visą gyvenimą-, tai grupinis mokymasis, kurio centrą sudaro

---

[†] Longworth, N.(1996). Making Lifelong Learning Work: Learning Cities for a Learning Century. Kogan page. London. Prieiga per internetą: EBSCO duomenų bazė <http://web21.com> [2005 04 01].

asmeninis patyrimas ir pasidalijimas šiuo klausimu su kitais diskutuojant. Suaugusiųjų švietimas turi remtis šiais principais:

1. Tai visą gyvenimą trunkantis procesas, pasirengimas nežinomai ateičiai;
2. Tai ne profesijos mokymasis, o savanoriškas gero, džiaugsmingo, prasmingo gyvenimo patyrimo bei galimybių plačiau atskleisti individo asmenybei ieškojimas;
3. Mokymo procese svarbu orientuotis ne į situaciją, dalyką, o į mokinius;
4. Suaugusiųjų mokymosi esmę sudaro jų patyrimas, nes suaugusieji viską įsisąmonina refleksyviai ir įvertina savo išgales, išmoksta keisti savo įpročius, vadovautis naujais motyvais (cit. pagal Jarvį,1990).

Nors mokymosi visą gyvenimą idėja atsirado šio šimtmečio pradžioje, bet tik 1960 metais ji buvo iškelta vienoje UNESCO sesijoje ir įtraukta į programą Lengrando. Ypatingai šią idėją išpopuliarino jo knyga „Nuolatinio mokymosi įvadas“ („An introduction to lifelong learning education“,1970), kuri buvo išversta į 17 kalbų.

1979 m. UNESCO „mokymosi visą gyvenimą“ („lifelong learning“) sąvoką pasiūlė vartoti, kaip: „suaugusiųjų švietimo“ („adult education“), „integruoto nuolatinio mokymo“ („lifelong integrated learning“), „tęstinio mokymosi“ („permanent education“). Visos sąvokos, kilusios iš UNESCO koncepcijos pabrėžia, kad išsilavinimas nėra duodamas vieną kartą visam laikui, o yra nuolatinio mokymosi, trunkančio visą gyvenimą – rezultatas. Tai ilgalaikis procesas, nes gyvenimas pats savaime yra nenutrūkstantis mokymosi procesas, bet kiekvienas asmuo ieško specifinių galimybių tiksliai ir nuosekliai mokytis toliau, norėdamas neatsilikti nuo visuomenės techninės ir socialinės raidos, prisitaikyti prie pakitusių gyvenimo aplinkybių (vedybų, profesinės situacijos, senatvės...) ar siekdamas visapusiškai išplėtoti savo potencines galimybes. Mokymasis trunkantis visą gyvenimą aprėpia atsitiktinį (pasąmoninį) ir sąmoningą individo mokymosi patyrimą (Beresnevičienė, 2000).

Pirmasis Europos Komisijos politinis pareiškimas likus penkeriems metams iki *Memorandumo* pasirodymo buvo skirtas besimokančiai visuomenei- *Mokymas ir mokymasis: besimokančios visuomenės link*. Baltojoje knygoje minima, kad „šiuolaikinėje Europoje keliami trys esminiai reikalavimai- *socialinė integracija, įsidarbinimo galimybių didinimas bei asmeninis tobulėjimas*“ nėra tarpusavyje nesuderinami dalykai. Vadinasi, piliečiai turi tapti besimokančiais žmonėmis, o mokymasis, kaip ir įsidarbinamumo galimybių didinimas, bus tarsi raktas padedantis pasiekti socialinę įtrauktį, aktyvų pilietiškumą bei asmenybės tobulėjimą. Mokymasis- tai tobulėjimas, žmogaus praturtinimas, kuri tęsiasi visą žmogaus gyvenimą, todėl jis ne tik visą gyvenimą trunkantis procesas, jis aprėpia visą gyvenimą, nes mokymasis- tai varomoji žmonijos jėga, o įsidarbinimo galimybių didinimas bei pilietiškumo skatinimas – yra du mokymosi visą gyvenimą rezultatai (Jarvis,2003).

1.2. Mokymasis visą gyvenimą Lietuvos politinių bei ekonominių pokyčių sukuryje

Nuolatinio mokymosi sistemos kūrimo Lietuvoje būtinumą nulemia jos visuomeninė, demokratinė, ekonominė bei kultūrinė raida. Lietuvos švietimo sistema pertvarkoma iš pagrindų. Kuriant nuolatinio mokymosi sistemą, svarbu žmonėms sudaryti sąlygas tobulėti, kaip asmenybėms, integruotis į pasaulio kultūrą, išlaikant savo unikalumą bei tautinį identitetą (Beresnevičienė, 1995). Kalbant apie mokymosi visą gyvenimą plėtrą Lietuvoje, trys pastarojo laiko pokyčiai buvo reikšmingiausi.

Perėjimas nuo planinės į rinkos ekonomiką. Šis 1990m. Lietuvos priimtas sprendimas mažiausiai dvejopai turėjo įtakos poreikiui mokytis visą gyvenimą. Ne tik užbaigė lėto technologijų plėtojimosi, būdingo sovietiniams laikams, laikotarpį. Bet panaikino galimybę dirbti vienoje darbovietėje visą gyvenimą ir iškėlė poreikį tobulinti turimas arba įgyti naujas kompetencijas. Susiformavus darbo rinkai- atsirado nedarbas, o norint susirasti darbą ar jo neprarasti iškilo poreikis mokytis.

Europos integracija. Lietuva nusprendė siekti narystės Europos sąjungoje. Narystė reikš įėjimą į bendrą rinką, padidėjusį darbo jėgos mobilumą, dideles užsienio investicijas bei greitesnę mūsų ekonomikos restruktūrizaciją. Mokymasis visą gyvenimą gali individui laiduoti deramą užimtumą.

Perėjimas prie žiniomis grindžiamos ekonomikos. Informacinės technologijos padarė radikalią įtaką pačiai ekonomikos esmei- atsirado globali „žiniomis grindžiama ekonomika“ besiremianti idėjų, o ne fizinės jėgos, pažangių technologijų, o ne pigios darbo jėgos panaudojimu. Lietuva taipogi planuoja laipsniškai pereiti prie žiniomis grindžiamo ūkio, t.y. jog siekiant konkurencingos ekonomikos mokymasis visą gyvenimą tampa būtinybe.

2002m. kovo mėnesį Europos Taryba Lisabonoje patvirtino, kad Europa įžengė į Žinių amžių, kuriame mokytis visą gyvenimą- tampa būtinybe (Memorandumas, 2001). Permanentinio švietimo svarba buvo laikoma reikšmingu klausimu pačioje švietimo reformos pradžioje po Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Štai keletas Lietuvai svarbių dokumentų:

- Bendrojoje Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) aptariant bendrojo jaunimo švietimo tikslus teigiama, kad „šiuo švietimo tarpsnyje teikiamas šiuolaikinis reikalavimas atitinkantis bendrasis išsilavinimas ir ugdomas asmens siekis mokytis visą gyvenimą“.
- Neformalaus suaugusiųjų švietimo įstatyme (1998) I straipsnyje teigiama: „Įstatymo tikslas- suteikti teises garantijas neformaliojo suaugusiųjų švietimo dalyviams, vykdytojams bei socialiniams partneriams, padėti įgyvendinti įgimtą žmogaus teisę visą gyvenimą ugdyti savo asmenybę...“

- „Profesinio rengimo ir mokymo tikslas yra skatinti sąmoningą, savarankišką, aktyvią, tautos ir valstybės atžvilgiu brandžią asmenybę, dalyvaujančią mokymesi visą gyvenimą“ Baltoji knyga. Profesinis rengimas (1999).
- Aukštojo mokslo Baltojoje knygoje (1999) minint aukštojo mokslo institucijų funkcijas pažymimas ir mokymosi visą gyvenimą idėjos skatinimas visuomenėje bei mokymosi visą gyvenimą galimybių kūrimas.

2001m. gegužės- birželio mėn. Lietuvoje buvo aptariamas *Mokymosi visą gyvenimą memorandumas*- buvo numatyti trys mokymosi tikslai visą gyvenimą strategijos kūrimo tikslai:

1. Kelti mokymosi motyvaciją bei lavinti mokymosi sugebėjimus ikimokyklinio bei pagrindinio išsilavinimo lygiais;
2. Įgyvendinti kaupiamuosius mokymosi pasiekimų sertifikatus neprivalomojo bei tęstinio švietimo lygiu. Tai sudarytų galimybę pašalinti kliūtis tarp akademinio bei profesinio išsilavinimo, formalaus ir neformalaus mokymosi. Motyvuoti kiekvieną asmenį toliau mokytis;
3. Kuo labiau įtraukti NVO ir socialinius partnerius į suaugusiųjų švietimo plėtrą.

Taigi, vadovaujantis šiais mokymosi visą gyvenimą tikslais buvo parengta keletas svarbių dokumentų:

Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo programa, 2002- 2004. Šio dokumento struktūra remiasi keturių kolonų sistema- užimtumo gebėjimai, verslumas, adaptyvumas bei lygios galimybės. Švietimas bei profesinis rengimas programoje laikomas svarbiu įrankiu kovoje su nedarbu bei didinant užimtumo lygį.

Lietuvos Respublikos nacionalinės plėtros planas, 2002- 2004. Žmonių išteklių plėtra yra vienas iš Nacionalinės plėtros plano prioritetų.

Mokymasis yra sąmoningas patirties rezultatas, tačiau neatmetama galimybė, kad galima internalizuoti tam tikrus patyrimo ar suvokimo periferijoje nutikusius įvykius (Jarvis,2001). Taigi, mokymasis kasdienio gyvenimo ir sąmoningos patirties esmė; procesas, kai patyrimas transformuojamas į žinias, įgūdžius, požiūrius, vertybes, įsitikinimus, kuomet kasdienis patyrimas yra nuolatos įprasminamas, nes sąmoningo žmogaus patyrimas vyksta laike, erdvėje, visuomenėje bei tarpusavio santykiuose. *Todėl mokymasis yra natūralus ir visą gyvenimą trunkantis procesas.*

Pagal Beresnevičienę (2000) „mokymosi visą gyvenimą“ („lifelong learning“) sąvoka gali turėti dvi reikšmes:

- Kai kuriuose kontekstuose kartais vartojama, kaip „suaugusiųjų švietimo“ sinonimas;
- Kituose kontekstuose ši sąvoka gali būti vartojama, apibūdinant galimybių, laiduojančių visą gyvenimą trunkantį individo mokymąsi, sukūrimą.

Sąvoka „nuolatinis mokymasis“ geriau apibūdina ir atspindi visą gyvenimą trunkantį mokymąsi bei pabrėžia besimokančiojo vidines galimybes- psichologinę nuostatą prasmingai mokytis. Nuolatinis mokymasis- tai visą gyvenimą trunkantis mokymasis, prasidedantis gimstant (galbūt dar net prenataliniame vystimosi etape) ir trunkantis iki mirties.

Kuriant mokymosi visą gyvenimą sistemą Lietuvoje, svarbu sukurti psichologines šios sistemos prielaidas, nes jei Vakarų Europoje yra „poreikis nuolat mokytis“, tai Lietuvoje galima rasti tik šio poreikio užuomazgas.

Visa mokymosi veikla, vykstanti visą gyvenimą, siekiant tobulinti savo žinias, kompetencijas bei gebėjimus asmeninėje, pilietinėje, socialinėje ir su darbu susijusioje perspektyvoje. Pats terminas „mokymasis visą gyvenimą“ atkreipia dėmesį į laiko dimensiją- į mokymąsi periodiškai arba be perstojo. Svarbu atkreipti dėmesį į mokymosi veiklos įvairovę, į tai, kad mokymasis yra veikla ir vaidmenys, kuriuos įvairiu metu ir įvairiose vietose galime keisti, kad mokymasis gali vykti ir vyksta šeimoje, laisvalaikiu, bendruomenės gyvenime bei kasdiniame darbe (Mokymosi visą gyvenimą strategija, 2004).

Štai trys pagrindinės tikslingos mokymosi veiklos kategorijos:

- **Formalusis mokymas-** vyksta švietimo ir mokymosi įstaigose. Mokymosi veikla yra tikslinga, apgalvota, organizuota. Moksleiviai gauna pripažintus diplomus ir kvalifikacijas;
- **Neformalusis mokymas-** vyksta šalia pagrindinių švietimo ir mokymo sistemų. Asu formalioju mokymusi bendra yra tai, kad šį mokymąsi riboja institucinė priklausomybė. Neformalusis mokymas gali būti teikiamas darbo vietose, juo gali užsiimti visuomeninės organizacijos ir grupės, taip organizacijos, įkurtos formaliosioms sistemoms papildyti (meno, sporto ir t.t.). Formalizuoti sertifikatai neišduodami;
- **Neformalusis savaiminis (informal) mokymasis-** tai natūralus kiekvieną dieną vykstantis mokymasis. Skirtingai nuo formaliojo ir neformaliojo neformalusis- savaiminis nebūtinai iš anksto apgalvotas, mažiau struktūruotas, todėl jo gali nepripažinti patys individai, papildantys savo žinias ir įgūdžius (Memorandumas, 2001).

Mokymasis visą gyvenimą užima svarbią vietą besikeičiančioje visuomenėje- naujos darbo vietos bei senųjų trūkumas, pragyvenimo lygio kitimas- reikalauja, kad individas apsispręstų, ar nereikėtų jam įgyti naujos profesijos, o gal iš esmės pagilinti žinias ir tapti nuolatinio mokymosi proceso dalyviu. Tačiau šiam ryžtingam žingsniui dažnai pristinga noro, žinių, drąsos. Todėl, kuriant mokymosi visą gyvenimą sistemą, svarbu sudaryti žmonėms sąlygas tobulėti kaip asmenybėms, integruotis į pasaulio kultūrą, išlaikant savo unikalumą. Kiekvienos save gerbiančios valstybės pilietis turi būti tinkamai išsilavinęs, apsišvietęs, sąmojingas, nusiteikęs nuolat mokytis (Beresnevičienė, 1995).

1.3. Suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą prasminiai akcentai

20a. pradžioje susiformavo naujas mokslas- andragogika, tirianti suaugusiųjų ugdymo teoriją, procesą bei technologiją. Andragogikos pradininku laikomas Knowles, kuris pasirinko Jugoslavijos suaugusiųjų švietėjų pasiūlytą terminą *andragogika*. Autorius suaugusiųjų švietimo patirtį apibendrino savo knygoje *The Modern Practice of Adult Education*, išskirdamas tris galimas sampratas:

1. Suaugusiųjų švietimas gali būti suprantamas kaip procesas, kuriame suaugusieji tobulina patirtį ir tokiu būdu įgyja naujų žinių, pagilina supratimą, įgūdžius, praplečia požiūrį, interesus ir normas konkrečioje srityje. Šio proceso iniciatoriai gali būti patys suaugusieji ar institucijos, kurioms turi rūpėti suaugusiųjų požiūris į mokymąsi, mokymosi poreikiai...
2. Suaugusiųjų švietimas suprantamas, kaip tam tikros edukacinės veiklos formos (studijų grupės, paskaitos, konferencijos), kuriose dalyvauja suaugusieji. Suaugusiųjų švietimas apima įvairių institucijų organizuojamus renginius specialiai suaugusiems, sutelkdami didžiulį dėmesį į galimybių suaugusiems mokytis sukūrimą;
3. Ši samprata apjungia dvi pirmąsias (suaugusiųjų švietimą kaip procesą ir kaip veiklą) ir suvienija jas į specifinį socialinės praktikos lauką, kuriame siekiant bendro tikslo darbuojasi individai, institucijos ir įvairios asociacijos (Linkaitytė,2003).

1997 m. Hamburge vykusios Penktosios UNESCO šalių tarptautinėje suaugusiųjų švietimo konferencijoje buvo įteisintas suaugusiųjų švietimas, numatyta darbotvarkė ateičiai ir priimti svarbiausieji įsipareigojimai:

- tvirtinti didesnę visuomenės dalyvavimą švietime;
- sukurti sąlygas analizuoti žmonių mokymosi poreikius;
- atverti mokyklas, kolegijas bei universitetus suaugusiems;
- pagerinti suaugusiųjų švietėjų ir švietimo organizatorių tobulinimosi sąlygas;
- garantuoti įvairių žmonių grupių dalyvavimą profesinei veiklai skirtame suaugusiųjų švietime.

Rogers mano, kad mokymasis yra natūralus vidinis procesas. Jis labiau akcentavo patį mokymosi procesą, negu jo rezultatą. Autorius pagrindė prasmingo mokymosi sampratą ir vienas iš jo esminių teiginių būtų- „mes negalime nieko kito išmokyti, mes galime tik palengvinti mokymąsi“.

Identifikuodamas suaugusiųjų mokymąsi, Lindeman (1926) traktavo, kad svarbiausia yra, jog mokymasis būtų orientuotas į besimokantįjį, kad jo metodologinė šerdis būtų jo paties patyrimo analizė.

Lowe (1982) apibūdino besimokančius suaugusius žmones, kaip savarankiškus, laisvai besirenkančius, turinčius savo vidinius tikslus, vidinę motyvaciją. Autoriaus teigimamokymasis individualus, nes kiekvienas turi labai skirtingą patirtį.

Pasak Vilimienės (2000)- šiandienos žmogus iš vienos pusės priverstas nuolat augti profesine prasme- gilinti ir adaptuoti savo profesines žinias, reikalui esant persikvalifikuoti, įvaldyti šiuolaikines informacines technologijas, kitaip tariant, jis privalo ugdyti tam tikras savo žmoniškąsias galias, pasireiškiančias gebėjimu gyventi šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje.

Normantas (2000) išskiria bendriausius suaugusiųjų švietimo uždavinius:

- sudaryti kiekvienam galimybes nepertraukiamai visą gyvenimą šviestis, lavintis, mokytis, t.y. įvykdyti vieną iš informacinės visuomenės sąlygų- sukurti efektyvią visus žmogaus amžiaus tarpsnius apimančią švietimo sistemą;
- sudaryti sąlygas kiekvienam įvertinti savo žinias bei sugebėjimus ir kompensuoti jų trūkumą;
- padėti sparčiau ugdyti pilietinę visuomenę Lietuvoje;
- surasti naujas suaugusiųjų švietimo prevencines priemones nedarbui sumažinti ir sukurti efektyvias bedarbių mokymo programas.

Besimokantis asmuo visada patiria tam tikrų prieštaravimų dėl įgyjamų žinių ir gebėjimų. Tam jis turi būti pasirengęs psichologiškai. Suaugusiųjų švietimo prieinamumo aspektai, šie:

- *Teisinis aspektas*- kurį apibūdina įvairūs suaugusiųjų mokymosi prieinamumą reglamentuojantys įstatymai ir teisės aktai, neišskiriant ir neformaliojo teisės aspekto, t.y. žmogaus teisių į mokymąsi reikšmės;
- *Geografinis regioninis aspektas*- kurį nusako mokymosi prieinamumo kokybinių ir kiekybinių charakteristikų priklausomybė nuo besimokančiųjų ir mokymo institucijų išdėstymo;
- *Informacinis aspektas*- kuomet sudaroma besimokančiajam prieinama informacija apie mokymąsi ir jo suteikiamas galimybes darbo rinkoje bei psichologinė parama besimokančiajam;
- *Finansinis aspektas*- kurį nusako besimokančiųjų finansinės galimybės mokytis ir valstybės, darbdavių bei socialinių partnerių teikiama finansinė parama;
- *Mokymo turinio aktualumo aspektas*- kurį apibrėžia mokymo turinio atitikimas realiems veiklos pasaulio reikalavimams bei jo įtaka mokymosi rezultatams ir besimokančiųjų motyvacijai;
- *Prieinamumo aspektas*- kurį nusako suaugusiųjų mokymosi teikiamos galimybės tolesniam besimokančiųjų asmeniniam bei profesiniam tobulėjimui siekti;
- *Atskirties grupių aspektas*- kurį apibūdina mokymosi galimybių prieinamumas socialinės atskirties grupėms ir jo įtaka socialinei integracijai (Laužackas,2003).

Nuolatinis suaugusiųjų mokymasis- tai visą gyvenimą trunkantis mokymasis, skatinamas atitinkamos aplinkos (kintančių gyvenimo sąlygų) ir vidinio individo poreikio mokytis. *Mokymosi visą gyvenimą memorandumė* (2000) akcentuojama, kad pagrindinė vertybė žinių visuomenėje bus „žmogaus gebėjimas nuolat kintančioje visuomenėje žinias taikyti protingai ir veiksmingai“. Trečioje tezėje šis memorandumas iškelia nuostatą „*diegti naujoves į mokymą ir mokymąsi*“.

1.3.1. Suaugusiųjų savarankiškas mokymas

Vienas iš svarbiausių individualaus mokymosi tikslų- *savarankiškumo skatinimas*. Savarankiško mokymosi idėja ypač ryški yra psichologinėse mokymo teorijose, kurios akcentuoja interesų ir mąstymo vaidmenį per mokymo per veiklą. Knowles (1975) aprašo savarankišką mokymąsi, kaip „procesą, kuriame individas pats ar kitų padedamas, nusistato savo mokymosi poreikius, susiformuoja tikslus bei numato išteklius, pasirenka mokymosi strategijas, mokosi ir įvertina“. Suaugę asmenys turi suprasti, kaip kontroliuoti savo mokymosi procesą. Autorius mano, kad savarankiškumas yra tada, kai mokymosi poreikį jaučia patys besimokantieji, imasi iniciatyvos ir susikuria savas mokymosi strategijas (Jarvis,2001).

Savarankiško mokymosi samprata analizuojama dviem būdais:

- Mokymosi modelis- jam pritaikomos išvados apie laisvą valią ir laisvę veikti;
- Hipotetinė mokymosi seka- žmonės yra labiau linkę mokytis vadovaujant kitiems.

Riesmanas (1950) mano, kad yra tokių žmonių, kurie vadovauja sau; ir žmonių, kuriems vadovauja kiti žmonės. Esminė savarankiškumo sampratos problema ta, kad tik atrodo jog žmonės elgiasi savarankiškai, kai tuo tarpu jiems įtaką daro referentinės grupės.

Savarankiškas mokymasis yra proaktyvus, apimantis visus mokymosi aspektus- jis gali būti kūrybiškas arba kritiškas, kognityvus ar psichomotorinis. Informacija, įgyjama savarankiškai skaitant, gali būti siauresnė, bet ji visada tikslesnė ir objektyvesnė. Atliekant savarankiškas praktines užduotis arba studijuojant literatūrą atsakymams į tam tikrus klausimus rasti, priverstas aktyviai mąstyti, analizuoti, lyginti, klasifikuoti, sisteminti, apibendrinti bei įprasminti savo darbo rezultatus. Tinkamai organizuotas savarankiškas mokymas žadina mintis, palaiko teigiamą mokymo motyvaciją, saugo nuo nuovargio dėl nuobodžiavimo, skatinant suaugusiųjų smalsumą, iniciatyvą, pasitikėjimą savo jėgomis. Tai gera asmenybės saviraiškos forma.

Butkienė (1996) mano, jog *savarankiškai mokytis- tai aktyviai mąstyti*. Savarankiško mokymosi užduotys turi atitikti besimokančiųjų interesus, skatinti jų domėjimąsi. Kartu jos turi būti mokslinės, pakankamai gyvenimiškos bei atitinkančios besimokančiųjų išsilavinimo lygį. Būtina, kad skiriamos užduotys *aktualizuotų turimą besimokančiųjų patyrimą, anksčiau įgytas žinias*. Kai galima išsamiai paaiškinti savo veiksmus bei sprendimus, pagrįsti išvadas ir savo

sprendimus palyginti su kitų sprendimais, sulaukiant adekvataus įvertinimo, ne tik tobulėja besimokančiojo mąstymas, bet ir formuojasi adekvatus savęs vertinimas. *Tai palaiko ir norą mokytis.*

1.3.2. Suaugusiųjų tikslinis mokymasis- mokymasis grupėse

Grupės apibrėžiamos įvairiai. Jacikevičiaus nuomone, „*grupėmis* galima laikyti tik tokius žmonių sambūrius, kuriuos tarp atskirų grupę sudarančių individų yra bendrų psichinių reiškinių“ (Jacikevičius, 1995). Autoriaus manymu, žmonių vertybinė orientacija iš dalies priklauso nuo grupių, kuriuose jie veikia. D. W. Johnson, F. P. Johnson (1987) mano, jog individai veikia kitą ir yra tarpusavyje priklausomi bei daro įtaką grupės veiklai, pripažįsta grupės normas bei interesus, siekia bendrų tikslų.

Daugelio *grupių uždavinys*- pagerinti mokymosi rezultatus. Mokyklos grupės yra suprantamos kaip grupės, kurios siekia sau užsitikrinti, kad svarbiausia yra informacijos priėmimas bei išsiminimas, gebėjimai, procedūros. *Mokymasis- svarbiausias grupės tikslas.*

Psichoanalitinės asmenybės pradininko S. Freud (1856-1939) teigimu, žmogui labai svarbūs jo ryšiai su kitais, netgi mintyse kalbama ir veikiama. Grupėje pasikeičia žmogaus elgesys- jis daro tai ką daro kiti, prisitaiko. Grupės dažniausiai skirstomos į *formalias ir neformalias*. Dar gali būti *privalomos ir laisvos; pirminės bei antrinės ir referentinės grupės*. Vis populiariausiu įvairiose ugdymo institucijose tampa mokymasis *mažose grupėse*. Tai puiki priemonė kūrybiniam sprendimams, turimų žinių ar mokėjimų įtvirtinimui, kalbos su sugebėjimų vystymui, turimos patirties, kaip mokymosi šaltinio, naudojimui. Anot Černiaus, grupelės gali būti įvairaus dydžio, tačiau kuo jos mažesnės, tuo labiau išryškėja jų narių charakteristikos (1992).

Darbas grupėse suteikia galimybę visiems grupės nariams apsibrėžti ir atlikti tam tikrą vaidmenį, siekiant rezultato. Grupėje vienas lyderis gali būti pakeičiamas kitu, priklausomai nuo užduoties pobūdžio, dėl ko kiekvienas gali vienu ar kitu metu pademonstruoti tinkamiausias tam darbui savybes ar pridengti savo silpnybes, nenustodamas malonumo dirbti toliau. Grupėje vyrauja atmosfera, labiausiai priimtina tam būriui žmonių, kurie joje yra. Šalia mokymosi proceso išryškėja tokie ugdymo proceso elementai, kaip lyderiavimas, grupinės atsakomybės priėmimas, sąmoningas rolės suvokimas, dėmesys, atidumas ir pagarba kolegoms (Kaminskienė, Teresevičienė, 2000).

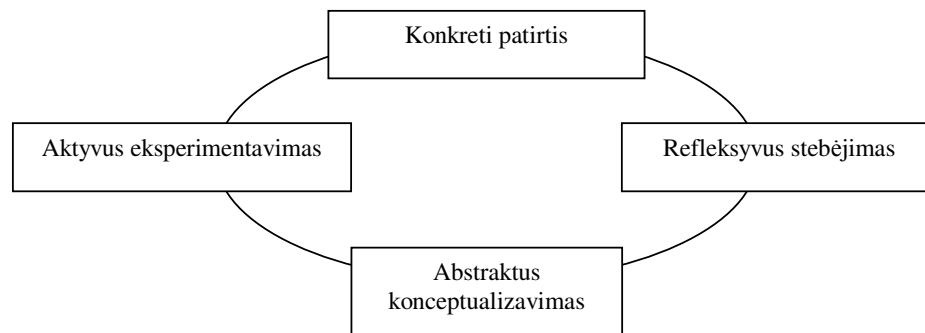
1.3.3. Suaugusiųjų patirtinis mokymasis ir jo skatinimo galimybės

Patirtinio mokymosi autoriumi pripažintas D. Kolb (1975) laiko sukaupę patirtį svarbiu suaugusiųjų mokymosi veiksmu ir mano, jog suaugusiųjų sėkmingą mokymąsi lemia:

- visiškai atvirai, be išankstinių nuostatų įtraukti į įvairiausių situacijų sprendimą ir įgyti naują patirtį;
- stebėti save iš šalies, pažvelgti į savo patyrimą įvairiausiais aspektais, apmąstant jį kaip savo patirtį;
- formuoti sąvokas ir principus, apibendrinančius tai, kas buvo stebima;
- pritaikyti teorines žinias problemoms spręsti bei naujai patirčiai rasti;

Visos mokymo programos yra veriamos ant ašies, kurią galima vadinti *refleksija, analize sprendimais, išraiška (pateikimu)*, tuo, ką Kolbas pavadino *patirtiniu mokymosi ciklu*. Pasak Kolbo, *galima daug ko pasimokyti iš savo pačių veiklos*. Anot jo, patirtis teikia peno apmąstymams, apibendrinimams, išvalgoms, kurios leidžia geriau suprasti ir įsisąmoninti tai kas patirta. Teoriniame lygmenyje galima rasti atsakymus į beveik visus klausimus. Tačiau konkretūs atvejai, problemos su kuriomis žmonės susiduria gyvenime, yra nepakartojami, vieninteliai. Suaugusieji mokosi, pereidami per tam tikrus ciklo etapus: *konkrečios patirties, reflekyvaus stebėjimo, abstraktaus konceptualizavimo bei aktyvaus eksperimentavimo* (žr.1 pav.):

D.A. Kolb'o mokymosi modelis

Veiksmingiausiai dirba tie profesionalai, kurie geba mokytis iš savo patirties, kurie sieja patirtį su nuodugnia analize ir apmąstymu. Pagal D. Kolb'ą tai- reflekyvaus stebėjimo etapas, kurį peržengus ieškoma sąsajų su jau turimomis teorinėmis žiniomis, koncepcijomis. Atradę tokias sąsajas, patikrinę turimas teorijas ar sukūrę naujas koncepcijas, sprendžiamos esamos ir naujai iškilusios problemos, o pagal Kolb'ą- abstraktaus konceptualizavimo etapas. Pastarąjį seka aktyvaus eksperimentavimo etapas, pasižymintis veikla, naujomis koncepcijomis, idėjų išbandymu ir tampa pagrindu naujai patirčiai atrasti. D. A.Kolb'o patirtinio mokymosi ciklas pagrindžia patirties ir jos sisteminimo- reflekyvaus ir abstraktaus- svarbą gyvenime bei mokymesi (Juozaitis,2003).

Patirties aktualizacija, kaip ir kiti suaugusiųjų mokymosi veiksniai- įgalina paaiškinti didžiulę mokymosi proceso įvairovę suaugusiųjų mokyme, neformaliojo mokymo dominantę

suaugusių žmonių gyvenime ir sparčiai kintantį formaliųjų suaugusiųjų mokymo institucijų pavidalą, atsiliepiant į gyvenimo poreikius (Kaminskienė, Teresevičienė,2000).

1.4. Edukacinių poreikių konceptas

Jovaiša (1993) *edukaciją* apibūdina, kaip- „asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis“. Ugdymo sąveika, anot autoriaus apima *auginimo, švietimo, mokymo, lavinimo, auklėjimo bei formavimo* funkcijas.

Pedagogikos terminų žodyne (1993) Jovaiša pateikia tris *edukacijos* atitikmenis: *ugdymas, švietimas* bei *auklėjimas*, kuriais suvokiamas- procesas, kai vyksta asmenybės santykių su aplinka, darbu ir savimi formavimas bei branda. Suaugusiųjų ugdymo praktikų *nuomone edukacijos* procese individai, institucijos- *padeda suaugusiesiems save ugdyti*. Individualus svarbus atsinaujinimo (kaitos) principas, kad jis būtų pasiruošęs ir gebėtų pastebėti artimos bei tolimesnės aplinkos vertybes, jas suvokti, vertinti, pasirinkti, įsisavinti ir atitinkamai pačiam keistis, tobulėti. Nuostata kaitai- atsinaujinimui, tobulėjimui susidaro iš esmės paties individo dvasioje- *ugdo, augina mokymosi kultūrą proaktyviai tikrinant bei vertinant mokymosi poreikius, siekiant juos patenkinti*.

Poreikis- yra įtampa, kilusi dėl reikalingų objektų trūkumo, skatinanti žmogų veikti ir atspindinti jo priklausomybę nuo aplinkos. *Poreikis- pagrindinis žmogaus aktyvumo šaltinis*. Maslow (1968) mano poreikį esą svarbesnį už interesą, kuriam būdingi tam tikri teigiami moraliniai pustonai bei asmens saviraiška. Poreikis neturi empirinio pagrindo, todėl apie jį galima spręsti tik lyginant su norma- tai tobulas žinojimas arba visiškas neišmanymas (Cit. pagal Freire, Jarvis, 2001).

Bendrieji individo poreikiai yra universalūs- lavinti savo gebėjimus, perimti Lietuvos kultūros pagrindus, sėkmingai adaptuotis besikeičiančiame ekonominiame gyvenime. Kuriantis informacinei visuomenei bei spartėjant mokslo bei technologijų pažangai, kiekvienam asmeniui- ypatingai svarbu plėtoti savo socialinius, komunikacinius, problemų sprendimo bendruosius gebėjimus. Kartu siekti išsiugdyti svarbiausius įgūdžius, būtinus norint sėkmingai konkuruoti šiuolaikinėje darbo rinkoje.

Vidinis asmens poreikis- mokytis, pažinti, suprasti, tyrinėti, tobulinti savo asmenybę, siekiant saviaktualizacijos ar kompetencijos visose formaliojo švietimo sistemos pakopose. Stengtis ugdyti savo asmenybę taip, kad žmogus galėtų tinkamai naudotis savo intelektines ir kūrybines galias, tobulinti specialybės žinias, mokėjimus ir įgūdžius bei tobulinti savo kvalifikaciją. Tik nuolat mokantis asmenybei iš savo bei aplinkinių gyvenimo, susiklosto aukštesnieji saviaktualizacijos siekimo, savo intelektinių ir kūrybinių galių išlavavimo poreikiai. Žmogus gali padaryti daugiau negu yra padaręs, gali tobulinti savo asmenybę. Siekiant didesnio

socialinio pripažinimo, daugiau bendrauti, daugiau išreikšti save, tenkinti savo estetinius bei saviaktualizacijos poreikius kyla ir *noras mokytis*. Toks žmogus nori mokytis vien saviugdos tikslais. Asmenybei mokantis kyla ir vertybinės orientacijos. Taigi, kuriant nuolatinio mokymosi sistemą, svarbu jau mokymosi pradžioje sudaryti sąlygas mokymosi poreikio plėtotei ir nuolatinio mokymosi motyvui atsirasti (Tarvydienė, 1996).

Edukaciniai poreikiai- individo poreikis keistis: augti, kaip asmenybei, šviestis, plėtoti intelektines potencijas bei galimybes, prisitaikant prie nuolatos kintančių šiandieninio gyvenimo sąlygų.

1.5. Bedarbių mokymas- sudėtinė nuolatinio mokymosi sistemos dalis. Integracija į darbo rinką

Vykstant socialiniams- ekonominiams, technologiniams pokyčiams, keliami vis didesni reikalavimai darbo vietai. Dėl šios priežasties darbo jėgos pasiūla ir paklausa rinkoje profesijų-kvalifikacijų požiūriais neatitinka. Tai sąlygoja vis didesnę nedarbą ir asmenys negalintys prisitaikyti prie pasikeitusių sąlygų, iškrinta iš darbo rinkos. Vienas iš būdų mažinti darbo jėgos pasiūlos ir paklausos neatitikimą, švelninti nedarbo socialines pasekmes, padėti individui grįžti į darbo rinką- yra *nuolatinis mokymasis*. Mokymasis ne visada gali laiduoti sėkmingą įsidarbinimą, tačiau tai būtų vienas iš prioritetų žmogui, kuris- baigęs mokslą stovi eilėje darbui gauti, prieš žmogų, kuris jo nebaigė. Tai ypač aktualu bedarbiams. *Todėl nuolatinio mokymosi sistemoje bedarbių profesinis mokymas- užima labai svarbią vietą ir yra viena pagrindinių aktyvių darbo rinkos politikos priemonių.*

Bedarbių profesinio mokymo tikslai- yra padėti bedarbiams prisitaikyti darbo rinkoje bei patenkinti darbdavių poreikius:

- Didinti bedarbių, nepasirengusių darbo rinkai, profesinį mobilumą;
- Siekti darbo jėgos pasiūlos ir paklausos subalansavimo;
- Padėti bedarbiams ir darbuotojams, išpėtiems apie darbo sutarties nutraukimą, įsigyti profesijas, atitinkančias vietos darbo rinkos poreikius, jų asmeninius interesus ir gebėjimus;
- Iš užsiregistravusių darbo biržose asmenų tarpo parengti darbdaviams reikiamos profesijos ir kvalifikacijos darbuotojus.
- Tobulिनimosi pagrindu suteikti jiems naujas pakartotinos integracijos į veiklos pasaulį galimybes;
- Siekti kokybiško ir ilgalaikio užimtumo.

1991-1992m. atsirado naujos profesinio mokymo, suaugusiųjų švietimo sistemos, suaugusiųjų profesinio mokymo koncepcijos. Bet pastaruoju metu dėmesys suaugusiųjų profesinio mokymo struktūroms sumažėjo. Netgi atsirado teiginių, kad suaugusiojo žmogaus profesinis mokymas yra jo paties reikalas: kiekvienas privalo rūpintis savo paties kvalifikacija ir

rodyti iniciatyvą, pasirinkti perspektyvią specialybę, adekvačią savo sugebėjimams, kuri padėtų įgyvendinti sumanymus, tobulinti bei plėtoti turimą kvalifikaciją, ar net prireikus persikvalifikuoti, įgyjant perspektyvesnę specialybę[‡].

Valstybinė suaugusiųjų profesinio mokymo sistema (darbo rinkos mokymo sistema), pirmiausiai orientuota į asmenų, netekusių darbo, arba tų kuriems artimiausiu metu gresia nedarbas, profesinį konsultavimą ir mokymą, pradėta kurti prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Vyriausybės nutarimu nuo 1992 metų vidurio (cit. pagal LR Vyriausybės 1992 07 17 nutarimą). Ta intencija Profesinės karjeros konsultavimo centras buvo reorganizuotas į Socialinės apsaugos ministerijos Suaugusiųjų profesinio mokymo ir konsultavimo centrą, kuris 1995 m. buvo pavadintas Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.

Minėtos institucijos kartu su darbo biržomis yra bedarbių profesinio mokymo organizatoriai ir bedarbių profesinį mokymą finansuoja iš Užimtumo fondo lėšų. Siekiant, kad prognozuojamasis bedarbių mokymas ir persikvalifikavimas geriau atitiktų vietinės darbo rinkos poreikius, būtina nuolatos analizuoti bedarbių profesinę- kvalifikacinę struktūrą, išskiriant mokymosi požiūriu šias specifines grupes (Damidavičius,1997):

- Darbo rinkai nepasiruošusių bedarbių, pirmiausia jaunimo profesinis mokymas;
- Darbo rinkoje paklausių profesijų bedarbių kvalifikacijos kėlimas;
- Darbo rinkoje nepaklausių profesijų bedarbių persikvalifikavimas;
- Ilgalaikių bedarbių ir praradusių ryši su darbo rinka piliečių profesinis mokymas ir persikvalifikavimas;
- Bedarbių mokymas individualiam verslui;
- Prevencinis (numatomų atleisti darbuotojų) mokymas.

Bedarbiai profesinio mokymo kursuose gali įgyti pirmąją specialybę, kelti kvalifikaciją ar net persikvalifikuoti. Profesiniame bedarbių mokyme dalyvauja asmenys, turintys nepaklausias specialybes; dirbantieji raštiškai įspėti apie atleidimą iš darbo, neįgalūs asmenys, ilgalaikiai bedarbiai ir praradusieji ryši su darbo aplinka.

Laužackas (2003) teigia, jog bedarbių mokymo/si prieinamumui didelės įtakos turi subjektyvieji mokymo/si prieinamumo veiksniai, kaip *gebėjimų ir motyvacijos mokyti stoka, bedarbių susiformuotas neigiamas požiūris į profesinio mokymo poveikį įsidarbinant*. Pagrindinės objektyviosios profesinio mokymo prieinamumo kliūtys ir problemos būtų šios: informacijos apie profesinio mokymo bedarbiams programas stoka, mažas, darbo rinkos neatitinkantis mokymo programų pasirinkimas

---

[‡] Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1997(1997). Vilnius: Jungtinių tautų vystymo programa Lietuvoje.

Bedarbių mokymas yra tik nedidelė dalis Lietuvoje vykdomo suaugusiųjų mokymo. Suaugusiųjų profesinis mokymas darbo rinkos mokymo sistemoje apima dešimtis tūkstančių žmonių. 2001m. į darbo rinkos profesinį mokymą buvo nukreipta- 17000 asmenų, 2002 m.- 16390, 2003 m.- 18217. Todėl asmenys neturintys darbo ir norintys sėkmingai integruotis į darbo rinką turi siekti naujų žinių, tobulinti įgūdžius.

1.6. Moterų padėtis darbo rinkoje

1.6.1. Bedarbės moterys, kaip potenciali socialinės atskirties grupė

Kiekvienai visuomenei būdingos tam tikros socialinės problemos. Nedarbas, skurdas iki XX amžiaus šeštojo dešimtmečio buvo vertinamas ne kaip socialinė, o kaip individuali problema. C.W.Mills (1959) individualius sutrikimus atskyrė nuo socialinių problemų, pabrėždamas, kuomet su tomis pačiomis problemomis susiduria daugiau žmonių, pritraukiamas didesnis visuomenės dėmesys ir problemos tampa socialinėmis (Ruškus,2002).

Per paskutiniuosius penkiolika metų Lietuvos visuomenės struktūros iš esmės pakito. Toks esminis socialinis virsmas, tradicinių socialinių struktūrų irimas bei kūrimas naujų, anot Durkheim- kuomet visuomenės nariai neįgyja naujų savybių, būtinų prisitaikyti prie pakitusių gyvenimo sąlygų. Bedarbiais (ypatingai moterys) tapo tie, kurie laiku neįgijo reikiamų profesinių kompetencijų, galimybių ribotumas neįgaliesiems apribojo įsidarbinimo ir socialinio dalyvavimo galimybes, tautinės mažumos ir t.t. Tokios visuomenės grupės priklauso socialinės atskirties grupei. Skirtingi autoriai pateikia įvairius socialinės atskirties apibrėžimus. Tai gana plati sąvoka, pirmą kartą paminėta 1974 metais Prancūzijoje. O praėjusio šimtmečio devintojo dešimtmečio pabaigoje Europos komisija socialinės problemos- ilgalaikės bedarbystės socialinę atskirtį apibūdino, kaip „centrinę sąvoką“ socialinės politikos formavimuisi. Socialinę atskirtį galėtume paaiškinti vienu sakiniu: „kas yra viduje ir kas yra išorėje“.

Marginaliai- individai praradę priklausomybę pastoviam socialiniam sluoksniui, esantys tarpinėje „paribio“ padėtyje. Socialinės atskirties problema, marginalumas, marginalizacijos prevencijos būdai nagrinėjami Leliūgienės (2002), Ruškaus (2002), Ulmonienės (2001) bei kitų mokslininkų tyrimuose.

Socialinė atskirtis- vis labiau išryškėjanti šiuolaikinės Lietuvos visuomenės dalis, sutapatinama su tam tikrais gyvenamosios bruožais, kelianti susirūpinimą, o gal net grėsmę kitiems. Socialiai atskirtųjų padėties visuomenėje buvimas skurdžiausių sluoksnyje sukelia socialinėje erdvėje vargo, nevilties jausmą. Socialinė atskirtis nebūtinai gali reikšti skurdą. Maceina sako, jog „žmogus gali skursti ir savo dvasia...Jis gali likti neišsilavinęs. Gali būti išstumtas iš tikrųjų vertybių pasaulio, gali neturėti lygių teisių su kitais , gali būti paniekintas ir pažemintas...“ (cit. pagal Jucevičienė,2001, p.11).

Bedarbystė- pagrindinė problema mūsų visuomenėje. Moterys- viena iš gausiausių socialinių atskirčių. Bedarbystė psichologiškai žlugdo moterį: prarandami įgūdžiai, ekonominis savarankiškumas, slopinama saviraiška, prarandamos jos, kaip moters teisės- lieka tik pareiga. Oficiali darbo rinkos informacija neatitinka tikrovės. Be oficialaus bedarbių skaičiaus, egzistuoja ir paslėpta bedarbystė. Dėl darbo vietų stygiaus, dauguma moterų pradeda ieškotis darbo juodojoje rinkoje (neoficialus įdarbinimas), ko pasekoje prarandamas socialinis ir sveikatos draudimas. Nors moterys į darbo rinką patenka su aukštesniu išsilavinimu nei vyrai, bet tai galutinai neapsprendžia moterų padėties darbo rinkoje. Realioji moterų bedarbystės situacija yra blogesnė nei vyrų, ypačingai tam tikrose amžiaus grupėse. Oficiali statistika rodo, kad 30- 49 amžiaus grupėje bedarbių tarpe moterys sudaro 55,9 proc., o vyrai- 50,2 proc.; 50- 54 amžiaus grupėje moterys sudaro 11,8 proc., o vyrai- 8,5 proc. Paradoksalu, jog bedarbių su aukštesniu išsilavinimu yra daugiau moterų (24,4 proc.) nei vyrų (15,9 proc.). Pagrindiniai diskriminacijos būdai darbo rinkoje yra diskriminacija pagal amžių, darbo užmokestį (vyrų 1,4 karto didesnis už moterų), nelygiu pasiskirstymu vadovaujančiose pozicijose bei diskriminacija prieš jaunas moteris. Vyresnėms moterims nei 45 m. bei vienišoms moterims, o taip pat tom, kurios neturi ilgą laiką darbo, bedarbystė yra ne tik psichologinis barjeras, bet taip pat ir išgyvenimo problema. Bedarbystė ir sunki ekonominė situacija veda link skurdo feminizacijos, prostitucijos, depresijos ar savižudybės. Galima teigti, jog bedarbystė tapo socialiniu smurtu prieš moteris.[§]

Atskirties mažinimas- bendras visuomenės reikalas, jos brandumo išraiška. Išsilavinimas yra vienas svarbiausių veiksnių įveikiant atskirtį.

Mokymosi visą gyvenimą memorandumas (2001) siūlo diskusijos gaires apie galimybių mokytis įgyvendinimą. Viena iš diskusijai siūlomų temų- suaugusiojo besimokančio mokymas ir mokymasis. *Tarp socialinę atskirtį patiriančiųjų (bedarbių), kurie sudaro iki 12 proc. žmogiškųjų išteklių Lietuvoje, yra besimokančių žmonių.*

1.6.2. Moterų nedarbas ir jo priežastys

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo moterų darbo vaidmuo šalies ūkyje pradėjo mažėti- vis daugiau darbingo amžiaus moterų neturi darbo. Moterų integracija į darbo rinką yra sudėtingesnė dėl jų žemesnio pasirengimo, moterų mažesnio aktyvumo dalyvaujant darbo paieškose nei vyrų, dėl neigiamos darbdavių nuostatos į moterį- kaip darbuotoją. Nuo 1996-1997m. prasidėjęs ekonomikos augimas lėmė nežymų nedarbo sumažėjimą. Jei 2000m. moterų nedarbas siekė 13,9 proc., tai 2003m.- 12,7 proc. Kai tuo tarpu vyrų nedarbas- 2000m. siekė 18,8 proc., o 2003m.-12,7 proc. Iš 1 lentelės matyti moterų bei vyrų aktyvumas darbo rinkoje. 2000m.

[§] Prieiga per internetą: http://www.moterukoalicija.webinfo.lt/dg_isvados.htm [2004 11 12].

moterų aktyvumas siekė 67,1 proc., kai tuo tarpu vyrų aktyvumas buvo 74,2 proc. 2003m. moterų aktyvumas sumažėjo iki 66,5 proc., vyrų- iki 73,1 proc.

Moterų darbo jėgos, užimtumo ir nedarbo lygis (procentais)

1 lentelė

	2000		2002		2003	
	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai
Aktyvumo lygis	67,1	74,2	65,7	73,2	66,5	73,1
Užimtumo lygis	57,5	60,1	57,1	62,3	58,4	63,7
Nedarbo lygis	13,9	18,8	12,9	14,6	12,2	12,7

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2004 10 01

Moterų dalis tarp bedarbių yra nepastovi. Dideliuose miestuose moterys aktyviau ieško darbo, tai nulemia ekonominė situacija. Kaimiškuose rajonuose moterys daugiau užimtose namų ruošia, žemės ūkio darbais.

2003 metų Lietuvos Darbo Biržos duomenimis 2001 metais buvo *užregistruoti 223,5 tūkst.* bedarbių, **iš jų moterų- 104,3 tūkst.**, vyrų- 119,2 tūkst. 2002 metais *užregistruoti 198,4 tūkst.* bedarbių, iš kurių **98,6 tūkst. moterų** ir 99,8 tūkst. vyrų. O 2003 metais užsiregistravusiųjų bedarbių skaičius buvo *mažiausias- 167,0 tūkst.*, **iš jų- 88,1 tūkst. moterų** bei 78,9 tūkst. vyrų. Didžiausia moterų bedarbystė išryškėjo 2003 metais. Pažymėtina, kad oficialiai užregistruotų nedirbančių moterų skaičius šalyje ir toliau didėja.

Analizuojant nedarbo dinamiką svarbu atsižvelgti ne tik į darbo biržos duomenis, bet ir į specialiųjų darbo jėgos tyrimų, kuriuos atlieka Statistikos departamentas, rezultatus. Šie tyrimai parodo žymiai aukštesnį nedarbo lygį šalyje, kadangi jie pateikia informaciją ir apie nedirbančius asmenis, kurie nėra užsiregistravę teritorinėse darbo biržose.

Lyginant paskutiniųjų 2001m., 2002m., 2003 metų statistinius duomenis (2 lentelė) bedarbių moterų ir vyrų amžių pastebima, kad nuo 19 iki 34 metų ir nuo 55 iki 64 metų, moterų dalis tarp bedarbių yra žymiai mažesnė nei vyrų. Tačiau nuo 45 metų situacija keičiasi. Pavyzdžiui, nuo 19 iki 34 metų bedarbiai vyrai sudaro 176, 3(tūkst.), *moterys- 124,5 (tūkst.)*. Pagal statistinius paskaičiavimus 35- 39 amžiaus grupėje didesnė vyrų bedarbystė- 52,2 l(tūkst.), nei moterų- 45,0 (tūkst.), tačiau **2002 metais moterys lenkė vyrus (moterų 16,2 tūkst., vyrų 15,8 tūkst.)**. **Štai nuo 45 iki 49 metų vyrų** bedarbių- 37,6 (tūkst.), o **moterų- 40,4** (tūkst.). **Nuo 50 iki 54 metų vyrų** bedarbių- 35,2 (tūkst.), **moterų- 39,4** (tūkst.). Visiškai kitokia situacija peržengus 55 metų ribą: čia santykis vyrų nenaudai- darbo ieško net 39,1 (tūkst.), o **moterų tik - 22,6** (tūkst.). Na o 65 metų amžiaus grupėje situacija atvirkštinė- vyrų- 0,6 (tūkst.), o **moterų- 1,1** (tūkst.).

Oficiali nedarbo statistika neatspindi tiek moterų paslėptos bedarbystės, tiek neformalaus užimtumo ar nevisiško užimtumo. Nors oficialus moterų nedarbo lygis, pateiktas Statistikos

departamento prie Lietuvos Vyriausybės statistikos rinkinyje „Moterys ir vyrai 2002 metais“ žemesnis nei vyrų, todėl aukščiau išminėta statistika realiai neatspindi esamos padėties. Oficiali statistika rodo, kad daugiau moterų yra tarp ilgalaikių darbuotojų, aukštesnį išsilavinimą turinčių bedarbių didesnė dalis- moterys, taip pat didesnė dalis pagyvenusių bedarbių moterų. Labai svarbu paminėti, kad Lietuvoje skirtumas tarp atliktų tyrimų rezultatų apie nedarbo lygį ir darbo biržos pateiktų rezultatų yra pats didžiausias Europoje. Tikrasis nedarbo lygis yra du kartus didesnis už oficialųjį (apie 20 proc.). Oficiali statistika neatspindi besilaukiančių ir jaunų mamų nedarbo lygio. Taip pat dabartinis nedarbo lygis yra viena rimčiausių skurdo Lietuvoje ir jaunų protų emigracijos į užsienį priežasčių. Nedarbas sąlygoja ir tai, kad daug moterų dirba juodojoje rinkoje (neformalus užimtumas). Todėl galima teigti, kad nedarbas tapo dalimi socialinės prievartos prieš moteris.

Bedarbės moterys pagal amžiaus grupes ir lytį (tūkstančiais)

2 lentelė

Amžiaus grupė	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Iš viso	226,7	249,0	273,7	284,0	224,4	203,9	184,4
Moterys	95,8	108,5	115,2	118,4	103,3	98,4	93,8
15-19	4,8	5,3	2,7	3,4	2,1	4,4	2,4
20-24	12,2	16,4	17,9	13,1	13,2	14,3	10,2
25-29	12,6	15,1	12,2	14,3	11,6	8,2	7,8
30-34	15,0	16,0	17,9	16,2	12,4	11,3	10,3
35-39	14,4	16,5	15,0	18,1	16,2	10,7	14,0
40-44	11,0	15,3	15,3	18,0	14,9	14,7	14,8
45-49	10,7	11,8	15,1	15,2	13,6	11,6	12,3
50-54	10,9	10,1	12,8	14,0	13,1	12,3	11,5
55-59	4,0	2,0	5,4	5,9	6,2	8,2	8,7
60-64	0,2	...	0,8	0,3	0,1	1,9	1,2
65-74	...	...	0,1	0,1	0,0	1,0	0,6
Vyrai	130,9	140,5	158,5	165,6	121,1	105,4	90,6
15-19	9,3	9,5	10,9	7,2	5,0	5,0	3,7
20-24	22,4	25,5	22,7	26,8	15,6	15,3	14,7
25-29	20,0	18,1	20,6	21,0	15,8	15,9	11,2
30-34	22,2	24,6	25,8	19,6	14,6	12,5	10,7
35-39	16,2	22,3	22,3	23,0	15,8	13,4	9,6
40-44	11,6	15,3	15,7	22,3	17,1	13,9	13,3
45-49	12,6	9,7	14,2	16,6	11,6	9,4	9,1
50-54	9,8	7,8	13,0	13,1	12,7	9,4	8,8
55-59	5,9	6,8	10,3	11,9	8,9	5,8	5,3
60-64	0,8	0,8	2,1	3,9	4,1	4,5	4,1
65-74	0,1	...	0,8	0,2	...	0,4	0,2

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2005 04 04

Galima drąsiai teigti, jog moterys perkopusios per 35 metų ribą turi menkesnes galimybes įsidarbinti ne todėl, kad joms trūksta išsilavinimo, kvalifikacijos. Lietuvoje nėra duomenų apie įvairiapusią moterų diskriminaciją ir prievartą darbo rinkoje, bet po truputį užsimenama, kad būdamos darbingo amžiaus jos „nurašomos“ kaip netinkamos.

Lyčių skirtumai atsiliepia švietimui ir Arabų pasaulyje, kai kuriose Afrikos šalyse bei Pietų Azijoje. Net tuose kraštuose, kur lygybė įsigyjant išsilavinimą jau pasiekta, moterys nustumiamos į prasčiau apmokamas profesijas. Afrikoje, Azijoje, Lotynų Amerikoje ir Karibuose- moterų inžinierių labai nedaug- Kenijoje nuo 29 proc., Kolumbijoje iki 27 proc. Analogiškai medicinos srityje- 25proc.-68 proc. Pasaulinė statistika rodo, kad darbui įgyti išsimokslinimo procentas moterų tarpe daug žemesnis ir menkesnis, nei vyrų**.

Eurostato duomenimis (3 lentelė žr. priede 1), šalyse kandidatėse 2003 m. kovo mėn. aukščiausias moterų nedarbo lygis buvo Lenkijoje- 20,9 proc., Slovakijoje 17,5 proc. Žemiausia moterų bedarbystė Kipre ir Vengrijoje po 5,4 proc., Slovėnijoje 6,3 proc. Lietuvos moterys užima trečią vietą- 12,3 proc., tai parodo gana didelį Lietuvos Respublikos nedarbą Europos mastu. Visuomenė turėtų būti šviečiama apie moterų nelygybę, diskriminaciją. Joms turėtų būti sudarytos sąlygos įgyti kvalifikaciją, o tai reikštų, kad tektų pakoreguoti darbo įstatymus, uždrausti darbdaviams vengti moterų priėmimo į darbą dėl būsimų gimdymų ar trukdant kilti karjeros laiptais.

1.6.3. Moterų užimtumas pagal tautybę (Tautinių mažumų užimtumas)

2001 metų Statistikos departamento atlikto tyrimo gyventojų visuotinio surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 115 tautybių atstovų. Tarp visų šalies gyventojų nelietuvių tautybės gyventojai sudarė 16,5 proc.- iš jų lenkų tautybės- 6,7 proc., rusų- 6,3 proc., baltarusių- 1,2 proc., ukrainiečių- 0,7 proc., žydų, vokiečių, latvių- 0,1 procentinio punkto.

2002 metais statistikos departamento (4 lentelė žr. priede 1) atliktas gyventojų užimtumo pagal tautybę tyrimas parodė, kad **lietuvių moterų nedarbas siekė 11,6 proc., rusių- 19,9 proc.**, kitų tautybių moterų- 15,8 proc. Gyventojų užimtumo lygis 15- 64 metų amžiaus moterų grupėje tarp lietuvių tautybės buvo pats didžiausias ir siekė 58,4 proc. Tuo tarpu analogiškas rusių tautybės moterų rodiklis buvo 50,8 proc., lenkių- 49,9 proc., kitų tautybių moterų- 56, 5 procentai. Šiuos skirtumus iš dalies lemia nelietuvių tautybės moterų susitelkimas socialiniu ir ekonominiu požiūriu mažiau išsivysčiusiose teritorijose.

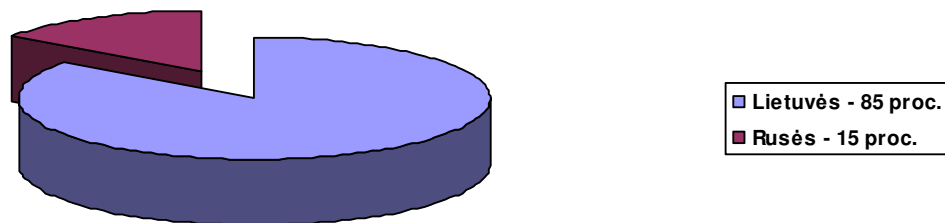

** Lifelong Learning in the Global knowledge economy: Challenges for Developing Countries (2003). The World Bank. Washington, D.C. P. 14-31

II. MOTERŲ, ESANČIŲ BEDARBYSTĖS SITUACIJOJE, MOKYMO SI VISĄ GYVENIMĄ SITUACIJOS IR GALIMYBIŲ ANALIZĖ: KOKYBINIO TYRIMO DUOMENYS

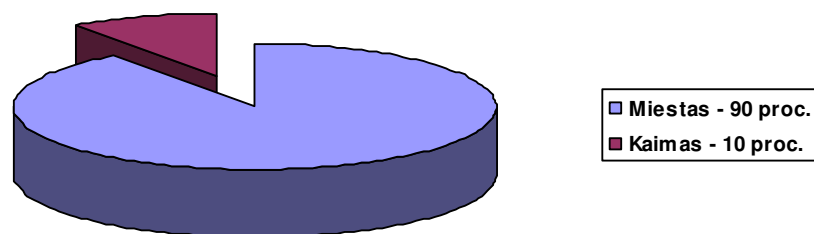
2.1. Tyrimo imties charakteristika

Imties dydis nustatytas prisotinimo principu. Tyrime imtį sudarė 20 bedarbių moterų grupė. Iš viso žodžiu buvo apklausta 20 bedarbių moterų 30- 40 metų amžiaus. Respondenčių imtis buvo pasirinkta pagal tam tikras savybes- komunikabilumą bei išsimokslinimą. Buvo pasirinktos skirtingos jaunos- darbingo amžiaus moterys: tiek socialiniu, tiek demografiniu požiūriu. Moterys buvo apklausiamos Tauragės Darbo biržoje bei Moters užimtumo ir informacijos centre. Pagal tautybę tyrimo respondentės pasiskirstė sekančiai (žr. 1 pav.)

1 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal tautybę

Daugiausia apklausoje dalyvavo lietuvių tautybės moterų 85 proc. Taip pat tyrime dalyvavo ir tautinių mažumų atstovės. Rusės sudarė 15 proc. tyrime dalyvavusių respondenčių. Tyrime dalyvavo moterys iš skirtingų vietovių. Pagal gyvenamąją vietą respondentės pasiskirstė, kaip miesto ir kaimo gyventojos (žr. 2 pav.)

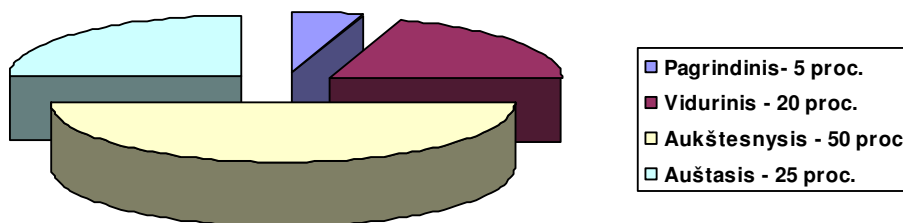

2 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą

Pagal gyvenamąją vietą respondentės pasiskirstė netolygiai- miesto gyventojos sudarė 90 proc., o kaimo- 10 proc. tyrime dalyvavusių respondenčių.

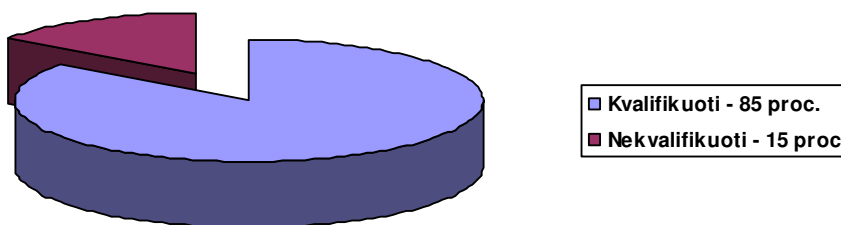
Tyrime dalyvavo skirtingą išsilavinimą turinčios moterys: pagrindinį, vidurinį, aukštesnįjį bei aukštąjį išsilavinimą. Daugiausiai tyrime dalyvavusių moterų turėjo aukštesnįjį išsilavinimą-

50 proc., vidurinį- 20 proc., nebaigtą vidurinį- 5 proc. Respondentės, turinčios aukštąjį išsilavinimą sudarė- 25 proc. visų tyrime dalyvavusių respondenčių (žr. 3 pav.)

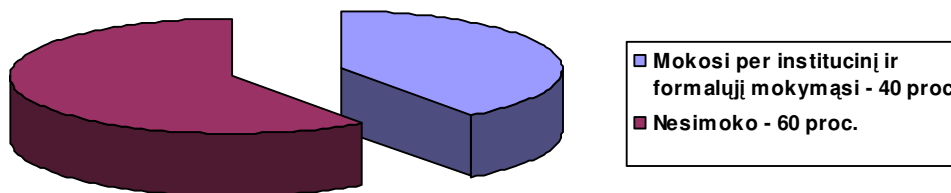
3 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal išsilavinimą

Tyrime dalyvavo skirtingų profesijų bedarbės moterys. Respondentes suskirstėme į dvi grupes: turinčias profesiją (kvalifikuotas) bei neturinčias profesijos (nekvalifikuotas). Net- 85 proc. moterų turėjo kvalifikaciją ir tik- 15 proc. buvo be kvalifikacijos (žr. 4 pav.)

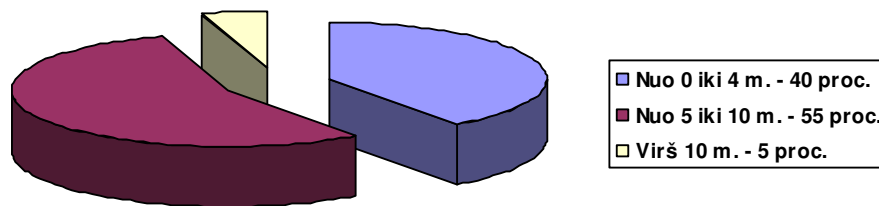
4 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal turimą profesiją

Iš 20 tyrime dalyvavusių moterų net aštuonios respondentės mokosi per institucinį formalųjį mokymąsi. Vis dėlto didžioji respondenčių dauguma net- 60 proc. nesimoko (žr. 5 pav.)

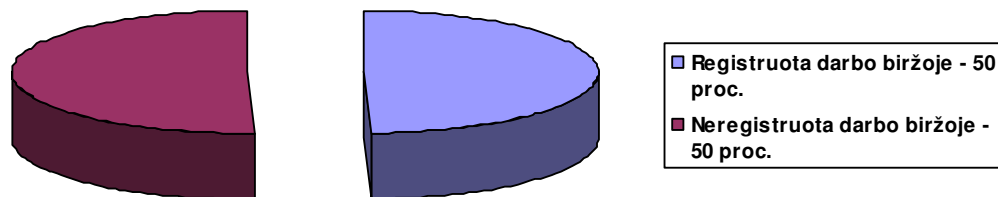
5 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal mokymąsi

Pagal darbinės veiklos pertrauką respondentės pasiskirstė sekančiai: daugiausia respondenčių- 55 proc. turi 5-10 m. darbinės veiklos pertrauką, 40 proc. respondenčių turi iki 4 m. ir tik 5 proc. respondenčių turi virš 10 m. darbinės veiklos pertrauką (žr. 6 pav.)

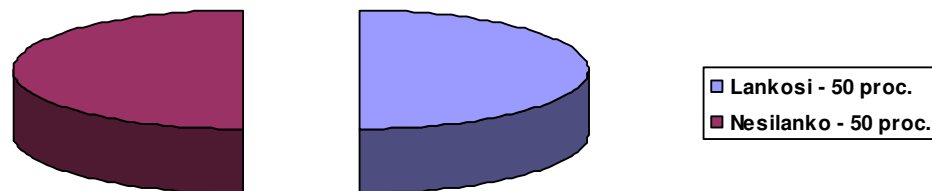
6 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal darbinės veiklos pertrauką

Tyrimo dalyvavusias respondentes suskirstėme į dvi kategorijas- tai respondentes registruotos ir respondentes neregistruotos Darbo biržoje. Respondentes pasiskirstė tolygiai, tad apklausoje dalyvavo Darbo biržoje registruotų- 50 proc. ir neregistruotų- 50 proc. bedarbių moterų (žr. 7 pav.)

7 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal registraciją Darbo biržoje

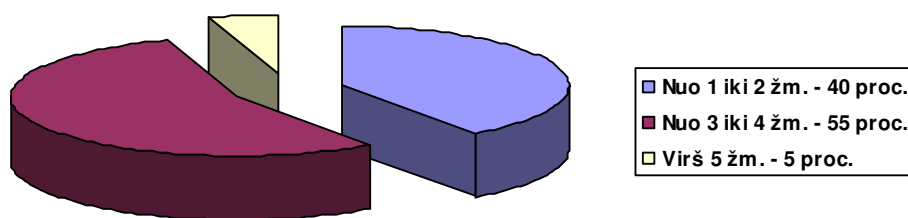
Tyrimo dalyvavusias moteris suskirstėme į dvi kategorijas- besilankančias ir nesilankančias Moters užimtumo ir informacijos centre. Iš tyrimo apklaustų respondenčių- 50 proc. dalyvauja ir 50 proc. nesilanko šiame centre (žr. 8 pav.)

8 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal lankomumą Moters užimtumo ir informacijos centre

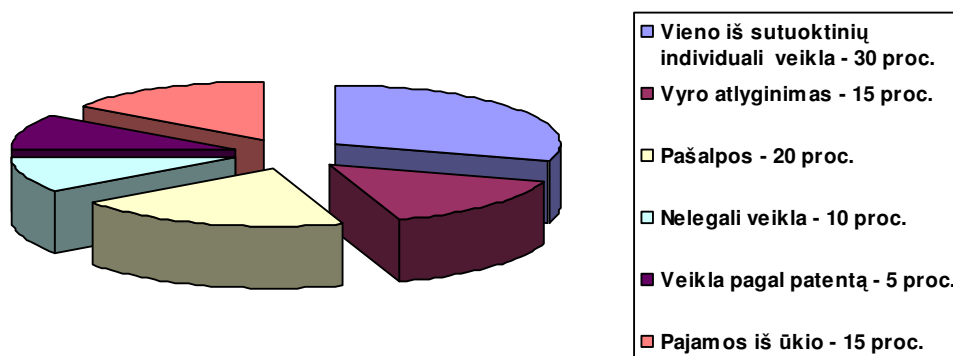
Tyrimo dalyvavusias respondentes būtų galima išskirti pagal šeimos sudėtį, gaunamus pajamų šaltinius bei pajamas tenkančiam vienam šeimos nariui. Daugiausiai dalyvavo

respondenčių, kurių šeimoje yra nuo 3 iki 4 narių, t.y.- 55 proc., o mažiausiai, kurių šeimoje yra virš 5 asmenų- 5 proc. (žr. 9 pav.).

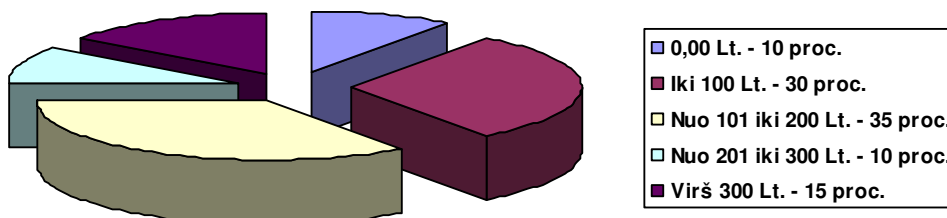
9 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal šeimos sudėtį

Lyginant pagal pajamų šaltinius, daugiausia tyrime dalyvavusių respondenčių gyvena iš sutuoktinio veiklos ir sudaro 30 proc. Net 20 proc. moterų pagrindinis pargyvenimo šaltinis- pašalpos. Kitos respondentės verčiasi iš ūkio-15 proc., plėtoja nelegalią veiklą-10 proc. (žr.10 pav.).

10 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal gaunamų pajamų šaltinius

Netolygus respondenčių pasiskirstymas pagal pajamas, tenkančias vienam šeimos nariui. Didesnės daugumos respondenčių pajamos vienam šeimos nariui sudaro nuo 101 iki 200 litų per mėnesį, t.y. 35 proc. Moterys, kurių pajamos nulinės- sudaro 10 proc. visų tyrime dalyvavusių respondenčių (žr. 11 pav.).

11 pav. Respondenčių pasiskirstymas pagal pajamas tenkančias vienam šeimos nariui

2.2. Tyrimo metodika

Kokybinis tyrimas- tai toks empirinis tyrimas, kada duomenys nėra pateikiami kiekybine išraiška- skaičiais. Anot, Denzin`o ir Linkoln`o (1994) kokybinis tyrimas- tai multimetodas, apimantis interpretacinių, natūralistinių požiūrį į tiriamą objektą, o tai reiškia, kad kokybinio tyrimo dalykai yra natūralioje aplinkoje bei siekia interpretuoti reiškinį tais terminais, kokiais jį suvokia žmonės.

Svarbiausi kokybinio tyrimo komponentai yra šie:

- **Duomenys** surinkti iš įvairių šaltinių;
- **Analizės ir interpretavimo procedūros**, naudojamos duomenų arba teorijos išgavimui;
- **Rašytinės ir žodinės ataskaitos** apie tyrimą (straipsniai moksliniuose žurnaluose).

Galima išskirti tris kokybinio tyrimo tipus:

1. vidinės patirties tyrimai (fenomenologija, gyvenimo istorija);
2. visuomenės ir kultūros tyrimai (etnografija,
3. kalbos ir komunikacijos tyrimai (naratyvinė analizė).

Kokybiniuose tyrimuose naudojamas *vidinės patirties atkūrimas stimuliuojant* (kokio nors įvykio vaizdo ar garso įrašų demonstravimas, kurio metu jo dalyviai prašomi paaiškinti, ką jie mąstė). Kokybinių tyrimų metodologijoje labai svarbi *fenomenologinė (arba interpretacinė)*- subjektyvistinio požiūrio sąvoka. Nes fenomenologinio požiūrio pagrindas yra žmogaus santykis su išoriniu pasauliu bei kitais žmonėmis. Todėl kokybiniam tyrimui būdinga- interpretacinė paradigma, kuriai rūpi individas bei bandymas suprasti subjektyvų žmoniškosios patirties pasaulį, stengiantis įeiti į žmogaus vidų. Svarbus *tarpasmeninis bendravimas ir empatija*, nes dalyviai tampa tyrėjo bendradarbiais (Kardelis, 2002).

Fenomenologinio tyrimo privalumas tas, kad jie tinka įvairiems fenomenams tirti, o interviu metodas padeda sukaupti duomenis apie tokius patirties aspektus, kurie gali būti pasirenkami vėlesnių kiekybinių tyrimų kintamaisiais.

Štai Cohen, Manion (1994) interpretacinius metodus apibūdina, kaip labiau dėmesingus veiksmui, kuriuos galima analizuoti kaip reikšmingo elgesio vertinimą.

Bogdan`as, Biklen`as, Eisner`is, Merriam sutaria dėl pagrindinių kokybinio tyrimo charakteristikų:

- natūrali aplinka kaip duomenų (informacijos) šaltinis;
- tyrinėtojas kaip pagrindinis duomenų rinkimo instrumentas;
- duomenys surenkami žodžiu ir paveikslų pavidalu;
- rezultatas yra veikiau procesas, o ne produktas;
- duomenų analizė- induktyvinė, kreipiant dėmesį į individualius skirtumus;

- dėmesys dalyvių raiškai, jų nuomonei (Cit. pagal Luobikienė,2000).

Kokybiniame tyrime pirmenybė teikiama duomenims ir tiriamam „laukui“. Teorinės prielaidos „atrandamos“ ir formuluojamos iš empirinių duomenų. *Kokybinis tyrimas* yra ypatingas tuo, kad čia svarbiu empiriniu duomeniu laikomas ne tik skaitmeninis, kiekybinis, standartizuotas socialinis vienetas, bet oficialiai ar neformaliai išsakytos nuomonės, pastebėjimai ir vertinimai. Gauta informacija nėra matuojama, o tyrimo tikslas yra suprasti bei paaiškinti gautą daugiau ar mažiau neformalią informaciją.

Vienas iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų- kokybinis interviu, nestructūruoti giluminiai pokalbiai, apimantys išsamų nagrinėjamos temos aptarimą. Visiškai laisvos ir atviros formos kokybiniai interviu primena žmonių tarpusavio pokalbius, kuriuose atsiskleidžia jų patirtys, viltys bei lūkesčiai.

2.2.1. Interviu metodo apibūdinimas

Interviu- metodas, taikomas gauti žodinei informacijai, numatyti tyrimo programoje. Tai labai geras priartėjimo prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibrėžimo bei realybės konstravimo (aiškinimo) būdas. Reikiamos žodinės informacijos gaunama tiesiogiai kryptingu interviu su respondentu. Pokalbio kryptį ir turinį sąlygoja tyrimo problema (Tidikis,2003).

S.A.Belanovski (2001) interviu metodą apibūdina, kaip pagrindinį apklausos metodą. Autorius šio metodo atlikimą išskiria į šiuos etapus:

- pasirengimas interviu atlikti;
- pradžia;
- pagrindinę dalį;
- užbaigimą;
- rezultatų apdorojimą.

Leonavičius (2003) pažymi, kad kokybinėse studijose naudojami pusiau struktūruoti interviu. Beje, Kardelis (2002) išskiria formalizuotą (standartizuotą) interviu, kur klausimai iš anksto numatyti ir neformalųjį interviu, kur klausimų seka bei jų formalizavimas visiškai laisvi.

Pasak Tidikio (2003) interviu gali būti *standartizuotas (struktūrizuotas, formalizuotas)*, kuomet dažniausiai pateikiami „uždari“ klausimai griežtai laikantis iš anksto nustatytos jų eilės ir formulavimo; *nestructūrizuotas (laisvasis)* bei *pusiau standartizuotas interviu*, kuomet numatomas tik bendras planas, o klausimai formuluojami pagal situaciją. Interviu metu griežtai neformalizuojamas pašnekesys ir tarp klausėjo bei respondento gali būti laisvesnė atmosfera.

Interviu privalumai:

- interviu nebūdingi „Nežinau, „Neturiu nuomonės“ pobūdžio atsakymai;
- interviu atsakymai nebūna neteisingi nei pakeisti;

- atsakymus galima gauti išsamius, ypatingai į atvirus klausimus; be to galima pateikti ir papildomų klausimų.

Interviu trūkumai:

- sunku pakartotinai gauti identiškus rezultatus;
- reikia aukštos interviu vedėjo profesinės ir tyrimų metodikos įvaldymo kvalifikacijos;
- sunku nustatyti gautų duomenų patikimumo lygį ir atskleisti interviu vedėjo padarytas klaidas (Tidikis,2003).

Tiriamąjį **interviu metodo paskirtis gali būti trejopa** (Cohen,Marion,1989):

1. Tiesioginė ir pagrindinė priemonė reikiamai informacijai gauti;
2. Priemonė iškeltai hipotezei tikrinti;
3. Gali būti panaudotas su kitais tyrimo metodais renkant informaciją bei panaudojant kitus metodus.

2.2.2. Tyrimo instrumentarijus

Moterų, esančių bedarbystės situacijoje pagrindinis empirinis šaltinis buvo mokymosi visą gyvenimą konceptas. Kokybinio tyrimo metu buvo tikrinamos hipotetinės teorinės prielaidos. Norėdami gauti užtikrinantį siekiamos informacijos gavimą- pagrindiniu kokybinio tyrimo metodu buvo pasirinktas- interviu (pusiau standartizuotas) metodas.

Kokybiniame tyrime naudota pusiau standartizuota apklausa, neturinti griežtos struktūros. Iš anksto sudarytas analizės tinklelis (operacionalizacija) bei sukonstruotas klausimynas. Pusiau standartizuotos apklausos privalumas tas, kad nebuvo primetamas atsakymų darinys, o siekiama autentiškumo principo.

Kokybinio tyrimo metu buvo pasirinktas aprašomojo pobūdžio (narrative) duomenų pateikimo būdas. Visos išsakytos respondenčių mintys buvo užrašytos, todėl ši apklausa yra pranašesnė už standartizuotą apklausą ar uždaro tipo anketas. Tekstinę medžiagą sudarė respondenčių išsakyti sakiniai (teiginiai) interviu (pusiau standartizuoto) metu, kurie naudojant mokslinę literatūrą bei pasitelkiant sisteminės analizės principus tyrimo duomenys pateikiami kartu su interpretacijomis, tam tikrais apibendrintais pastebėjimais, dalinėmis bei diskusinėmis išvadomis. Tyrimo duomenys apdorojami kokybine analize, paremtos nestandartizuoto aprašomojo pobūdžio duomenų pateikimo būdu- kuomet yra interpretuojami tyrimo duomenys bei nustatomas medžiagos pateikimo eiliškumas.

2.2.3. Analizės tinklelio (operacionalizacijos) apibūdinimas

Jungiamasis teorinio ir empirinio lygmes tiltas yra operacionalizacija. *Operacionalizacija* reiškia tam tikrą sąvokų suvedimą į operacijas, veiksmus, reikalingus toms sąvokoms pamatuoti. Sąvokų operacionalizavimas reiškia keletą procedūrų, kurias atlieka tyrėjas, nustatydamas empirinį sąvoka apibrėžto reiškinio buvimą. Anot Leonavičiaus (2003) operacionalizavimas apima tinkamiausių indikatorių bei matavimų būdų pasirinkimą ir nurodo iš kur, ir kaip mes imsime duomenis, t.y. perėjimas prie konkrečių tyrimo metodų apžvalgos (žr. 2 priedą).

Mūsų atliktame tyrime *analizė tinklelis* buvo padarytas *pusiau standartizuotas interviu*. Klausimyną sudarė iš anksto numatyti būtini ir galimi 97 atviro tipo klausimai. Tyrimo klausimyną sudarė du struktūriniai dariniai: 1) demografinių kintamųjų (klausimų) blokas bei 2) septyneri diagnostinių kintamųjų blokai. (žr. 3 priedą).

Klausimyno kūrimo etapai:

- klausimyno formulavimas pradedamas nuo tyrimo uždavinių, t.y. nuo to, kokią informaciją reikia surinkti tyrimo metu;
- nusprendžiama koku metodu bus renkami duomenys: interviu ar anketavimu. Nuo to priklauso klausimyno forma ir klausimų formuluotės;
- sudaromas pagrindinių klausimyno dalių planas;
- klausimynas pateikiamas kitiems asmenims įvertinti;
- klausimynas testuojamas 20 žmonių atrankoje;
- padaromos reikalingos pataisos ir sudaromas galutinis variantas.

Klausimyno forma- yra ne mažiau svarbi už klausimų formuluotes. Klausimynas turi būti lengvai skaitomas, t.y. kokybiškai atspausdintas. Klausimynas neturėtų būti per ilgas- ne daugiau 100 klausimų (Degutis, 1999).

2.2.4. Aprašomojo (narrative) metodo apibūdinimas

Naratyvai leidžia užčiuopti patyriminį pasaulį giliau, plačiau bei visapusiškiau- kuomet šis pasaulis yra paties interviuotojo sudėliojamas. Aprašomojo pobūdžio duomenų pateikimo būdas reiškia, kad pasitelkiant sisteminės analizės principus tyrimo duomenys pateikiami kartu su interpretacijomis, tam tikrais apibendrintais pastebėjimais, dalinėmis bei diskusinėmis išvadomis. Faktai susilieja su interpretacijomis, išvadomis ir yra pateikiami tiesiog aprašomoju būdu- tai labiausiai pažeidžiama metodologijos pusė, nes labiausiai kritikuojama „kiekybininkų“, todėl, kad duomenys nėra pateikiami skaitmenine forma. Toks duomenų pateikimo būdas, nestandartizuotas duomenų aprašymas yra labai praktiškas norint geriau suprasti praktines socialines problemas. Tai organizuoti žmogaus patirties pristatymai bei paaiškinimai.

2.2.5. Veiksmo (veiklos) tyrimas (action research)

Tai praktinės pakraipos tyrimas, pagrįstas veiksmiais, nukreiptais į kurios nors situacijos valdymą ar tam tikros problemos sprendimą (Cohen, Manion, 1989). Toks tyrimo būdas dažniausiai apima neplačią, specifinę problemą, susijusią su konkrečia situacija vietiniame lygmenyje, kuri specialiam moksliniam tyrimui yra per siaura. Šio metodo savitumas, kad negalima iš anksto suplanuoti tyrimo eigos, nes neaišku kaip gali keistis situacija. Kita šio metodo ypatybė, kad tokiuose tyrimuose tenka valdyti visą tobulinamąją situaciją, t.y. reikia apimti daugelį veiksnių. Tyrimai dažniausiai susiję su vietos sąlygomis.

Veiklos, arba *veiksmo tyrimai* nėra tipiški, todėl apibrėžti juos vienareikšmiškai nėra lengva, nes analizuojant konkrečius pavyzdžius, kad šie tyrimai varijuojami pagal trukmę, paplitimo sritis bei tiriamąją aplinką. Anot Hopkins (1958) bei Ebbut (1985) *veiklos tyrimas*- tai disciplinuotas tyrimas, kurio tikslas- suprasti, patobulinti ir reformuoti praktiką. O štai Corey (1953) teigia, jog tai procesas, kai praktikai tiria problemas moksliai, kad galėtų įvertinti bei patobulinti praktiką.

Cohen ir kt. (2000) bando nusakyti veiksmo tyrimų principus bei savybes:

- sprendžia praktines problemas, kartu plėsdami mokslo žinias;
- didina dalyvių kompetenciją;
- kuria bendradarbiavimo aplinką;
- vyksta cikliniu procesu;
- siekia suprasti sudėtingas socialines situacijas bei įvykusius pokyčius;
- vykdomi laikantis etikos normų;
- dažnai naudoja atvejų tyrimą;
- stengiasi išvengti tyrimų paradigmos, izoliuojančios bei kontroliuojančios kintamuosius;
- vyksta dialogo pobūdžio;
- stengiasi būti emancipaciniais. Jų tikslas siekti, kad tyrimo dalyviai suprastų, kokios struktūros ir tarpasmeninės kliūtys.

Veiklos tyrimo ypatumai:

Vienas tyrimo ypatumų yra lankstumas bei jo pritaikomumas. Jie išryškėja koreguojant tyrimo eigą jo vyksmo procese. Tai susiję su tuo, kad tyrėjo patirtis bei aplinkos suvokimas nuolat kinta. Planuojant tyrimą kai kurie tyrimo aspektai būna nepakankamai aiškūs arba neaptarti, ir tik tyrimo metu atsiskleidžia jų svarbumas. Veiklos tyrimas remiasi su stebėjimo ir elgesio duomenimis. *Svarbus- empiriškumas. O tai reiškia, kad vykdant tyrimą yra renkama informacija, kuri tam tikru būdu fiksuojama* (Kardelis, 2002).

Pagal L.Cohen ir L.Manion (1997) veiklos tyrimo eigos aprašymas: *problemos identifikavimas, vertinimas bei formulavimas; tyrimu suinteresuotų asmenų diskusija; literatūros tyrimo tema apžvalga; tyrimo planavimas; duomenų rinkimo metodų bei tyrimo procedūrų parinkimas; vertinimo būdų parinkimas; tyrimo projekto įgyvendinimas; duomenų interpretacija*

.2.2.6. EMPIRINĖS BAZĖS CHARAKTERISTIKA

Kada moteris pradeda suprasti, jog ji taip pat žmogus su savo teisėmis ir pareigomis, tada ji išeina į visuomenę, tarsi pajudėdama „iš mirties taško“. Atsiranda noras pakeisti būseną, atsiradusią dėl ilgalaikės bedarbystės, galvojant tik apie kitų gerbūvį, dažnai užmirštant pačią save. Kaip moteris sugebės įveikti neigiamą nedarbo poveikį, dalinai priklausys tik nuo jos asmeninių savybių. Didelę reikšmę darbo sėkmei bei savijautai gali turėti socialinės aplinkos parama. Kad būtų galima padėti moteriai sugrįžti į darbą, pakelti jos pilietiškumą ir garantuoti aktyvų dalyvavimą socialiniame gyvenime, reikia vystyti bedarbių moterų neformalaus švietimo mokymo programas.

Nuo 1999 metų rugsėjo mėnesio Socialinių inovacijų fondas vykdo ES Socrates programos finansuojamą projektą „Suaugusiųjų švietimo organizacijų, dirbančių moterų užimtumo srityje, Europinis tinklas“ (Mecejeva, Kisielienė, 2000).

Formuoti strategiją moterų užimtumo problemoms spręsti, skatinti verslumą, bendruomenėje įteisinti lygiateisiškumo principus, skatinti savanorišką veiklą, didinti žinių įgijimą bei kompetenciją, stiprinti kultūrą, pilietiškumo nuostatas. *1998 metais sausio 28 d.* padedant Kauno Moters užimtumo ir informacijos centrui, *buvo įkurtas Tauragės Moters užimtumo ir informacijos centras.* Iš (žr.1 lentelę) matyti, kad moterys Centre informuojamos apie įsidarbinimo galimybes, tarpininkauja įsidarbinant, pataria, kaip turimas žinias, gyvenimo patirtį, profesinius įgūdžius pritaikyti besikeičiančioje Lietuvos darbo rinkoje. Centras dalyvavo PHARE ESS 2000 žmogiškųjų išteklių plėtros fondo finansuojamame projekte „Socialiai pažeidžiamų grupių asmenų integracija į darbo rinką“. Laimėjus šį projektą buvo organizuojami šešerių specialybių kursai: padavėjos- barmenės, virėjos- konditerės, siuvėjos, buhalterės, viešbučio administratorės. Be to tobulina savo žinias bei įgūdžius lankydamos seminarus, įvairius kursus.

1 lentelė

Veiklos grupės	2003	2004	Pastabos
<i>Iš viso</i>	5352	4859	
Užregistruota naujų bedarbių	84	80	Dėl darbo paieškos
Įdarbinta per šį laikotarpį	19	18	
Įvairios informacijos suteikimas (<i>kartų</i>)	2500	2200	
Paslaugos ar patarimai moterims	1420	1300	
Psichologinių problemų sprendimas	130	100	Individualios konsultacijos
Pradedančio verslininko informacinėje mugėje dalyvavimas	120	121	
Dalyvavimas renginyje „Mada ir mes“	150	150	Centro tradicinis renginys
Dalyvavimas seminaruose, klubuose, mokymuose	259	250	
Teisininko pagalba	60	40	
Plėtra apie centro darbą, veiklą, paslaugas (namuose 2 kartus buvo aplankyta 100 rajono šeimų)	2k. po 200	400	Projektas „Maisto bankas“
Verslininkų darbavimų registracija	210	200	

Šaltinis: Tauragės Moters užimtumo ir informacijos centras, 2005

Moterys sulaukia psichologinės pagalbos- padeda psichologiškai pasiruošti einant į susitikimą su darbdaviu.

Pagal projekto įgyvendinimą moterys yra apmokomos ir įdarbinamos bendroje Tauragės ir Norvegijos įmonėje „Taunorva“. Penkerių metų jubiliejaus proga vyko įmonės produkcijos pristatymas „Mados paradas“- įmonės produkciją pristatinėjo centro moterys. Nemažai moterų įsidarbino auklėmis, slaugėmis, o taip pat draudimo bei siuvimo įmonėse, mokykloje. Beje, moterims suteikiama ir kvalifikuota teisininko pagalba- *šeimos* (skrybų procedūrų, turto pasidalijimo, dėl smurto šeimoje) bei *darbo* klausimais (daugiausia dėl neteisėto atleidimo iš darbo).

2.3. Bedarbių moterų mokymosi visą gyvenimą situacijos ir galimybių kokybinio interviu duomenys:

2.3.1. EKONOMINIAI VEIKSNIAI

Ekonominiai veiksniai- nuolat kintančiame pasaulyje vis aktualesnė tampa nedarbo problema. Užimtumo ir bedarbystės santykis ne tik priklauso nuo šalies ekonominio vystimosi bet tiesiogiai veikia visą švietimo sistemą. Norint spręsti šią problemą turi būti sukurta **ekonomiškai palanki aplinka** su palankiomis fizinėmis, socialinėmis ir buitinėmis sąlygomis. Svarbu, kad mokymosi per visą gyvenimą strategijoje vienas iš siekių apibrėžti ir vystyti įgūdžius bei kompetencijas, kurios padėtų piliečiams įsidarbinti (Ruškus,Štuopytė,2003).

Pragyvenimo lygis- išlaidų, lėšų turėjimas bei naudojamos kasdien vartojamiems reikmenims išgyti ir kasdieniams poreikiams tenkinti (Gruževskis,1996). Siekiant išsiaiškinti bedarbių moterų požiūrį į darbą- moterims buvo pateiktas klausimas: „kas Jums yra darbas“? Didesnė dalis respondentų pažvelgė iš materialiosios pusės ir darbą apibūdino, kaip *pagrindinį pajamų šaltinį*. Darbas joms suteiktų stabilumo, saugumo jausmą, užtikrintų pastovias pajamas. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Darbas- tai pajamų šaltinis“ (1)*, „Darbas- pirmiausia galimybė užsidirbti pinigų pragyvenimui“ (5), „Darbas pirmiausia yra pragyvenimo šaltinis“ (13), „Darbas- pirmiausia pragyvenimo šaltinis, kuris žmogų priverstu normaliai gyventi, o ne egzistuoti“ (16), „Pastovus pajamų šaltinis, būtinas patenkinti pačius svarbiausius poreikius, kaip maistas, būstas“ (18), *Man darbas reiškia labai daug- tai pragyvenimo šaltinis<...> laisvė*“ (15), „Man darbas reiškia labai daug- tai pragyvenimo šaltinis, savęs realizacija visuomenėje, laisvė“ (15), „Finansinis pragyvenimo šaltinis“ (10)

Kitos respondentės išskyrė ir pirmumą teikė *tobulėjimui, savirealizacijai, užimtumui, bendravimui su žmonėmis*. Moterys darbą nurodė, kaip savirealizacijos objektą- kūrybą, kurioje gali išlieti savo mintis, svajones. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Radusi bendramintę bedarbę kartu ėmėme leisti laikraštį“ (19), „Tai galimybė gyventi pilnavertį gyvenimą: galimybė tobulėti, išreikšti save“ (2), „Bendravimas su kolegomis“ (3), „Saviraiška...“ (4), „Darbas- tai nepriklausomybė, svajonių ir norų išsipildymas“ (6), „Darbas duoda saugumo jausmą“ (7), „Darbas žinių ir

* Skaičius čia ir toliau žymi respondento kodą (žr. priedą Nr. 4);

Į pagrindinį tekstą pateko reikšmingi teiginiai. Visi be išimties teiginiai pateikti prieduose (žr. priedą Nr. 6).

sugebėjimų patikrinimas“ (8), „Darbas savo jėgų išbandymas“ (10), „Darbas- savęs realizavimas“ (12), „Darbas- man moralinis pasitenkinimas“ (14), „Darbas- nauji draugai, nauji planai“ (17), „Darbas- savotiška pramoga“ (16), „Darbas mano gyvenimo prasmė, savęs realizavimas, savęs iškrovimas, atskleidimas“ (20), „Aplinkos pakeitimas“ (9),

Jaunai našlei respondentei (20) labai svarbus savo galimybių įvertinimas, žinių patikra bei naujų įgūdžių formavimas. 40-metei savanorei (14) darbas, tai bendravimas, socialinių ryšių palaikymas ir teigiamos emocijos. Darbas respondentėms teikia ir moralinį pasitenkinimą, ir kartu finansinę nepriklausomybę. Pajamų lygis ir jų struktūra skirtingai pasireiškia įvairiose šeimose, ne tik nuo jų turinės padėties, gyvenamosios vietos, namų ūkio sudėties bei dydžio, jo narių amžiaus, bet ir nuo išsimokslinimo lygio. Gruževskis (1996) teigia, jog prievartinis „diržo susiveržimas“ negali ilgai tęstis, nes kitu atveju nutrūksta šeimos atliekamos funkcijos ir atitinkamai komplikuojasi visuomenės gyvenimas. Norint išsiaiškinti ir įvertinti bedarbių moterų realią finansinę padėtį pateikėme klausimą „ar Jūs turite darbą“? *Iš interviu protokolo:*

„Užsiimu nelegalia veikla, kad galėčiau pramaitinti savo vaikus“ (18), „Vaikštinėju po parduotuves, turgų, ieškau ko dar trūksta šiandieninėje darbo rinkoje“ (5), „Važinėju į Rusiją prekių, kurias realizuoju Lietuvoje“ (7), Šiandien sugalvoju vieną veiklą, rytoj kita- į galvą ateina naujos mintys ir idėjos“ (20), „<...>papildomai mokau vaikus matematikos, tačiau oficialiai esu bedarbė“ (3), „<...>privačiai mokau vaikus rusų kalbos“ (8), „Šiuo metu turiu laikiną darbą- esu dviejų sesučių auklė“ (6), Savaitgaliais prekiauju turguje“ (9)

Respondentės įvairiausiais būdais kovoja už savo šeimos geresnį gyvenimą, kad būtų patenkinti patys svarbiausi poreikiai, nes šeimos išlaidų sumažėjimas labiausiai paliečia joje augančius vaikus ir jų poreikius. Gruževskis (1996) akcentuoja, kad ilgėjant nedarbui krinta pragyvenimo lygis, prarandama kvalifikacija bei darbo įgūdžiai. Nutrūkus profesinei veiklai, staiga pasikeičia moters socialinė aplinka, ko pasekoje ji netenka savo įprastinių bendravimo galimybių, nutrūksta jai reikšmingi socialiniai ryšiai. Bedarbės patiria stiprius neigiamus emocinius išgyvenimus, pasireiškia bendravimo sutrikimai. Tai viena pagrindinių skurdėjimo priežasčių. Į pateiktą klausimą: „kokius poreikius patenkina Jūsų dabartinės pajamos“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Dirbu kasdien be jokio atlygio. Dabartinės mano pajamos patenkina tik minimalius (maistas) poreikius“ (1), „Darbo neturėjimas reiškia labai blogą situaciją šeimoje, nes nėra pastovaus pajamų šaltinio“ (4), „Mūsų pajamos patenkina tik pačius svarbiausius poreikius-maistą, vaistus, higienos reikmenis neįgaliai dukrai“ (6), „Bet atėjo kritinė riba, kai nebeliko ankstesnio pelno ir su kiekviena diena gaunamos vis mažesnės pajamos, iš kurių vos galiu pragyventi“ (20), „Lėšos ribotos, todėl negaliu patenkinti daugelio kultūrinių poreikių“ (18), „Dabartinės pajamos patenkina pačius minimaliausius poreikius“ (9), „Iš dalies patenkinami minimaliausi poreikiai- maistas, apranga, komunaliniai mokesčiai“ (2)

Anot jaunos respondentės (9) darbo neturėjimas reiškia blogą situaciją šeimoje. Beje 30-metės išsituokusios respondentės (2) patenkinami tik patys svarbiausi poreikiai- maistas, iš dalies geba susimokėti už komunalinius patarnavimus. 1990m. priimtame Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatyme minimalus gyvenimo lygis buvo apibrėžtas kaip „šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos bei higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius“

(Lazutka, 2001). Daugiau kaip pusė apklaustų respondenčių nurodė esančios ties skurdo riba, todėl pateikėme klausimą: „kiek pajamų tenka vienam šeimos nariui“? *Iš interviu protokolo:*

„Vienam šeimos nariui tenka per 125Lt.“ (4), „Mūsų oficialios pajamos nulinės“ (5), „Vienam šeimos nariui tenka vos 140Lt.“ (6), „Aš neturiu pajamų“ (10), „Gaunu 100Lt. stipendiją“ (16), „Mūsų pajamos vienam šeimos nariui-gaunami alimentai 100Lt“ (2), „Vienam šeimos nariui tenka per 100Lt.“ (20), „Mūsų šeimos pajamos menkos- vienam tenka iki 100Lt .ir pragyvenam tik iš tėvukų ūkio“ (17), „Tik 200Lt. tenka kiekvienam iš mūsų- turi užtekti visam mėnesiui“ (11), „Vienam šeimos nariui tenka apie 140Lt“ (9), „Vienam šeimos nariui tenka vos 200Lt.“ (7), „Vienam šeimos nariui tenka apie 100Lt.“ (14), „Mums su sūnumi tenka apie 100lt., kartais ir daugiau“ (20)

Respondenčių pajamos minimalios, o štai 30- ties metų respondentė (10) teigia, jog ji visiškai neturi pajamų. Rusų tautybės respondentės (5) pajamos taip pat nulinės. Anot Rowntree (1901) šeimos laikomos skurstančiomis, kai jų pajamos yra nepakankamos „įsigyti minimumą reikmenų paprasčiausio fizinio produktyvumo išlaikymui“. Toms reikmėms patenkinti reikalingas maistas, pastogė, rūbai ir pan. (Lazutka, 2001). Materialiniai ir finansiniai nedirbančiųjų asmenų ir jų šeimų rūpesčiai- tai tik viena problemos pusė. Kitą pusę sudaro visa puokštė socialinių sukrėtimų, pasireiškiančių psichinės būklės pablogėjimu (Gruževskis, 1996). Dėl to galima teigti, kad nedarbas ne tik mažina pajamas (nuskurdina), bet ir skatina psichologinius pokyčius, kurie sukelia socialinę atskirtį ir riboja socialinę raidą.

Materialinės galimybės- turtinės, piniginės galimybės. Anot Gruževskio (1996) bedarbių moterų ir jų šeimos ekonominės padėties pasikeitimas- labai svarbi *nedarbo pasekmė*. Blogėjant materialinei padėčiai gali stiprėti destruktivus šeimos narių elgesys bendraujant tarpusavyje ir mažėti šeimos funkcijų vykdymo intensyvumas (socializacija), o taip pat deformuojasi ir šeimos socialinė funkcija. Nedarbas skatina šeimos uždaramą, didėja visuomeninė šeimos izoliacija. Gyvenimas tampa orientuotas į būtinausių materialinių problemų sprendimą. Į klausimą „ar skirtumėte lėšų mokymuisi“? respondentės atsakė teigiamai, bet paminėjo svarų argumentą- *lėšų stygių*. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Jei turėčiau pastovų darbą, skirčiau lėšų mokymuisi“ (1), „Materialine padėtimi mes su dukra esame ant skurdo ribos, bet dvasiškai mes jaučiamės puikiai(studijuoja)“ (2), „Jei turėčiau tvirtą finansinį pagrindą, be jokios abejonės skirčiau lėšų mokymuisi“ (4), „Neturiu papildomų lėšų skirti mokymuisi, bet jei mokslas būtų finansuojamas valstybės, sutikčiau studijuoti“ (9), „Kadangi šiuo metu mano pajamos nulinės, neturiu galimybės mokytis toliau“ (10), „kada pagerės finansinė padėtis, būtinai skirsiu dalį mokymuisi“ (12), „Jei šeimoje būtų pakankamos pajamos, be jokios abejonės dalį pajamų skirčiau mokymuisi“ (11), „Jei tik turėčiau galimybę, tikrai mokyčiausi“ (7)

Iš moterų atsakymų galima išvelgti teigiamą požiūrį į mokymąsi. Profesijos įgijimui ar pakeitimui (persikvalifikavimui) reikalingos nemažos pajamos. Jų manymu tada atsivertų didesnės galimybės įsidarbinimui. Štai respondentė (12) turi svajonę- atidaryti privatų masažo kabinetą, kad galėtų save realizuoti profesine prasme. Anot moters- „tobulėti niekada nėra vėlu“. Respondentė (9) sutiktų mokytis su sąlyga- „jei mokslas būtų finansuojamas valstybės“. O štai respondentei (10) mokytis neleidžia jos nulinės pajamos. Kita vertus sumažėjo siauras darbo vertinimas vienu aspektu- tik pagal pinigines pajamas, moteriai- darbas ir jos profesija tapo gerokai svarbesni jos socialiniam statusui. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Nežiūrint to, kad sunkus pragyvenimas dalį pinigų išleidžiu mokslams“ (8), „Nemažai lėšų esu investavusi į žinias<...>- privačiai mokiausi užsienio kalbų (anglų, vokiečių)“ (19), „Gaunamos menkos pajamos nesumenkina noro mokytis“ (1), „Dabar studijuojau magistro studijas“ (2) „<...>mano kelrodė žvaigždė bus- mano turima ankstesnė patirtis, naujai įgytos žinios studijuojant bei papildoma specialybė<...>“ (18), „Noriu išbandyti savo jėgas mokslo srityje“ (13), „<...>parašiau prašymą ir dekanatas atsižvelgęs į mano padėtį mokėstį už mokslą sumažino per pusę mažiau“ (20), „Didžioji dalis mūsų pajamų išleidžiama mainais už žinių suteikimą, už profesinį tobulėjimą“ (3)

Beje, respondentė (8) savo menkų pajamų dalį investuoja į žinias, išsimokslinimą, kuris ateityje bus prioritetu ieškant darbo. O štai respondentės (19) mokymąsi apmoka vyras. Gyvenime kartais tenka kažką pasirinkti, kažko atsisakyti, bet tai kas sukaupia besimokant- žinios, patirtis, įgyta kvalifikacija- tai didelė vertybė ir nepasveriamą *investicija* visam likusiam gyvenimui. Ilgalaikė bedarbystė ardo tiek metų kauptą moters, kaip kūrėjos, asmenybės kapitalą. Tai didesni socialinės gerovės nuostoliai nei tik pajamų netekimas, ko pasekoje prarandami įgūdžiai, atsiranda žinių spragos, prarandama turima kvalifikacija. *Iš interviu protokolo:*

„Esu visapusiškai išlaikoma buvusio sutuoktinio, kuris reikalavo, jog kurį laiką nedirbčiau...“ (19), „Bet nežiūrint mano gero gyvenimo, norisi kažko daugiau pasiekti gyvenime, ne viską lemia pinigai“ (13), „Man dirbti nėra būtinybės, nes šeimą išlaiko vyras“ (8)

Jauna išsituokusi respondentė (19) vietoj aprūpinto gyvenimo pasirinko ieškojimų kelią. Moteris jaučia, kad sėdėjimas namuose- tai psichologinė asmenybės degradacija. Pradėjo investuoti lėšas į žinias, užsienio kalbų kursus- „yra noras būti tobula“. Kai tuo tarpu iš Baltarusijos atvykusiai respondentei (5) sunku įsitvirtinti šiandieniniame rinkos pasaulyje. Atvykus į svetimą šalį gyvenimą jai reikėjo pradėti iš pradžių- nuo šaukšto. Moteris pradėjo mąstyti apie nuosavo verslo įkūrimą- „gal gims genialių minčių, idėjų“. Todėl užklausėme ir kitų respondenčių, ką jos apie tai mano: „jei turėtumėte pakankamai lėšų ar intumėtės nuosavo verslo“? *Iš interviu protokolo:*

„<...> nesiimčiau nuosavo verslo<...> sugebėjimų, daug drašos, pažinčių, žinių, gerą verslo planą“ (1), „Nejaučiau potraukio verslui“ (4), „Neturiu tam gyslelės“ (6), „Mano vyras turi nuosavą verslą, tačiau manęs tai nevilioja ir netraukia“ (13), „<...>plėtočiau smulkų versliuką, kad susikurčiau ne tik sau darbo vietą, bet kažkokią pradžią gautų ir mano dukra“ (7), „Labai norėčiau imtis nuosavo verslo“ (10), „<...>nusprendžiau pritaikyti įgytas žinias- prieš pusę metų pradėjau kurti smulkų verslą“ (15), „jau šiokių tokių svajonių yra, ieškau protingų kompanionų“ (5), „Užteks miegoti ant skudurų krūvos- ant kurios pragulėjau kone aštuonerius gražiausius savo gyvenimo metus“ (20)

37-erių metų respondentė(7) bei 30-ties sulaukusi respondentė(10) teigė, norinčios savo ateitį susieti su verslu ir pabandyti prasmingai save realizuoti verslo pasaulyje. 40-metė du kart išsituokusi respondentė (3) svajoja: „galbūt atsirastų galimybė užsidirbti daugiau pinigėlių studijoms“. Tačiau didesnės daugumos respondenčių nevilioja verslo idėja, nes baiminasi didžiulės rizikos. Beveik visos tyrime dalyvavusios respondentės turi vidinę motyvaciją keisti save, tobulėti ar net persikvalifikuoti, tačiau Lietuvos valstybės remiamų kvalifikacijos gražinimo kursų moterims nėra, o mokami persikvalifikavimo kursai dažnai moteriai per brangūs ir dėl šios priežasties neprieinami. Vis dėlto savo viziją regi žinių bei nuolatinio mokymosi- tobulėjimo pasaulyje. Daugelis moterų išėjusios į atostogas, skirtas vaiko auginimui, praranda savo kvalifikaciją, nes vystantis mokslui ir technikai įgytos žinios labai greitai sensta. Moterims daug sunkiau konkuruoti darbo rinkoje su vyrais dėl blogesnės socialinės padėties, egzistuojančios moterų

diskriminacijos. Nežiūrint to, kad dauguma moterų kvalifikuotų, jos daug sunkiau susiranda darbą pagal turimą specialybę.

2.3.2. SOCIALINIAI VEIKSNIAI

Socialiniai veiksniai- vienas iš socialinių veiksnių- išsilavinimo svarba visuomenėje. **Išsilavinimas** yra vienas kriterijų, kuris tiesiogiai susijęs su žmogaus socialiniu statusu. Šis veiksnys svarbus sprendžiant socialiai atskirtų grupių integravimo problemą. Išsilavinimo įgijimo galimybės susiję su **šeimoms struktūra**, artimiausia asmens **aplinka** bei jo paties **socialiniu aktyvumu**. Daugelio socialinės atskirties grupių narių socialiniai ryšiai yra nutrūkę, todėl **komunikacija**- dar vienas labai svarbus veiksnys asmens įsijungimo procese.

Socialinė padėtis- (statusas)- tai nuolatinė padėtis, susijusi su tam tikrais lūkesčiais, teisėmis bei pareigomis, socialinės sistemos viduje (Pruskus,2004). Tai integracinis rodiklis, nusakantis socialinę grupės bei jos atstovų padėtį visuomenėje, socialinių santykių sistemoje (Sociologijos žodynas, 1993). Kitaip sakant parodo individo užimamą poziciją visuomenėje, kurią didele dalimi lemia šeima. Kiekvienas individas gimsta tam tikroje rasių, etninėje, religinėje grupėje, užimančioje taip pat tam tikrą dalį visuomenėje. Respondentėms uždavėme klausimą: „kokioje šeimoje Jūs augote“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Augau pilnoje darbininkės ir tarnautojo šeimoje“ (1), „ Augau tarnautojų, inteligentų šeimoje“ (2), „Augau darbininkų šeimoje“ (3), „Savo tikroje šeimoje augau iki 2 m.“(6), „Augau nepilnoje šeimoje“ (8), „Augau daugiavaikėje 6 asmenų šeimoje“ (10), „augau kaimo inteligentų šeimoje“ (12), „Augau pilnoje kolūkiečių šeimoje“ (17), „Užaugau darbininkų šeimoje“ (20), „Užaugau pilnoje, darnioje darbininkų šeimoje“ (18), „Augau vidurio sluoksnio šeimoje“ (16), „Augau tvarkingoje, darbščioje, tikinčioje šeimoje“ (14), „Augau kultūringoje, išsilavinusioje šeimoje“ (11), „Aš užaugau nepilnoje, girtaujančioje šeimoje“ (9), „Augau inteligentiškoje šeimoje“ (5)

Šeima sąlygoja individo vidinį savęs ir savo vietos visuomenėje apibrėžimą. Individo priklausomybė šeimai yra reikšmingas veiksnys, siekiant tam tikro statuso visuomenėje (Leonavičius). Žmogaus padėtis visuomenėje gali būti susiję ne tik su bloga materialine padėtimi, skurdžiu pragyvenimo lygiu, bet tiesiogiai sietis su dvasine būseną bei sveikata. Siekiant išsiaiškinti bedarbių moterų socialinę padėtį pateikėme klausimą: „Jūsų socialinės padėties (statuso) suvokimas“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„<...> manau esanti per vidurį“ (2), „Nesijaučiu socialiai degradavusi, bet neturėdama darbo negaliu savęs priskirti prie viršūnės“ (12), „Vis dėlto save laikau asmenybe žengiančia į priekį, o ne merdinčia vietoje“ (13), „Ir materialiai, ir morališkai jaučiuosi socialinės aplinkos apačioje“ (14), „<...> manau, kad su savo dabartine padėtimi pagal socialinę padėtį esu žemiau vidutinio sluoksnio“ (17), „Šiandieninė padėtis- žemiau vidurio“ (18), „Visada save priskyriau pačiam žemiausiam visuomenės sluoksniui“ (20), „Save priskiriu prie vidurinio socialinio statuso, todėl, kad ,kiek įmanydama stengiuosi nepasiduoti nesėkmėms ir neprarandu tikėjimo<...>(7), „<...>manau esanti per vidurį“ (2)

Tyrime dalyvavusios respondentės nebuvo patenkintos savo esama socialine padėtimi, ir neišskyrė nė vieno teiginio, kad labai gerai jaučiasi visuomenėje. Didžioji dauguma respondenčių save priskyrė vidutiniam socialiniam statusui. Respondentė vieniša motina (4) teigia: „Nesvarbu, kad esu nedarbinga, bet manau save esant inteligentiško mąstymo žmogumi, dar nepasiekusia

apačios, t.y. „degradacijos“. 37 metų bedarbė (7) taip pat save priskiria vidutiniam socialiniam statusui, nes kiek įmanydama stengiasi nepasiduoti nesėkmėms: „<...> ir neprarandu tikėjimo ir vilties susirasti darbo“. Išsituokusi respondentė (10) mąsto: „jei tektų gyventi vienai su sūnumi, tai pagal pragyvenimo lygį atsidurčiau „apačioje“, o gal net tektų badauti“. Jos manymu pagerintų esamą situaciją paklausi profesija.

Sociologiniai tyrimai rodo, jog labiau išsilavinę žmonės jaučiasi geriau negu mažiau išsilavinę. O štai 40- metė respondentė (14), turinti aukštąjį išsilavinimą prieštarauja ir nesutinka su šiuo teiginiu- mano esanti socialinės aplinkos „apačioje“ ir laikosi principo: „*Kaip bus, taip bus, blogiau smerčio nebus*“ ir savo būseną prilygina degradavusios asmenybės logotipui. Bedarbė našlė (20), studijuojanti universitete- prekiaudama padėvėtais drabužiais iš Vakarų Europos *jaučia menką savęs vertinimą* ir save priskiria žemiausiajam visuomenės sluoksniui. Tos pačios nuomonės ir besimokanti dviejų dukrų mama respondentė (18). Socialinio mobilumo dėka respondentėms atsivėrė naujos galimybės įgyti įvairiausios padėties, ypatingai profesinės. Todėl mokymąsi visą gyvenimą koncepsijoje respondentės tikisi ne tik įgyti tinkamą išsilavinimą, bet įgyti pakankamai žinių, įgūdžių, kompetencijos. Galbūt tada jos įgys didesnę pasitikėjimą savo jėgomis bei teigiamą savęs vertinimą. Socialinė šeimos padėtis bei socializacijos praktikos įvairiose socialinėse grupėse didele dalimi lemia individo galimybes bei pasiekimus gyvenime.

Išsilavinimas- kaip vertybė- Išsimokslinimas (*education*) yra formalizuotas, sistemingas, kurio metu vieni visuomenės nariai perduoda kitiems žinias, vertybes, įgūdžius, o kiti įgyja atitinkamą išsimokslinimą ir taip tampa pajėgūs atlikti tam tikras socialines užduotis (Pruskus,2004). Todėl pagrindinė išsimokslinimo funkcija yra visuomenės narių socializacija bei perimamos visuomenės vertybės, nuostatos, normos bei socialinis patyrimas. Siekiant išsiaiškinti respondenčių artimųjų požiūrį į išsilavinimą pateikėme klausimą: „koks Jūsų tėvų išsilavinimas“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Mano tėvų baigtį 4 skyriai“ (1), „Abiejų tėvų išsilavinimas- aukštasis“ (2), „Mamos spec. vidurinis- medikė, tėčio aukštasis- pedagogas“ (4), „Mama turi du aukštojo baigimo diplomus.Tėčio taip pat aukštasis“ (5), „Mano tėvai nebuvo visiškai tamsuoliai. Mamos<...>vidurinis, tėčio-spec. vidurinis“ (6), „Mama ir tėtis amatininkai, siuvėja ir kalvis“ (14), „Tėčio vidurinis, mamos 7 klasės“ (17), „Mamos buvo vidurinis, tėčio- baigtos 8 klasės“ (20), „Netgi pasirinkau tokią pat specialybę, kaip ir mano mamos ir įstojau į tą patį Kaliningrado universitetą, kurį baigė mama“ (8), „Mamos išsilavinimas vidurinis“ (9), „Abiejų mano tėvų išsilavinimas- spec. vidurinis“ (13)

Priklausomai nuo to, kuo labiau išsilavinę tėvai, puoselėdami tam tikras kultūrinės vertybes, asmens savybes, yra geriau pasiruošę padėti savo vaikam siekti aukštesnio išsilavinimo, gali juos pilnavertiškiau skatinti ne tik materialiai, bet ir moraliai. Anot Goldhorpe (1996) teigė, jog klasinė kilmė ir išsilavinimas yra tarpusavyje susiję. Skirtingos socialinė padėties tėvai turi skirtingas visuomeninio bei kasdienio gyvenimo, kultūros normas, todėl savo vaikams perduoda tai, kas mano esant teisingiausia, vertingiausia bei reikalingiausia. Štai 30- metės respondentės tėvų išsilavinimas- aukštasis, analogiškai aukštojo išsimokslinimo siekia ir

minėtoji respondentė. Pasitaiko atvejų, kada respondenčių- 33- metės(1), 40- metės(14) bei 36-erių(20) tėvai baigę vos 4 skyrius ar 8 klases, tačiau jų dukros yra įgijusios aukštojo mokslo išsilavinimą arba dar mokosi aukštojoje mokykloje. Išsimokslinimas yra sistemingas bei nenutrūkstantis procesas. Jucevičienė (2001) akcentuoja- *kuo labiau išsilavinęs žmogus, tuo platesni jo socialiniai tinklai*. Norėdami sužinoti ar išsilavinimas respondenčių šeimose buvo vertybė- pateikėme klausimą: „ar išsilavinimas buvo vertinamas Jūsų šeimoje“? *Iš interviu:*

„Dėjo pastangas mane išleisti į mokslą, nes išsilavinimas buvo vertinamas mūsų šeimoje“ (1), „<...>tėtis visuomet akcentuodavo, kad būtina yra įgyti aukštąjį išsilavinimą, norint užsitikrinti sau šviesią ateitį ir geresnį gyvenimą“ (2), „Šeimoje būdavo nuolat diskutuojama apie išsilavinimo būtinybę“ (3), „Vaikystėje mokymasis buvo pagrindinis dalykas“ (4), „Kiek leido jų galimybės skatino, kad vienintelė jų dukra būtų išprususi“ (7), „Mokslas ir geri pažymiai buvo pirmoje vietoje“ (8), „Tėvai nuo mažumės skatino mokytis“ (14), „Pokalbiais, gerais pavyzdžiais, drausminėmis nuobaudomis mus su seserimi skatino mokytis“ (15), „Tėvai nuolat pabrėždavo, kad mokslas, tai lyg ir gerai apmokamas darbas“ (16), „<...>visus tris ragino mokytis, skatino gyvenime siekti užsibrėžto tikslo“ (17)

Geras išsimokslinimas sudaro prielaidas pakeisti savo padėtį, padaryti karjerą. Dėl vienokių ar kitokių priežasčių negalėję įgyti tinkamo išsilavinimo- dauguma tėvų stengiasi suteikti savo vaikams kuo geresnį išsilavinimą. Išsilavinimas- vertybė, perduodama iš kartos į kartą. O štai daugiavaikė respondentė (6) ir 2- jų dukrų mama (9) kalba su kartėliu apie savo vaikystę, nes regėjo tik girtaujančius tėvus, barnius bei smurtą šeimoje. Tėvai nepasirūpino savo vaikų saugiu ir geresniu gyvenimu, tad apie mokymosi svarbą ir išsilavinimo būtinybę nebuvo nė kalbos. Štai keletas respondenčių pavyzdžių. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Mano tikri tėvai girtuokliai, jaunesnė sesuo pasekė tėvų pėdomis“ (6), „<...>nesirūpino mano ateitimi, išsilavinimo įgijimu“ (9), „Tėvai neskaitino manęs mokytis, gyvenime leido pasirinkti pačiai“ (13)

Suaugusieji, neįgiję pagrindinio išsilavinimo, bedarbiai bei asmenys, vedantys asocialų gyvenimo būdą priklauso rizikos grupei ir apsiriboja minimaliu išsilavinimu, iškritimu iš darbo rinkos bei atsiduria uždarame rate. Išsimokslinimas yra svarbi socialinio mobilumo sąlyga, padedanti individui pakeisti socialinę grupę, kurioje jis yra atsidūręs. Vargingas respondenčių gyvenimas gali virsti savotišku stimulu susikurti sau geresnį, palankesnį. Respondentės (9) teigimu: *„nesvarbu kur tik buvo įstoti, kad tik gauti stipendiją ir sočiau pavalgyti, apsirengti“*. Nes menkas išsilavinimas riboja dalyvavimo visuomenės gyvenime galimybes bei didina skurdą.

Moterys, esančios bedarbystės situacijoje supranta, kad išsilavinimas šiandieniniame pasaulyje užimą labai svarbią vietą. Turint gerą išsilavinimą yra didesnė tikimybė gauti darbą bei įgyti nuolatinės pajams siekiant išlaikyti šeimą. Net aštuonios tyrime dalyvavusios respondentės siekia aukštojo mokslo. 36-erių metų respondentė teigia: *„mūsų šeimoje nėra taisyklės be išimties- todėl kol kas aš vienintelė noriu įgyti aukštąjį išsilavinimą“*. Šiandieniniame pasaulyje aukštesnis išsilavinimas įgalina pretenduoti į geriau apmokamą darbą bei siekti aukštesnio visuomeninio statuso.

Šeimos struktūra- *Šeima-* tai konkreti sutuoktinių, vaikų ir tėvų tarpusavio santykių sistema bei maža socialinė grupė, kuriuos narius sieja santuokos ir giminytės santykiai, bendra buitį bei

savitarpio dorovinė atsakomybė (Navaitis, 1990). Anot Leonavičiaus- pagrindinę šeimos struktūrą sudaro padėtis *šeimoje (position) bei vaidmenys*, t.y. padėtis reiškia individo vietą bei santykius šeimos struktūroje. Šeimos narių vaidmenis pabrėžia tam tikras teisių, įsipareigojimų bei lūkesčių darinys. Anot respondenčių šeima- svarbiausia vertybė. Jos išvelgia gyvenimo prasmę, kurioje gali įprasminti ir realizuoti save. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Šeima- tai įforminta santuoka, pagrįsta vaikų gimimu“ (1), „Šeima- tai pagrįsta santuokos ir kraujo ryšiais“ (2), „Dviejų žmonių gyvenimas kartu, rūpinimasis bendrais vaikais, bendru ūkiu“ (3), „Šeima- tai pats kilniausias tikslas gyvenime, kurio tik galima siekti“ (5), „Šeima- mano gyvenimo prasmė“ (6), „Šeima- tai šventovė į kurią įneštos tradicijos, kultūra“ (11), „Šeima- visuomenės ląstelė, kuomet du žmonės veda bendrą ūkį, juos sieja bendri interesai“ (12), „Šeima yra centras, aplink kurį sukasi pasaulis“ (16), „Šeima- bendruomenė, kurios narius vienija bendri interesai, bendras supratimas“ (20), „<...> bendra buitis, bendras sutarimas ir vienas kito palaikymas“ (13)

Respondenčių manymu šeimos centrą sudaro- sutuoktiniai ir jų vaikai. Šeima- respondentėms gyvenimo „variklis“, kuris suteikia energijos ir jėgų gyvenime siekti kažko prasmingo vardan vaikų gerovės. Anot Leonavičiaus kiekvienas šeimos narys yra organiškai įpintas į visos šeimos struktūrą, funkcionuojančią hierarhijos principu, kuomet tėvai ir vaikai yra skirtingame pavaldumo lygyje. Šeimos struktūra gali atspindėti skirtingus šeimos narių lūkesčius vienas kito atžvilgiu. Dėl pajamų stygiaus, negalėjusios ir negalinčios mokytis respondentės iš paskutiniųjų stengiasi sukurti geresnes sąlygas savo vaikams. Jos puikiai supranta mokymosi svarbą šiandieniniame gyvenime, todėl pagrindinis jų lūkestis tvirtas pasiryžimas siekti šviesios vaikų ateities. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„<...>kiek galėdama rūpinsiuosi dukters išsilavinimu“ (6), „Dėsiu visas pastangas, kad duktė įgytų tinkamą išsilavinimą“ (1), „<...>dukra šeštokė, papildomai lanko muzikos mokyklą“ (2), „Mano vizija- gerai išauklėti vaikus, kad jie įgytų aukštąjį išsilavinimą“ (17), „Rimtai galvoju ir apie vaikų ateitį- stengsiuosi, kad jie įgytų kuo geresnį išsilavinimą“ (8), „Aš stengsiuosi dukrą taip pat išleisti į mokslą“ (7), „Rūpi sūnaus ateitis- sieksiu, kad įgytų gerą išsilavinimą“ (20), „<...>jaučiu baimę už save ir savo vaikus, nežinau kaip reikės į mokslą išleisti“ (18)

Anot Gurov (1993), žmogaus socializacija prasideda šeimoje, kur formuojasi asmenybės pagrindai... Respondentės pritaria nuomonei, kad mokytis reikia visą gyvenimą, nes šeima yra pirmoji žmogaus ugdymo institucija, kurioje pradeda formotis charakterio bruožai, požiūris į darbą, į dorovines bei kultūrinės vertybes. Štai ką mano 30-metė respondentė (16): „Šeima yra pirmoji mokykla, kurioje ugdomos žmoniškosios ir krikščioniškosios dorybės, lemiančios visos žmonijos dabartį ir ateitį“. Skiepijamos vertybės vaikystėje- paženklinis visą žmogaus brendimo laikotarpį, o įgyta patirtis lydės visą tolesnį gyvenimą.

Jovaiša (1993) teigia, kad šeimos tikslas parengti šeimos narius savarankiškai vykdyti savo paskirtį- būti žmogumi tarp žmonių, įgyti veiklos pasaulyje patirtį, kad galėtų savarankiškai dirbti. Svarbūs šeimos bendravimo, savarankiškumo ir laisvės, pripažinimo, palaikymo poreikiai. Beveik visos respondentės kalba apie šiltus tarpusavio santykius, palaikymą šeimoje, tarpusavio bendravimą, gerą mikroklimatą. *Iš interviu protokolo:*

„Rūpesčiais dalijamės kartu“ (10), „Ir džiaugsme, ir varge stengiamės būti drauge“ (6), „Pas mus vyrauja principas- pagarba vienas kitam“ (3), „Stengiamės kuo daugiau laiko skirti vienas kitam“ (13), „Labiausiai pasitikiu savo vyru, už jo pečių jaučiuosi saugi, galiu rasti užuovėją“ (5), „Man sudėtingu laikotarpiu labiausiai palaikė vyras“ (12), „Labiausiai pasitikiu savo tėvais, kurie mane supras ir padės man sunkiu momentu“ (10),

„Besirūpinanti ne tik dėl savo, savo vaikų gerovės<...>“ (9), „Šeimoje esame vienas kitam geriausi draugai, geriausi patarėjai<...>“ (3)

Dauguma respondentų jaučia tvirtą sutuoktinio palaikymą. Jų manymu, kiekvienas šeimos narys- individualybė prie kurio reikalingas specialus priėjimas ir dažnai šeimose reikalingas abipusis susitarimas. Tik respondentė (15) kalba apie įtemptus su vyru tarpusavio santykius ir norėtų „daugiau dėmesio, paramos, iniciatyvos“. Taigi, susiklostę artimųjų santykiai, tradicijos turi įtakos žmogaus brendimui. O griežtas šeimos narių atsiribojimas vienas nuo kito lemia sunkų tarpusavio bendravimą bei kiekvieno atsakomybę už save patį. Tik šeima suteikia užuovėją nuo rūpesčių bei nesėkmingų darbo paieškų, ir tik šeimos narių tarpusavio ryšiai reguliuoja jų elgesį šeimos viduje.

Socialinė aplinka- aplink žmogų esantis socialinis pasaulis (sociumas); visuomenės materialinės ir dvasinės žmonių gyvenimo, jų vystimosi ir veiklos sąlygos. Pasak Leliūgienės (1997) socializacija yra visą gyvenimą trunkantis procesas, sąlygojantis esminį šiuolaikinės sistemos bruožą- **permanentiškumą**, t.y. švietimo sistemos sugebėjimą užtikrinti nuolatinio lavinimosi galimybę. Taigi, pagrindiniais socializacijos proceso dalyviais tampa *individas* ir jo *aplinka*. Labai svarbu, kad ta aplinka sudarytų tinkamas sąlygas patenkinti ne tik pačius svarbiausius socialinius poreikius, bet leistų žmogui augti, kaip asmenybei. Štai besimokanti respondentė (16) siekia užsibrėžto tikslo: „<...>noras „peržengti per save“ ir įvertinti save, tobulėti toliau“. Artimiausia žmogaus erdvė bei jo socialinė aplinka betarpiškai veikianti jo vystymąsi sudaro mikrosociumą. Norėdami sužinoti kaip veikia respondentes jų artimiausia aplinka pateikėme klausimą: „ar turite artimų draugų ir kokie jūsų tarpusavio santykiai?“ Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Šiuo sunkiu bedarbystės laikotarpiu morališkai mus palaiko mums artimi žmonės- draugai“ (1), „Ilgiau keletą artimų draugų<...>išsituokusios moterys visuomenėje nėra itin mėgstamos ir gerbiamos“ (2), „Psichologiškai nepalūžti ir visokeriopą pagalbą teikia mano patys artimiausi draugai. Jie man brangūs kaip žmonės“ (4), „Mano pažįstamų ratas platus, tačiau artimų žmonių turiu vos keletą“ (3), „<...> turiu nemažai pažįstamų. Artimų draugų neturiu“ (5), „Sunkią akimirką padeda patys artimiausi draugai“ (6), „Artimų draugų neturiu. Gerų pažįstamų ne mažai“ (8), „Mane su draugais vienija bendri interesai, praeitis“ (12), „Be namiškių turiu draugų, kurios bėdai ištikus ištiesia pagalbos ranką“ (18)

Mikrosociumo poveikis konkretaus žmogaus socializacijai priklauso nuo jo ištraukimo į tos gyvenamosios aplinkos veiklą. Socialinės- ekonominės sąlygos, kultūros lygis, žmonių bendravimas įvairiose aplinkose yra skirtingas. Štai dvi tyrime dalyvavusios rusų tautybės respondentės (5) ir (8) paminėjo, jog: „artimų draugų neturiu“. Visos kitos respondentės teigė, kad iškilus net menkiausioms problemoms gali tikėtis artimiausių draugų paramos bei palaikymo. 30- metų respondentės (16) nuomone: „tikras draugas turi būti, kaip šeimos narys“, kuriuos sieja bendri interesai, bendri pomėgiai. Kartu tai- prasmingas laisvalaikio praleidimas, bendravimas bei socialinių problemų sprendimas. Norėdami išsiaiškinti kokias respondentės turi sąlygas realizuoti save visuomenėje- pateikėme klausimą: „ar turite pastogę?“ *Iš interviu:*

„Gyvenu nuosavame uošvių name“ (1), „Dėkinga tėvams už jų materialinę paramą<...>įsigijau nuosavą kambario butuką, kuris šiek tiek užtikrina mano saugumą“ (2), „Turiu nuosavą gyvenamąjį plotą<...>, kurį skyrė mano buvusi

darbovietė“ (4), „Gyvenu nuosavame trijų kambarių bute, kurį pagal paskirą vyras gavo iš darbovietės“ (3), „Gyvenu anytos name“ (5), „Gyvenu nuosavame name, kuriam reikalingas kapitalinis remontas“ (6), „Močiutė dovanojimo būdu namą užrašė mano vardu“ (9), „Nuosavo gyvenamojo būsto neturiu, gyvenu pas draugą“ (10)

Ne visos respondentės patenkina vieną svarbiausių poreikių- gyvenamojo būsto poreikį, kuris galėtų užtikrinti bent šiokią tokį stabilumą, saugumą. Be galo svarbu patenkinti savisaugos, saugaus gyvenimo poreikį ir užtikrinti būseną, kad yra ginami gyvybiniai interesai. Norėdami sužinoti, kaip moterys jaučiasi savo artimiausioje aplinkoje pateikėme klausimą „ar jaučiatės saugi“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Nors ir turėdama pastogę virš galvos, saugia nesijaučiu, nes neturiu darbo“ (1), „Visiškai saugi aš jausčiausi turėdama darbą ir gyvendama santuokoje“ (2), „Kadangi neturiu po kojomis tvirto pagrindo, neturiu svarbiausio darbo, nėra savirealizacijos<...>saugi nesijaučiu“ (5), „Visiškai saugi nesijaučiu, nes neturiu tvirto pagrindo po kojomis“ (7), „Visapusiškai jaučiuosi saugi“ (8), „Iš dalies dabar jaučiuosi saugi“ (9), „Nesijaučiu saugi“ (10), „Nors ir bedarbė, tačiau jaučiuosi saugi, nes šeima- saugumo garantas“ (12), „Jaučiuosi saugi, nes mane supa išsilavinę žmonės, turintys gerus darbus ir gaunantys gerus atlyginimus“ (16), „Gyvenu po mirties vyro paliktame bute“ (18)

Tik keletas tyrime dalyvavusių respondenčių teigė, jog „jos jaučiasi saugios“ ar „bent iš dalies saugios“. Pirminė individo socializacija vyksta šeimoje, kuri suteikia ne tik emocinę ir dvasinę brandą bet ir užtikrina saugumą. Štai 32 metų respondentė(12) teigė, jog: „<...>šeima- saugumo garantas“. Tuomet respondentėms pateikėme dar vieną klausimą: „kuo labiausiai pasitikite ir kas Jums galėtų padėti“ bedarbystės situacijoje? *Iš interviu protokolo:*

„Spresti man rūpimus klausimus man padeda šeimos nariai“ (1), „Pasitikiu tik savo šeimos nariais“ (3), „Labiausiai pasitikiu savo vyru, nes už jo pečių jaučiuosi saugi“ (5), „Pasitikiu savimi ir savo artimaisiais“ (7), „Savo intuicija“ (8), „Savo tėvais“ (10), „<...>padėti pati sau.. Dar materialinė pagalba iš vyro pusės“ (13), „Manau, kad sau padėti galiu tik aš pati ir aukščiausiojo valia“ (14), „Tik pati sau gali padėti- savitaiga“ (4), „Manau, kad pagerinti situaciją padėtų gera profesija“ (10), „Man padėti gali tik mano šeimos nariai ir mano ego“ (11), „Manau, kad man gali padėti tik geros pažintys, pinigai ir sėkmė“ (12), „<...>padėti gali tik šeima ir valstybė: įstatymais, lengvatomis“ (15), „Pirmiausia galiu tik aš pati sau, noras „peržengti per save“ ir įvertinti save, tobulėti toliau“ (16)

Dauguma respondenčių labiausiai pasitiki savo šeimos nariais ir pačios savimi. Tik jos pačios gali pasukti gyvenimą norima linkme. Respondentės 39-erių (4) ir 30- ties(11) išskyrė *pasitikėjimą tėvu-* jas žavi gyvenimiška patirtis, požiūris į gyvenimą. 30-metė respondentė (10) mano, kad jai padėti gali tik paklausi profesija, o kita 30-metė turi norą visapusiškai tobulėti, kaip asmenybė. Taigi, vykstant asmenybės sąveikai su aplinka- pasireiškia antrinė asmens socializacija, kuri vyksta *būtent per švietimo sistemą-* per aplinkos pažinimą, perteikiamų vertybių, normų įsisamonimą švietimo įstaigose (Leliūgienė,1997). Kiekvienam individui turi būti suteikiama galimybė patenkinti ne tik pačius svarbiausius poreikius: maisto, būsto, saugumo, saviraiškos, bet leisti vystyti, plėtoti ir kitus socialinius poreikius: įgyti žinių, įgyti arba patobulinti profesinę kompetenciją, praplėsti socialinį arba kultūrinį išprusimą. Mokymosi visą gyvenimą sistemoje sau vietą turi rasti įvairaus amžiaus ir socialinės padėties žmonės.

Socialinis aktyvumas- sąmoninga ir tikslinga žmogaus veikla, kurios tikslas pertvarkyti objektinę bei socialinę aplinką arba suformuoti aktyvią poziciją gyvenime (Leliūgienė,1997). Sociologijos žodynas (1993) aktyvumą apibūdina, kaip didinimo, skatinimo bei žadinimo

procesą. Moterims, esančioms bedarbystės situacijoje buvo pateiktas klausimas: „kur kreipėtės netekus darbo“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Pakeitus gyvenamąją, iš karto kreipiausi į Darbo biržą“ (1), „Netekus darbo kreipiausi į Darbo biržą. Lankiausi Apskritis švietimo skyriuje“ (2), „Kreipiausi į Darbo biržą, Moters užimtumo centrą, klausinėjau pažįstamų žmonių“ (3), „Atvykus į Lietuvą, iškart kreipiausi į Darbo biržą“ (8), „Netekus darbo kreipiausi į Darbo biržą<...>Moters užimtumo centrą<...>“ (19), „Netekus darbo kreipiausi į valdiškas institucijas: Darbo biržą“ (14), „Kreipiausi į Darbo biržą, Moters užimtumo centrą, į pažįstamus, artimuosius, draugus“ (16), „Į individualius asmenis“ (11), „Atvykus į Tauragę kreipiausi į Darbo biržą“ (12), „<...>Darbo biržą, Moters užimtumo centrą, Ieškojau darbo per pažintis“ (13)

Visos respondentės lankėsi įdarbinimo įstaigoje- Darbo biržoje, biudžetinėse įstaigose ir privačiose įmonėse. Maždaug pusė jų kreipėsi į Moters užimtumo centrą. Moterims pateikėme klausimą: „kokia buvo suteikta pagalba“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„<...>pasiūlė man pačiai eiti per įstaigas ieškoti darbo“ (1), „Sulaukiau pasiūlymų įsidarbinti užsienyje“ (2), „Darbo birža pasiūlė 50dienių viešų darbų<...>“ (4), „Iš Darbo biržos darbuotojų tikėjau išvairiapusės pagalbos, konsultacijos“ (6), „Darbo biržos darbuotojos pasiūlė kelti kvalifikaciją“ (7), „<...>gavau pasiūlymą persikvalifikuoti“ (10), „Darbo birža siuntė mokytis ir įgyti siuvėjos kvalifikacijos“ (11), „Jokių pasiūlymų nesulaukiau“ (12), „Jokios realios pagalbos iš biudžetinių įstaigų nesulaukiau“ (18), „<...>pabaigiau kasos aparatų kursą“ (19), „Sulaukiau tik pasiūlymų apie laisvas darbo vietas“ (14), „Gavau socialinę globą“ (9)

Jauna išsituokusi respondentė (10) sulaukė pasiūlymų kelti profesinę kvalifikaciją- persikvalifikuoti, o respondentė (2)-padirbėti užsienyje. Beje, besilaukianti respondentė (12) jokios konkrečios pagalbos nesulaukusios. Kiekvienai asmenybei būdinga individuali vertybių sistema. Kiekviena respondentė vertina kas jai svarbu ir nesvarbu. Į pateiktą klausimą: „kokie darbo Jūs ieškote“? Buvo galima išskirti dvi respondenčių grupes- viena grupė- besimokančios bei moterys, turinčios aukštesnį išsilavinimą atsakė, kad jos ieško tik profesinę kvalifikaciją atitinkančio darbo. Štai keletas respondenčių pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Norėčiau, kad mano pastovus darbas, kurį tikiuosi ateityje susirasti atitiktų mano profesinę kompetenciją ir išsilavinimą“ (1), „Darbo ieškau atitinkančio mano išsilavinimą“ (3), „Ieškau tik mano išsilavinimą atitinkančio, tačiau nevengčiau ir kitų pasiūlymų“ (16), „Ieškojau darbo pagal savo būsimą specialybę ir mano sugebėjimus atitinkančio darbo“ (8), „Visada darbo ieškojau susijusio su mano pirmąja specialybe (pedagoginio)“ (20), „Aš ieškau tik profesinę kvalifikaciją ir išsilavinimą atitinkančio darbo“ (14), „Ieškau ne tik išsilavinimą atitinkančio darbo, tačiau domintų ir kiti pasiūlymai“ (4)

Išsilavinusios respondentės (14) ir (16)mano, jog turi pakankamai kompetencijos ir žinių, kad galėtų dirbti darbą pagal jų turimą išsilavinimą. Jos tvirtai žino ko siekia ir žymiai yra ryžtingesnės darbo paieškos atžvilgiu. Kai tuo tarpu kita respondenčių grupė- moterys, turinčios žemesnį išsilavinimą atsakė, kad ieško bet kokio darbo. *Iš interviu protokolo:*

„Aš vis dėlto tikiu, kad man pavyks įsidarbinti jei ne Lietuvoje, tai užsienyje“ (7), „Ieškau įdomaus ir gerai apmokamo“ (17), „Mėgstu darbą- kurio dėka turėčiau gerą atlyginimą“ (19), „Manau, kad pagal savo turimą kvalifikaciją tikrai nesusirasiu darbo, todėl ieškau bet kokio“ (5), „Ieškau bet kokio „švaraus“ darbo“ (10), „Ieškau bet kokio darbo“ (9), „Ieškau bet kokio darbo“ (11), „Kadangi neturiu jokio išsilavinimo, todėl ieškau bet kokio darbo“ (6)

Jų sutikimas ir nuostata dirbti bet kokią darbą, kuris visai neatitinka jų profesinės kompetencijos ir išsilavinimo gali būti ne tik kad nedarbo priežastis, bet ir pasekmė. Paradoksalu, kad nesėkmės atveju respondentė (7) žada padirbėti užsienyje, kai tuo tarpu iš Smolensko srities atvykusi respondentė (5) tikisi susirasti darbą Lietuvoje- mokosi lietuvių kalbos. Na, o respondenčių (10) ir (17) aukštas savęs vertinimas- jos ieško „švaraus“ ir „gerai

apmokamo“ darbo. Norėdami sužinoti bedarbių moterų aktyvumą pateikėme klausimą: „ar teko dalyvauti rengiamuose laisvų darbo vietų konkursuose“? *Iš interviu protokolo:*

„<...>Darbo biržos konsultantui užimti“ (1), „Dalyvauti rengiamuose laisvų darbo konkursuose kol kas dar neteko“ (2), „Sudalyvavau Darbo inspekcijoje kompiuterinio raštingumo specialisto etatui“ (3), „Dalyvavau Darbo biržos konsultanto vietai užimti, taip pat Registro centre- registratorės vietai užimti“ (4), „<...>privačioje AB apskaitininkės pareigoms užimti“ (14), „Dalyvavau kosmetikos parduotuvės „Sarma“ pardavėjos- konsultantės pareigoms“ (15), „<...>pagal anketą dalyvavau gimnazijos aptarnaujančio personalo vietai užimti“ (17), „Dalyvavau konkurse „2001 metų gyventojų statistinis surašymas“(20), „Konkursuose nedalyvavau“ (18), „<...>konkursuose dalyvauti neteko“(13)

Asmenybės aktyvumas veikloje ir santykiuose su aplinka visuomet turi kryptį. Aktyvumui kryptingumą teikia motyvacija. Motyvai skatina žmogaus elgesį bei jį nukreipia norima linkme. Norėdami sužinoti kiek respondentės įdėjo pastangų darbo paieškoms pateikėme klausimą: „gal savo pačios iniciatyva bandėte ieškoti darbo“? *Iš interviu protokolo:*

„Dėjau pastovius skelbimus į apskrities laikraščius „Pliusas“, „Tauragės kurjeris“ (1), „Ieškoju darbo visose ugdymo įstaigose“ (2), „Darbo ieškau per pažintis, lankausi privačiose įmonėse“ (3), „Dažnai einu per valdiškas ir privačias įmones“ (4), „Lankiausi ne tik DB, buvau ir švietimo skyriuje“ (8), „Myniau takusis varsčiau valdiškų bei privačių įmonių duris“ (14), „Lankiausi visose gydymo ir reabilitacijos įstaigose“ (12), „Apėjau visur: švietimo įstaigas, miesto ir rajonines mokyklas, vaikų l/d, vaikų globos namus „Šaltinis“, pabuvojau ir Invalidų reabilitacijos centre“ (20), „Pati skaitau rajoninius laikraščius, klausinėju pažįstamų“ (18), „Lankiausi parduotuvėse, privačiose įmonėse“ (10), „<...>ieškoju interneto tinklalapyje<...>įdėjau savo duomenis į interneto tinklapį, kasdien pirkau dienraščius“ (16)

Vienos respondentės aktyvesnės, kitos pasyvesnės. Aktyvesnės-stengėsi apsilankyti visose įmanomose įdarbinimo įstaigose. Respondentė (6) intensyviai darbo ieškojosi pati- apie darbo paiešką dėjo skelbimus į rajoninius laikraščius „Pliusas“, „Tauragės kurjeris“. Respondentė (10) dalyvavo pokalbiuose su darbdaviais. Moterys mano, jog- reikalingos pažintys ir geri pinigai už suteiktą paslaugą. Sociologijos žodynas (1993) pasyvumą apibūdina, kaip neveiklų, abejingą aplinkai, neturinčio savarankiškumo. Pasyvi daugiavaikė respondentė (7)sako: „Nežinau kodėl, bet bijau pati savęs. Bijau, kad nesusidorosiu su savo pareigomis. Man trūksta ryžto“. Jaunos respondentės (11) pasyvumą lemia: „nepasitikėjimas savo jėgomis“. Siekiant išsiaiškinti moterų aktyvumo priežastis pateikėme klausimą: „ką dar moterys įtraukė į darbo paiešką“? *Iš interviu protokolo:*

„Teiravausi draugų, pažįstamų“ (1), „<...>artimujų“ (2), „Į darbo paiešką įtraukiu man pažįstamus asmenis“ (3), „Į darbo paiešką įtraukiau tėvus <...>“ (4), „Skaitau skelbimus laikraščiuose, domiuosi <...>“ (5), „Mano aktyvumo priežastis susirasti mėgstamą darbą“ (12), „Gan aktyviai ieškau darbo, todėl, kad yra noras būti nepriklausomai“ (4), „Klausinėju pažįstamų apie laisvas darbo vietas“ (10), „Į darbo paiešką įtraukiau bendradarbių, giminaičius, pažįstamus žmones“ (8), „Artimieji bandė ieškoti giminystės ryšių įvairiose įmonėse, įstaigose“ (16), „Pagalbos kreipiausi į tėvus“ (15), „Kreipiausi pagalbos į draugus, pažįstamus, buvusius kolegas, kaimynus“ (14)

Dauguma moterų teigė, jog norėdamos įsidarbinti ieško pažinčių per pažįstamus, draugus, gimines, artimuosius. Šiuo laikmečiu įsidarbinimo sėkmės- yra skambus ar gerai žinomas vardas. Norėdami sužinoti kaip bedarbės moterys bendrauja su kitais, panašaus likimo žmonėmis pateikėme klausimą: „ar turite bendraminčių sprenddami Jums rūpimus klausimus“? *Iš protokolo:*

„Spręsti man rūpimus klausimus man padeda šeimos nariai“ (1), „<...>mano likimo moterys- bedarbės“ (3), „Turiu keletą bedarbių moterų su kuriomis palaikau draugiškus santykius“ (4), „<...>tai mano draugai ir artimieji“ (7), „Bendraminčių sprendžiant man rūpimus klausimus, kaip ir neturiu“ (9), „Namuose problemas sprendžiame kartu su šeimos nariais“ (16), „Bendrauju ir su panašaus, kaip mano likimo moterimis- bedarbėmis“ (6), „Be namiškių turiu draugių, kurios bėdai ištikus ištiesia pagalbos ranką“ (18)

Iškilius problemoms respondentės kreipiasi į artimiausius žmones. Respondentės (1) ir (7) pagalbos ieško šeimoje, o štai respondentei (3) pagalbos ranką ištiesia „jos likimo“ moterys. Beje, rusų tautybės respondentės (5) ir (8) nurodė, jog „bendraminčių, kad galėtume kartu spręsti problemas neturiu“, bet mielai padeda kitiems žmonėms bėdoje, kuomet savos problemos tampa nebe tokios aktualios. Paklausėme respondenčių: „kokios būtų jūsų aktyvumo priežastys“? Respondentė paminėjo labai svarbų faktorių: „Man labai reikalingas darbas“ (17), „Dalyvavau kursuose, netgi pradėjau mokytis, nes man labai reikalingas darbas“ (18). Anot Stašienės (2003) asmenybės aktyvumas reiškiasi tam tikru kiekybiniu bei kokybiniu lygiu, priklausomai nuo vidinių galimybių- gabumų ir patirties, tačiau su kiekvienu darbdavių išstartu NE, respondentėms mažėja noras ieškoti darbo.

Komunikacija- socialinės sąveikos rūšis- keitimasis reikšmėmis, t.y. reikšmių pranešimų perdavimas ir priėmimas. Kadangi žmogus bet kurį individualų veiksma atlieka tiesiogiai ar netiesiogiai sąveikaudamas su kitais žmonėmis, veiksmas greta fizinio turi ir komunikacinį aspektą. (Psichologijos žodynas,1993). Pasak Barvydienės (1996) *komunikacija*- tai per *bendravimą* įgytas informacijos pasikeitimas. Autorė tokį ryšio ar bendros kalbos atsiradimo užuomazgas tarp dviejų ar daugiau žmonių laiko komunikacijos proceso pradžia. *Iš interviu:*

„Aš esu bendraujantis, komunikabilus žmogus, todėl mėgstu bendrauti su man daugiau ar mažiau pažįstamais žmonėmis“ (1), „Aš esu drąsi, todėl galiu žmogų užšnekinti bet kur: ar tai pažįstamas man žmogus ar ne“ (2), „Lengviau bendrauju su priešingos lyties atstovais <...>“ (16), „Esu bendraujanti, neturiu jokių bendravimo kompleksų“ (7), „Esu bendraujanti, tačiau arti savęs prisileidžiu mažai ką“ (19), „Bendrauju su pažįstamais, su kuriais galiu rasti bendrą kalbą“ (18), „Esu bendraujantis, komunikabilus žmogus, todėl stengiuosi bendrauti su visais žmonėmis“ (6), „Esu komunikabilus žmogus, todėl bendrauti tiek su vaikais, tiek su bedarbėmis moterimis sekasi puikiai“ (3)

Savanorė (1) įsipareigojusi bendrauti su visomis moterimis, nežiūrint jų socialinės padėties ar socialinių ryšių bei suteikti moterims reikiamą informaciją. O tai sąlygoja vieną iš komunikacijos bendravimo aspektų- informacinį, kada respondentės socialinių ryšių dėka gali keistis turima informacija ar įgyta patirtimi. Plačiai naudojamos masinės komunikacijos priemonės žmonių sąmonei formuoti; Štai respondentė (3) save laiko komunikabiliu žmogumi. Be *keitimosi informacija (komunikacijos)* labai svarbūs ir kiti tarpasmeninio bendravimo aspektai- tai *tarpusavio suvokimas (socialinė percepcija)*, *tarpusavio sąveika (socialinė interakcija)* bei *tarpusavio santykiai*.

Laužackas (2003) išskiria- *tarpusavio sąveiką*. Tai bendraujančiųjų poveikis vienas kitam, kuomet bendraudami žmonės daro vieni kitiems tam tikrą įtaką: keičia požiūrį bei įtakoja elgesį. Norėdami išsiaiškinti su kuo priimtinausia respondentėms bendrauti pateikėme klausimą: „su kuo labiausiai esate linkusi bendrauti“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Bendrauti patinka su sau lygiais (amžiumi, išsilavinimu, pomėgiais)“ (16), „Esu komunikabilus žmogus, todėl bendrauti tiek su vaikais, tiek su bedarbėmis sekasi puikiai“ (3), „Tarp mano pažįstamų žmonių yra ir įtakingų, visuomenėje žinomų žmonių“ (6), „<...>jaunimu“ (8), „Patinka bendrauti su išsilavinusiais, nuoširdžiais bei savimi pasitikinčiais žmonėmis“ (11), „Esu linkusi bendrauti su visais žmonėmis, nepriklausomai nei nuo lyties, nei nuo

amžiaus ar išsilavinimo“ (12), „Patinka bendrauti su komunikabiliais, bendraujančiai žmonėmis“ (13), „<...>įdomiais, man priimtinais žmonėmis“ (14), „Ypatingai mėgstu bendrauti su senais draugais“ (17)

Išskyrėme dvi respondenčių grupes: vienos norėtų bendrauti tik su išsilavinusiais, jų socialinės padėties žmonėmis, kaip teigia 30-metė respondentė (16): *„<...>su sau lygiais (amžiumi, išsilavinimu, pomėgiais)“*. Kai tuo tarpu kitos moterys prioritetą teikia komunikabilumui, nuoširdumui. Dviejų žmonių mėginimą įvertinti besiformuojančius santykius galima įvardinti, kaip *tarpusavio suvokimo (socialinės percepcijos)* procesą. Bendraujant galima numatyti kito asmens elgesį tuo pačiu planuoti savąjį. Toks padėties įvertinimas padeda siekti norimų tikslų. Norėdami sužinoti respondenčių ryšius su buvusia darboviete pateikėme klausimą „kaip sekės bendrauti kolektyve, kai dar dirbote“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Su buvusiomis kolegėmis sutariau puikiai<...>“ (4), „Mylėjau bendradarbius ir buvau mylima“ (6), „Skyrėsi mūsų su kolegomis nuomonės ignoravo mane atvirai tą parodydami“ (8), „Buvo nuoširdūs santykiai, kurie tęsiasi iki šiol“ (12), „Buvusiame kolektyve sekėsi bendrauti lyg ir neblogai, tačiau jautėsi moterų diskriminacija, buvo kitoks požiūris į moterų atliktą darbą“ (19), „Dirbant mokykloje bendrauti su kolegomis man sekėsi puikiai“ (2), „Buvusiame kolektyve sekėsi bendrauti gerai“ (10), „Bendrauti kolektyve sekėsi neblogai, nes bendradarbiai mano atžvilgiu buvo geranoriški“ (18), „Buvusiame kolektyve bendrauti sekėsi ne kaip<...>reikėjo užsitarnauti pripažinimą (20)

Vykstantis abipusis procesas naudingas abiem pusėms: informacijos, patirties bei žinių perdavimas. Respondenčių manymu bendravimas gali trukti daugelį metų ar net visą gyvenimą, o tai reikštų artimus *tarpusavio santykius* su šeimos nariais, giminėmis, draugais, bendradarbiais. Anot moterų tokiems santykiams būdingi stiprūs emociniai ryšiai, tarpusavio įsipareigojimai. *Tarpusavio santykiai* leidžia patenkinti visai kitokius poreikius, kaip bendrumo, prierašumo, meilės nei tie kuriuos tenkiname keisdami informacija. Buvo pateiktas klausimas: „ar bendraujate su panašaus likimo žmonėmis“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Turiu keletą pažįstamų moterų su kuriomis palaikau draugiškus santykius“ (4), „Patinka bendrauti su panašaus likimo žmonėmis“ (9), „Turiu pažįstamų bedarbių“ (11), „Turiu keletą kaimynių bedarbių su kuriomis palaikome glaudžius ryšius. Kartu vartome spaudą, ieškome skelbimų apie laisvas darbo vietas“ (14), „Mes bedarbės, bendraudamos tarpusavyje stengiamės viena kitą palaikyti psichologiškai, kas labai svarbu esant tokioje situacijoje“ (17), „Su bedarbėmis nebendrauju, nes tai opi ir skaudi tema“ (18), „Bendrauju ir su panašaus kaip mano likimo moterimis- bedarbėmis“ (6), „Būdamą bedarbe labai dažnai tenka bendrauti su bedarbėmis, padiskutuoti, palaikyti vieną kitą morališkai“ (20)

Respondentes vienija bendri interesai, bendra veikla. Tačiau ne visos jos siekia tarpusavio bendravimo. Jovaiša (1993) bendravimą apibūdina, kaip specifinį žmogaus poreikį. Skaudžiausiai išgyvenama, kada šis poreikis nepatenkinamas. Esant bendravimo trūkumui, silpnėja mokymosi motyvacija. Norėdami sužinoti besimokančių ir nesiekiančių mokytis požiūrį į bendravimą, jų pasirinkimo kriterijų pateikėme klausimą: „su kuo norėtumėte bendrauti“? *Iš interviu protokolo:*

„<...> su įdomiais, protingais“ (2), „<...> esu linkusi bendrauti su inteligentiškais, taktiškais, tolerantiškais žmonėmis“ (4), „Nesirentu žmonių nei pagal amžių, nei pagal išsilavinimą ar jų socialinę padėtį“ (6), „Su išsilavinusiais“ (13), „<...>su įdomiais, protingais, verslo, pramogų pasaulio atstovais“ (16), „Su visapusiškai išprususiais, įdomiais žmonėmis“ (3), „<...>atlapaširdiais, gerais žmonėmis“ (10), Norėčiau bendrauti su įdomiais, protingais, verslo, pramogų pasaulio atstovais“ (16), <...>su išsilavinusiais, nuoširdžiais, sąžiningais bei savimi pasitikinčiais žmonėmis“ (11), „<...>su draugiškais, nuoširdžiais, neišsišokančiais, padoriais žmonėmis“ (9)

Respondentės norėtų bendrauti su įdomiais, protingais, išsilavinusiais, inteligentiškais žmonėmis nepriklausomai nuo lyties ar socialinės padėties. Moterų neigiama nuostata ir jos vengtų bendraujančių žmonių rate matyti: *melagių, pagyrūnų, išgeriančių, pasipūtusių, arogantiškų, tuščių,*

kvailų žmonių. Paprastumas ir nuoširdumas žmogų daro asmenybe, o harmoningi tarpusavio santykiai žymiai svarbesni už finansinę gerovę, aukštą postą ar garsų vardą. *Bendravimas-* apimantis dviejų ar daugiau žmonių tarpusavio santykių užmezgimą ir palaikymą; keitimasis informacija, patirtimi. Kiekvienam žmogui būdinga stengtis palaikyti gerus santykius su kitais žmonėmis, rasti savo vietą šeimoje bei visuomenėje.

2.3.3. KULTŪRINIAI VEIKSNIAI

Kultūriniai veiksniai- visuma materialinių ir dvasinių vertybių, kurias sukūrė bei kuria žmonija ir kurios apibūdina visuomenės raidos pakopą.

Kultūrinė aplinka- labai svarbi kiekvieno asmens identitetui. Ruškus (2003) teigia, jog migrantams kaip vienai iš socialinės atskirties grupių įsijungiant į visuomenę labai svarbus kultūrinės aplinkos poveikis, nes jiems reikia ne tik susipažinti su Lietuvos papročiais, tradicijomis, bet ir išmokti kalbą. Štai ką apie tai mano rusų tautybės respondentės. *Iš interviu protokolo:* 36 metų respondentė (5) džiaugiasi, kad ją, kitos tautybės moterį šiltai priėmė: „*kai dar nekalbėjau lietuviškai, lietuviai mane labai normaliai priėmė, neužgauliojo, buvo tolerantiški, bendravo su manimi rusų kalba*“. O štai 30-metė respondentė (8) tvirtina: „*nesigailiu atvykusi į Lietuvą*“. Taigi, respondentės ne tik sėkmingai įsijungė į svetimos tautos kultūrinę aplinką, įveikusios kalbos barjerą, bet pradėjo domėtis tos šalies kultūra, istorija, papročiais.

„Kadangi kultūra nėra įgimta, ji kiekvieno individo turi būti įgyta naujai ir perduodama iš kartos į kartą, kaip tik liaudies papročių perdavimas užtikrina kultūros tęstinumą, nepaisant individo laikinumo“ (cit. pagal Murdock, 1993, p. 181). Taigi, siekiant, kad individas perimtų savo tautos vertybes, kultūrą ir galėtų perduoti savo palikuoniams būtina sukurti *palankią kultūrinę aplinką*, nes žmogus siekia save realizuoti vis subtilesniu kultūriniu būdu (siekimų motyvacija). Respondentės pritaria šiam teiginiui, bet tuo pačiu prieštarauja, akcentuodamos kad jų kultūrinė aplinka skurdoka ir nesudaro palankių sąlygų prasmingo kultūrinio gyvenimo vystimuisi. Pateikėme klausimą: „ar Jums priimtina kultūrinė aplinka“? *Iš interviu protokolo:*

„*Nelabai priimtina esama kultūrinė aplinka, šiek tiek skurdoka pasirinkimo atžvilgiu, įvairumo stoka*“ (2), „*Man Tauragės miestas kultūrine prasme apmiręs<...>trūksta savišvietos, užimtumo*“ (4), „*Nykus kultūrinis gyvenimas*“ (12), „*Kadangi esu bedarbė, todėl negaliu pilnai savęs išreikšti kultūrinėje aplinkoje: lankytis teatre, parodose*“ (18), „*Man nepriimtina mane supanti kultūrinė aplinka*“ (9), „*Aš minimaliai patenkinta mane supančia aplinka*“ (1), „*Jaučiu trūkumą kur galima kultūringai praleisti laiką*“ (10), „*Man kultūrinė aplinka nepriimtina*“ (13), „*Kultūrinė aplinka nepriimtina, nekultūringa*“ (15), „*Mano kultūrinė aplinka šiek tiek kitokia nei sveikųjų žmonių*“ (6)

Dauguma respondenčių savo kultūrinę aplinką apibūdina, kaip nykią, skurdžią kultūrinio pasirinkimo prasme- nes žmonės pasigenda spektaklių, teatro, parodų, kino teatro- kur būtų galima kultūringai praleisti laisvalaikį su šeima. O štai 36 metų respondentė (20) susitaikiusi su esama padėtimi: „*Esu sėslė, todėl prisirišu prie vietos, kurioje gyvenu ir man gerai*“.

Matulionis (2001) teigia, jog kultūrą sudaro visa tai, ką sukūrė žmogus ir kas yra žmogaus gyvenimo būdo dalis. Kultūrinė aplinka turi skatinti žmogaus kūrybos ir veiklos reiškimosi visumą. Štai 40-metė respondentė (3) teigia, jog: <...>*organizavau su kaimo bendruomenės (Dauglaukio, Lauksargių) bedarbėmis moterimis bendrus susitikimus, pakviečiau įdomius Tauragės ir šalies visuomenės veikėjus*“. Taigi, kultūrinė veikla privalo ugdyti ne tik kompetencijas: estetinę, žodinę ir motorinę, bet turi padėti žmonėms atsipalaiduoti, užmegzti kontaktus, bendradarbiauti su kitais dalyviais. O nepritekliuje gyvenančios respondentės, negali naudotis visuomeninėmis vertybėmis, gyvena tik iš pašalpų bei jaučiasi nepilnaverčiai visuomenės nariais. Neturėdamos pakankamai pajamų jos negali skirti laisvalaikiui, kultūrai, švietimui, o tai lemia gyvenimo kokybę, jų vertybes bei gyvenimo būdą.

Kultūrinis aktyvumas- šio veiksnio pagalba galima „stimuliuoti bendruomenę ir visas šeimas mokytis dalyvaujant festivaliuose, šventėse, kituose renginiuose, kurie skatina mokymosi įpročių vystymą“ (Jucevičienė, 2001b,p.8).

Socialinės atskirties grupei priklausančios ilgalaikės- neturinčios darbo bedarbės dėl įvairių aplinkybių, kaip materialinio nepritekliaus, tautinių mažumų turi ribotas galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime. Dvasiniai- kultūriniai poreikiai nenutrūkstamai susiję su materialiniais poreikiais. Pagal Maslow poreikių piramidę- tik patenkinus fiziologinius žmogus gali patenkinti kitus- kultūrinius poreikius. Kultūriniam poreikiams patenkinti savaime suprantama reikalingos pajamos, todėl siekiant išsiaiškinti respondenčių *kultūrinio gyvenimo aktyvumą* pateikėme klausimą: „kaip dažnai lankote kultūrinius renginius“?*Iš interviu protokolo:*

„Keletas aplankyti renginių paliko gana slogų išpūdį“ (12), „Tauragės mieste beveik nesilankau jokiuose kultūriniuose renginiuose“ (10), „Tenka daug ko atsisakyti, norai ribojasi su galimybėm“ (18), „Tauragės mieste jaunimui nėra kur tinkamai praleisti savo laisvalaikio, atsipalaiduoti“ (16), „Gyvename aktyvų kultūrinį gyvenimą“ (6), „Pasitaikius progai stengiuosi apsilankyti koncertuose“ (7), „Renginiuose norėčiau apsilankyti dažniau: būtų įdomu pamatyti spektaklį, koncertą“ (15), „Kultūrinis aktyvumas kiek prigėse<...>nėra jokio rimtesnio renginio“ (4) „Tenka daug ko atsisakyti, pasverti kas yra svarbiau“ (18), „Mano kultūrinis gyvenimas šiek tiek stovi vietoje“ (9)

Ekonominis nepriteklis pažeidžia bedarbes moteris kaip asmenybes, suvaržomas jų laisvės dalyvauti kultūriniame gyvenime. Respondentės netenka pasirinkimo laisvės kultūrinės įvairovės prasme. O štai 30- metės bedarbės (10) netenkina kultūrinis gyvenimas Tauragės mieste. „Maceina (1992) teigia: „Dėl ekonominių trūkumų jam uždarytos aukštesnio gyvenimo sritys. Jis gali likti neišsilavinęs, gali būti išstumtas iš tikrųjų vertybių pasaulio, gali neturėti lygių teisių su kitais, gali būti paniekintas ir pažemintas“. Mūsų tyrime dalyvavusios respondentės- bedarbės, neturinčios pastovaus pragyvenimo šaltinio. Dėl nuolatinio ir ilgalaikio materialinio nepritekliaus jos praranda lygias galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Kadangi mūsų pajamos minimalios, dažniausiai mes lankomės labdaringuose prieššventiniuose renginiuose“ (1), „Renginiuose dalyvauju pagal galimybes“ (14), „Į vieną kitą renginį stengiuosi nueiti“ (13), „Norėtuši dažniau

nuvykti į parodas, bet Tauragės mieste nevyksta, o didesniuose miestuose brangoka“ (16), „Kadangi esu bedarbė, todėl negaliu pilnai savęs išreikšti kultūrinėje aplinkoje: lankytis teatre, parodose“ (18), „Tenka su dukra spręsti kas tuo metu mums yra svarbiau“ (2), Kiek leidžia pinigine- stengiamės kuo daugiau pamatyti, sužinoti“ (5), „Pagal galimybes lankausi renginiuose“ (19), „<...>kultūrinės aplinkos kokybę riboja finansai“ (11), Norai ribojasi su galimybėmis“ (18)

Didžioji dalis respondenčių paminėjo, jog lankosi tik prieššventiniuose nemokamuose renginiuose. Dažniausiai bedarbės apsilanko priešrinkiminės agitacijos koncertuose. Paklausėme moterų: „ar nueinate į teatrą, kaip dažnai aplankote parodą“? *Iš interviu protokolo:*

„Labai retai tenka apsilankyti teatre, parodoje“ (2), „Parodas, kurios būna rengiamos Tauragėje, aplankau beveik visas“ (19), „Labai dažnai tenka dalyvauti parodose, kurios tapo savotišku mano pomėgiu“ (8), „Stengiuosi aplankyti visus renginius, kurie atvyksta į Tauragę ir sukelia mano susidomėjimą: koncertai, teatras, vaikams skirti renginiai“ (20), „Retai atvažiuoja koks teatras, nėra kino teatro, boulingo, nevyksta įdomių koncertų“ (16), „Pasigendu spektaklių<...>“ (13), „Nėra galimybių nueiti į teatrą“ (11), „Trūksta spektaklių vakaronių“ (17), „Ištrūkusi iš provincijos, stengiuosi apsilankyti teatre, nuvykti į parodas“ (3), „Apie teatrą nėra nė kalbos“ (4)

Respondentės apgailestauja, kad retai turi galimybę nueiti į teatrą ar aplankyti parodą, nes Tauragės mieste jos organizuojamos keletą kartų per metus, o išvažiuoti į kitą miestą reikia nemažai pajamų. 30-metė respondentė (2) teigia: „jog neišgali dalį lėšų skirti laisvalaikiui, pramogoms“. Opera, baletas respondentėms-utopija. Tačiau kelios aktyvesnės respondentės yra patenkintos kultūrinio gyvenimu: savo iniciatyva jos aktyviai dalyvauja įvairiuose renginiuose, šventėse. Štai 37-erių respondentė(17) minėjo, jog: „Neseniai buvome išvykę varžytis į LTV televizijos „Gero ūpo“ laidą su Jurbarko komanda“. Todėl jų kultūriniai poreikiai patenkinami aktyvia savo pačių veiklos priklausomybė nuo kitų žmonių kultūros produktų.

Ribotos materialinės galimybės neleidžia dalyvauti visuomenės gyvenime. Todėl dauguma apklaustų respondenčių nurodė, kad jos dalyvauja tik labdaringose, prieššventiniuose renginiuose. Moterys negali gyventi pilnavertį gyvenimą, dalyvauti priimant sprendimus socialiniame, kultūriniame gyvenime.

2.3.4. PSICHOLOGINIAI VEIKSNIAI

Psichologiniai veiksniai- tai veiksniai susiję su asmenybės savybėmis ir raida. Tarp šių veiksmų- įgimti *asmenybės gabumai* ir įgyti *gebėjimai* bei su asmenybės poreikiais susiję veiksniai: *saviraiška, savirealizacija ir mokymosi motyvacija* (Ruškus, Štuopytė, 2003).

Gabumai- sugebėjimai- individualios psichologinės žmogaus savybės, padedančios lengviau ir greičiau įsigyti žinių, mokėjimų ir įgūdžių- įtakojančių veiklos sėkmę (Lapė,1980). Anot Jucevičienės (2001) *mokymosi visą gyvenimą gebėjimai*- nuolatinė asmeninių gebėjimų, kompetencijų plėtotė bei mokymosi įpročių puoselėjimas. Beje Jovaiša teigia, jog *gabumas* yra įgimtas, bet jis plastiškas ir kokybiškai vystosi praktinėje veikloje. Tai tik prielaida išmokti ir sėkmingai tą veiklą atlikti. Siekiant išsiaiškinti bedarbių moterų gabumus pateikėme klausimą „koks Jūsų pomėgis“? Respondenčių pomėgiai gana skirtingi. *Iš interviu protokolo:*

„<...>mezgimas“ (2), „<...>siuvinimas“ (7), „<...>mezgimas, kuris man duoda dvasinį pasitenkinimą“ (4), „Vienas iš mano pomėgių mezgimas“ (9), „Kai turiu laisvo laiko mėgstu megzti“ (17), Patinka skaityti knygas, megzti“ (19)

Esant nepritekliui bedarbės moterys bando savo „moteriškais“ pomėgiais- mezgimu, siuvimu patenkinti vieną svarbiausių poreikių- aprangą. Štai vieniša respondentė (4) teigia, kad: <...> *nereikia papildomų išlaidų aprangai- savo rankomis nunertais drabužiais rengiamės abi su dukra*“. Joms įdomus pats siekimo procesas. Priešingai „moteriškiems“ kai kurios respondentės žavisi „vyriškais“ pomėgiais. Tokių respondenčių pasirinkimą sąlygoja charakterio savybės, temperamentas, interesai. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„<...> *sveikuolišką pirtį- su arbatomis, druska, medumi, šokimu į eketę*“ (20), „*Patinka būti gamtoje, dievinu žvejyba*“ (3), „*Mėgstu stebėti automobilių autokroso varžybas*“ (8), „*Hobi- automobilio vairavimas*“ (13), „*Esu adrenalino mėgėja, mėgstu greitai pasivažinėti automobiliu, ypatingai motociklu*“ (19), „*Šiek tiek domiuosi politika*<...>“ (18)

Sugebėjimų tobulėjimas glaudžiai susijęs su poreikiais, polinkiais ir interesais ir tobulėja tik aktyviai ir savarankiškai veikiant, įsisąmoninus, kaip ir kodėl tai daroma (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Respondentė (15) turinti „meno gyslelę“ savo gabumus išreiškia kūryboje. Domėjimasis tos srities literatūra, žinių gilinimas bei savo įgūdžius tobulinimas duoda peno kūrybiniam apmąstymams bei naujiems siekiams. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„*Dizainas, namų interjeras, aplinkos apželdinimas*“ (15), „*Kuriu eilėraščius*<...>“ (11), „<...> *kūryba, floristika*“ (11), „*Domiuosi madų pasauliu*“ (10), „<...> *gėlių auginimasis priežiūra*“ (12), „*Mano hobi- šokiai*<...>“ (4), „*Iš prigimties esu romantikė, todėl dievinu prozą*“ (6), „*Patinka senoji klasika*“ (3), „*Domina kitų šalių kultūra, papročiai*“ (5), „*Buto interjero, egzotiškų gėlių rūšys*“ (18)

O štai 30-metė respondentė (11) meniškos sielos asmenybė, turi gabumų kurti eiles. Asmens gabumai- tai visuma asmenybės savybių, nulemiančių kokios nors veiklos sėkmę. Jovaiša (1993) gabumą apibūdina kaip visų sugebėjimų visumą, įgytų mokantis bei dirbant, pagrindą. Kiekviena profesija reikalauja tam tikrų sugebėjimų- *profesinių sugebėjimų*, kuriuos respondentės gali sėkmingai pritaikyti savo darbe. Respondentės į patektą klausimą „*kokia sritis labiausiai Jus domina*“? atsakymuose nurodė skirtingų sričių profesijas. Skirtinga veikla reikalauja skirtingų žinių, įgūdžių bei sugebėjimų. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„*Labiausiai domina pedagoginė sritis, nes turiu pedagoginį išsilavinimą*“ (1), „*domiuosi teisine sritimi. Jaunystės svajonė studijuoti teisę ir dirbti teisėsaugos organuose*“ (2), „*Esu savo srities fanatikė, todėl domiuosi tik medicina*“ (12), „<...> *domina socialinių mokslų sritis*“ (8), „*Norėčiau studijuoti socialinį darbą*“ (18), „*Verslo kūrimas*“ (15), „<...> *domiuosi medicina*“ (9), „*Domina teisinė sritis*“ (16), „*Domiuosi netradicine medicina, netradiciniais gydymo būdais (meditacija)*“ (17), „*Kita mane dominanti sritis politika*“ (10)

Išryškėja skirtingi respondenčių poreikiai bei interesai. 32-erių metų respondentė (12) teigia „*esanti savo srities (medicinos) fanatikė*“. Levitono nuomone negalima sutapatinti žmogaus žinių, mokėjimų ir įgūdžių su sugebėjimais. Anot jo kai kurie žmonės labai gabūs, bet turi mažai žinių, ir atvirkščiai- kas turi daug žinių, mokėjimų, bet sugebėjimais nepasižymi (Lapė, 1980). Respondentė (3) teigia, kad mokyti jai patinka- tai „*savotiškas laisvalaikio praleidimas*“. O respondentė (18) mąsto apie tęstines studijas, nori „*studijuoti socialinį darbą*“, kad kuo daugiau sužinotų, pagilintų savo turimas žinias, nes tobulumui ribų nėra. O štai respondentė (7) vieną svarbiausių savo pomėgių- „*knygų skaitymą*“ laiko prasmingu užsiėmimu, verčiančiu visapusiškai tobulėti, sužinoti kažką naujo, nepatirto. *Gebėjimas*- fizinė ar psichinė galia atlikti tam tikrą veiksmą, veiklą ar poelgį; mokėjimo prielaida ir padarinys (Jovaiša, 1993). Tai ilgas kūrimo procesas, kurio metu

pasiektas rezultatas yra tam tikra veikla. Tai veiklai pasiekti reikalinga nemažai noro ir pastangų. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Mano pomėgis- automobilio vairavimas“ (8), „Šuns dresiravimas“ (12), „Valgio gaminimas“ (13), „Vienas mano didžiausių pomėgių sportas“ (20), „Lankau jogos pamokas“ (17), „Mano aistra- matematika ir politika<...>“ (3)

40-metė respondentė (3) turi sugebėjimų matematikai. Štai respondentė(20) savo gebėjimus atskleidžia sporte. Tyrime dalyvavusios trys rusų tautybės respondentės- puikiai kalba lietuviškai. Svetimos kalbos mokymuisi reikalinga palanki motyvacija, didelis darbingumas bei stiprus užsispyrimas. Parodo bedarbės intelektą, visapusišką išsilavinimą visais gyvenimo klausimais. Žmogaus sugebėjimai reiškiasi labai nevienodai. Stebėtina kaip greitai, lengvai ir tvirtai asmuo palyginti su kitais tose pačiose sąlygose esančiais žmonėmis išmoksta tą veiklą atlikti. Ypatingi sugebėjimai turi būti lavinami- be lavinimo, tobulinimo jie yra tik potencialas, kuris gali ir nepasireikšti (Barvydienė,1996).

Saviraiška- savirealizacija- asmenybės savęs reiškinys veikla, t.y. sugebėjimų, gabumų realizavimas, poreikių patenkinimas, tikslų pasiekimas ir savęs įkūnijimas tos veiklos rezultatuose. Tai pastangos atskleisti ir išplėtoti savo galimybes (Psichologijos žodynas,1993). Siekiant išsiaiškinti bedarbių moterų saviraiškos bei savirealizacijos poreikį pateikėme klausimą: „kas Jus gyvenime domina“? Respondentės išskyrė bene svarbiausią poreikį- *nuolatinį mokymąsi- tobulėjimą visą gyvenimą*. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„<...>domiuosi įvairiomis naujovėmis: naujos kompiuterinės programos, buhalterinės apskaitos programomis“ (4), „Noriu tobulėti, išmolti dirbti kompiuteriu“ (11), „<...>išmolti gerai dirbti kompiuteriu“ (19), „Domiuosi įvairiomis naujovėmis, kurias praktiškai galiu pritaikyti: kompiuteris- peržvelgiu spaudą, galiu panaudoti savo versle“ (15), „Domiuosi viska kas nauja ir įdomu“ (17), „Pagal galimybes domiuosi naujovėmis, informacinėmis technologijomis“ (14), „Domiuosi informacija apie netradicinius užsiėmimus“ (1), „Prie širdies žymių žmonių biografijos, domina įvairios enciklopedijos“ (5)

Kaip teigia Maslow- „pajutę savąją vertę, galiausiai siekiame saviraiškos, išreikšti savo galias“ (Myers,2000,p.488). Dauguma moterų pirmumą teikia naujovių- informacinių technologijų diegimui. Jos nori lankyti kompiuterinio raštingumo kursus, tobulinti savo žinias, įgūdžius, kad galėtų laisvai dirbti kompiuteriu. Vienišą respondentę (4) domina „naujos kompiuterinės, buhalterinės apskaitos programos“. O štai išsituokusi respondentė (19) nori išmolti gerai dirbti kompiuteriu, kad neatsiliktų nuo šiuolaikinės informacinės visuomenės gyvenimo ritmo.

Jovaiša saviraišką apibūdina kaip asmenybės prigimties ir patirties realizavimą veikloje, elgesyje, išsiskakymuose. Pažinti save reikia dėl to, kad galėtume maksimaliai išreikšti ir realizuoti save, kad įstengtume tapti tikruoju *savimi*. Visuomenė nepakankamai suvokia moters teisių, kaip žmogaus teisių. Tačiau pamažu moterys atsisako „namų šeimininkės“ vaidmens ir siekia lygių galimybių bei pripažinimo. Pateikus klausimą: „kaip save išreiškiate gyvenime“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Esu aktyvi visuomeninėje veikloje. Įstojau į liberaldemokratų partiją, esu tarybos narė- jaunimo skyriaus viršininkė“ (8), „Domiuosi pasaulyje vykstančiais įvykiais“ (18), „Nueinu į susitikimus su politikais“ (17), „Nesu aktyvus asmuo, ir čia man maža erdvės, kad galėčiau realizuoti save“ (16), „Politikoje jau pradėjau žengti pirmuosius žingsnius“

(10), „KJol kas visuomeninėje veikloje pasireikšti neturiu galimybės, bet yra noras pradėti politinę karjerą“ (2), „Saviveikla- antrasis mano gyvenimas“ (14), „Su drauge pradėjome leisti laikraštį, prieš tai daug skaitėme ir ruošėmės šiai veiklai“ (19)

Jos stengiasi save išreikšti aktyviai dalyvaujant visuomeninėje veikloje, politikoje, pradeda aktyviau konkuruoti dėl politinių postų. Štai respondentė (8) į partiją stojo su tikslu „prasimušti“ į visuomenę. Beje, 2-jų vaikų mamą (17) domina susitikimai su politikais. Patenkinus vienus poreikius, pasiekus tikslus, susidaro sąlygos naujiems poreikiams ir tikslams kilti. Savęs išreiškimo ir savo galimybių realizavimo poreikis- yra A. Maslow žmogaus poreikių hierarchijos viršūnėje. Šis poreikis skatina mūsų asmenybę bręsti, tobulėti bei plėtoti vidinį savo gyvenimą. Svarbiausias tyrime dalyvavusių *respondenčių poreikis- darbas, kuris garantuotų pastovias pajamas ir kitų poreikių realizavimą. Štai keletas pavyzdžių. Iš interviu protokolo:*

„<...> susirasti man patinkantį darbą „prie širdies“ (8), „Noriu padirbėti užsienyje, įgyti patirties ir pritaikyti žinias Lietuvoje“ (9), „Kad darbas būtų „šventė“ (11), „<...> susirasti pastovų mylimą darbą.“ (1), „Mano siekis- užtikrinti saugią ateitį sau ir dukrai“ (7), „Žongliruoti 5 kamuoliukais“ (14), „<...> noriu mokytis, noriu verslo, bet visa tai riboja finansai“ (7), „<...> pagilinti žinias“ (4), „<...> kad vaikai įgytų tinkamą išsilavinimą, užaugtų dorais žmonėmis, gerais savo darbo specialistais“ (3), „Tikslas progresuoja : tobulinu savo žinias“ (16)

Rusų tautybės respondentė (8) norėtų susirasti darbą „prie širdies“. O štai respondentė (14) siekia „žongliruoti 5 kamuoliukais“ (du guminiai- darbas, draugai, o trys stikliniai- sveikata, artimieji, šeima). Pagal aplinkybes tikslai ir poreikiai keičiasi. Norint sėkmingai įgyvendinti poreikius moterys susiduria su vidinėmis kliūtėmis, kuomet jos sau išsikelia nerealius tikslus ir idealus, lydi hipertrofuoti nerimo, baimės jausmai. Vis daugiau moterų stengiasi tobulėti mokslo srityje- įgyti kuo aukštesnį išsilavinimą nei vyrai. Tačiau dažnai moteris lydi išorinės kliūtys- finansinis nepriteklus, neturėjimas būtiniausių materialinių gyvenimo sąlygų, psichinis nesaugumas, pagarbos, pripažinimo stoka. Moterims, gyvenančioms iš pašalpų tenka atsisakyti savo norų, svajonių, išsikeltų tikslų. Užklausėme respondenčių „ko Jūs siekiate gyvenime“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„<... > įvairiapusiškai tobulėti kaip asmenybei. Sėkmingai užbaigti magistro studijas“ (2), „Pagrindinis tikslas mano gyvenime- sėkmingai užbaigti studijas“ (3), „Bandysiu keisti savo turimą profesiją, kad galėčiau dirbti administracinį darbą“ (4), „Noriu lankyti tobulinimosi kursus“ (10), „Pagilinti užsienio kalbos žinias“ (12), „Ateities planuose- universitetinės studijos“ (13), „<...> gerai įvaldyti lietuvių kalbą.“ (5), „Svajaju išleisti vaikus į mokslą pagal jų norus ir sugebėjimus“ (6), „Sieksiu įgyti paklausią specialybę“ (16), „Pagrindinis mano siekis gyvenime sėkmingai pabaigti aukštąjį mokslą<...>“ (8), „Visomis jėgomis siekiu geresnio gyvenimo<...> Sėkmingai pabaigti mokslus“ (20)

Jauna besilaukianti respondentė (12) nori pagilinti užsienio kalbos žinias. O štai respondentės (2) ir (16) mano, jog įgijusios geresnį išsilavinimą turės didesnę perspektyvą darbo rinkoje. Nors išsilavinimo lygis neįtakoja užimtų moterų pasiekimų darbo rinkoje, respondentės yra kupinos noro šviestis, bet turi labai mažai galimybių. Siekiant padidinti moters užimtumą pradėjo kurtis Moters dienos centrai, kuriuose moterys gali save pilnai išreikšti. Laisvoje saviraiškoje atsiskleidžia kiekvienos moters individualybė, jos talentai, išgyvenimai, joje ji bręsta. Laisvas išsakyimas atskleidžia moterų poreikius ir požiūrius, nuostatas bei vertybines orientacijas, vidinio gyvenimo problemas bei kitokius sunkumus (Jovaiša, 1993). Tad moterys tegu paeksperimentuoja su savimi, pagyvena naujai, myli ir tobulina save.

Mokymosi motyvacija - tai veiksmų bei elgesio žadinimas ir skatinimas, vykstantys žmogaus psichikoje. Motyvai veikia kaip veiksmų skatuliai ir lemia jų pobūdį bei kryptį. Jie visada yra susiję su kuriuo nors stipriu poreikiu, kuris atsispindi žmogaus psichikoje vaizdo ar atminties pavidalu ir nukreipia jo elgesį taip, kad būtų patenkintas tam tikras poreikis (Psichologijos žodynas, 1993). Į klausimą „ką respondentės veikia šiuo metu“ moterys atsakė sekančiai. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Šiuo metu kraunuosi lagaminus ir ruošiuosi vykti padirbėti į Airiją“ (7), „Seku informaciją, kad užsienyje reikalingi bendrosios praktikos slaugytojai“ (12), „Šiuo metu [pati intensyviai ieškau darbo“ (1), „Dabar mokausi savarankiškai anglų kalbos. Artimiausiu metu planuoju padirbėti užsienyje“ (11), „Slaugau savo neįgalią, prie lovos prikaustytą močiutę“ (9), „O ateityje norėčiau pabandyti studijuoti užsienyje“ (2)

Svarbus psichologinis respondentės(7) apsisprendimas padirbėti užsienyje, patobulinti užsienio kalbos įgūdžius, užsidirbti pragyvenimui pajamų, studijoms. Respondentė medikė(12)norėtų užsienyje patobulinti savo profesinius įgūdžius, kad užsienyje įgyta patirtis padės sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje. Beje, jauna bedarbė respondentė (2) norėtų studijuoti užsienyje.

Motyvacija apima žmogaus poreikius, troškimus, įsisąmonintus norus, interesus bei polinkius, vertybes, pažiūras ar įsitikinimus perkeliant iš nuobodulio į susidomėjimą, sukeldama energiją, nukreipiant tinkama linkme. Anot Butkienės (1996) mokymosi motyvacija aktualizuoja individo žinias, sugebėjimus ir įgūdžius, pažadina jo jautrumą pagalbai iš išorės, turi įtakos mokymosi kokybei bei mokymosi pasekmėms. 33-erių metų (1) bei 37-erių (19)respondenčių troškimas patenkinti mokymosi poreikį, kuris ugdo mokymosi kultūrą. *Iš interviu protokolo:*

„Domiuosi naujos, papildomos specialybės įsigijimo galimybėmis“, „savarankiškai studijuojau vaikų psichologiją“, „Išsikėliau sau tikslą- išmolti dar vieną užsienio kalbą (italų)“(1), „Šiuo metu savarankiškai mokausi vokiečių kalbą“ (19), „Savarankiškos užsienio kalbos žinios“ (11), „<...>išmolti dar vieną kalbą, pavyzdžiui prancūzų“ (5), „<...>pagilinti užsienio kalbos žinias“ (12), „<...>planuoju persikvalifikuoti į rusų kalbos specialistą“ (8), „<...>norėčiau studijuoti socialinį darbą, kad galėčiau pasirūpinti šiais vaikais“ (18), „Kiek įmanoma tobulėju savarankiškai,kiek ne-lankau kursus“(7),„Noriu būti išsilavinusi,kad galėčiau jaustis naudinga,reikalinga žmogumi“(5)

Vidinė motyvacija- mokymosi motyvų prigimtis įvairi, kai kurie jų kyla iš paties subjekto. Veiksmingiausia ir prasmingiausia mokymosi motyvacija yra susijusi su gyvenimo prasmės jausmu ir pačių žmoniškiausių vertybių įsisąmonimu. Maslow (1954) žmogaus poreikių piramidė teigia, kad neįgyvendintas žemesnio lygmens poreikis gali likti dominuojančiu ir neleisti išsiskleisti aukštesnio lygmens poreikiui- saugumo, o vėliau ir psichologiniams poreikiams. Taigi, į pateiktą klausimą „ar norėtų respondentės mokytis“? *Iš interviu protokolo:*

„Manau, kad tai praeities etapas, į kurį neverta atsigręžti, dabar norint pragyventi, reikia dirbti“ (9), „Man trūksta ryžto ir drąsos. Jei liečia mokymąsi, tada man reikia postūmio iš šalies“ (6), „<...>manau, kad man jau gana“ (14), „<...>, kol kas mokytis negaliu sau leisti“ (17), „Šiuo momentu esu finansiškai neįgali susimokėti už studijas“ (4), „Kol kas prasta finansinė padėtis verčia daug ko atsisakyti“ (5)

Respondenčių mokymosi galimybes riboja- bloga materialinė padėtis, brangios studijos. Štai aukštąjį išsilavinimą turinti respondentė (14) mano, kad jai mokytis jau gana. O respondentės (9) manymu- tai praeitis, o šiuo metu jai reikalingas darbas- vos išgali patenkinti

pačius svarbiausius poreikius. Darbas suteiktų galimybę patenkinti ir kitus (mokymosi, laisvalaikio) poreikius. Dauguma respondentų, siekiančių aukštesnio išsilavinimo, mano kitaip- tik dėka motyvacijos- gyvenimas tampa gyvesnis ir tikslingesnis. Didesnį dėmesį skiria savirealizacijai, todėl respondentėms pateikėme klausimą: „kodėl norite mokytis“? *Iš protokolo:*

„*Mano pagrindinis siekis gyvenime, įvairiapusiškai tobulėti, kaip asmenybei*“ (2), „*Mokytis man labai patinka- tai savotiškas laisvalaikio praleidimas. Savęs išbandymas ir įvertinimas*“ (3), „*Noriu, kad būtų didesnė žinių kartelė*“ (9), „*Mano siekiai gerai įvaldyti lietuvių kalbą, kad nebeliktų kalbos barjero darbo atžvilgiu*“ (5), „*Trūksta žinių*“ (19), „*Mokytis man patinka, nes be mokslo šiais laikais sunku žmogui save realizuoti*“ (16), „*Jaučiu, kad norint konkuruoti darbo rinkoje, man reikalinga perspektyvi specialybė*“ (13), „*Blogiausia tai, kad mokytis man pradėjo patikti*“ (2)

Nepaisant savo sunkios padėties moterys turi savo vidinį motyvą tobulėti. Jos to siekia sąmoningai, nėra neužsisklendusios savyje, bando save realizuoti joms priimtinoje srityje. Pasiryžusios pakeisti savo turimą specialybę- persikvalifikuojant. Galima daryti išvadą, kad patenkinus motyvus (įgijus aukštojo mokslo baigimo pažymėjimą), jie nesusilpnėja. Siekiant išsiaiškinti respondentų vidinę motyvaciją, jų vidinį išprusimą mes pateikėme klausimą: „kokį užsiėmimą Jūs laikote prasmingu“? Štai keletas respondentų pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„*<...>knygų skaitymas, užsienio kalbų mokymasis, savarankiškas mokymasis namų sąlygomis*“ (1), „*Prasmingu užsiėmimu laikau- įvairiapusių savišvietą...*“ (4), „*Man svetimšalei labai įdomi Lietuvos istorija<...>*“ (5), „*Prasmingu užsiėmimu laikau žinių tobulinimą, naujų žinių įgijimą bei įgūdžių tobulinimą*“ (13), „*<...>kas žmogų dvasiškai daro pakiliu, tobulu, asmenybe*“ (10), „*Prasmę matau tokioje veikloje, kuri „dūšiai“ duoda dvasinio peno: kažko pasimokyti, sužinoti naujo ir pritaikyti praktiškai gyvenime*“ (20), „*Dvasinis tobulėjimas, žmogų daro prasmingu*“ (11), „*Prasmę išvelgiu knygų skaityme*“ (16), „*Knygų skaitymą laikau prasmingu užsiėmimu, nes plečiasi žodynas*“ (12), „*Prasmę matau visuose užsiėmimuose, kuriuose tobulėju visapusiškai: profesinės literatūros skaitymas, kursų lankymas*“ (19)

Vidinė kultūra žmogų daro patrauklų. Taigi, besimokančioje visuomenėje svarbus respondentų išsiauklėjimas bei išprusimas, kuris daro jas didelės kultūros žmonėmis, siekiančiais tobulumo. Savanorė respondentė (1)prasmingu laiko savarankišką mokymąsi. Išsituokusi respondentė (10) prasmingu laiko visapusišką žmogaus tobulėjimą. Atkinsonas (1980) akcentuoja, kad žmogaus elgesys visada yra motyvuotas- pereina nuo vienokios aktyvumo formos prie kitos. Moterys pasiryžusios būti veiksmingos ir veikti dėl pačios veiklos.

Žmonių poelgius ir tai kas juose vyksta, lemia tik išoriniai poveikiai (*išorinė motyvacija*). Tai siekis išorinio atlygio- noras gauti gerai apmokamą darbą, siekimas pripažinimo bet kokia kaina. Toks atpildas menkina vidinę motyvaciją (kūrybingumą). Dažnai moterys vadovaujasi motyvais, kurių užuomazga slypi jų aplinkoje. Jos *mokosi tik todėl, kad reikia* arba kad *kažkas to reikalauja*. Rusų tautybės respondentės (5) apsisprendimą lėmė: „*Anyta pareiškė, kad jai gana su manimi bendrauti rusiškai ir aš turiu išmokti lietuvių kalbą*“. Išorinis anytos postūmis leido prabusti vidinei respondentės motyvacijai- mokytis lietuvių kalbos. Respondentei (6) taip pat „*reikia postūmio iš šalies*“. Anot, Watsono (1925) žmogus- tarsi biliardo kamuoliukas ant tuščio stalo- nejuda, kol jo kas nors nepaliečia iš išorės. Autoriaus ir respondentė (6) žvelgia per tą patį prizmės tašką. Kintant gyvenimo sąlygoms ypatingą reikšmę įgauna nuolatinio mokymosi svarba, kai yra numatoma, kad moterys psichologiškai pasiruošusios pastoviai kaitai rinkoje, taip

pat savo įgūdžių, bei profesinių gebėjimų įvertinimui bei keitimui. Svarbus procesas- tobulėti, lankyti įvairius kursus ir siekti būti pilnavertėmis visuomenės narėmis. Respondentėms labai svarbu patenkinti asmeninius poreikius- savisaugos, saviraiškos ir suteikti laisvę pilnutinei veiklos motyvacijai.

2.3.5.MOKYMOŠI VEIKSNIAI

Mokymosi visą gyvenimą sistemos kūrimo didžiulis dėmesys skiriamas- mokymosi aplinkai. **Mokymosi aplinka**- tai žmonių gyvenimas ir veikla edukaciniu aspektu, įgalinančiu asmeninį tobulėjimą per mokymosi pastangas. Kuomet jie turi galimybę mokymąsi plėtoti įvairiose visuomenės institucijose ir ne tik formalioje švietimo sistemoje. Toks pasirinkimas įgalina ieškoti naujų **mokymosi formų ir būdų**. Atsiskleidžia dar vieno mokymosi veiksnio- **informacijos** svarba. Siekiant tapti besimokančios visuomenės piliečiais- vis labiau reikšminga tampa žmogaus **kompetencija**. Dar vienas mokymosi veiksnys- **patirtinis mokymasis** (Ruškus, Štuopytė, 2003).

„Mokymasis- tai procesas, kurio metu žmogus plėtoja ir vysto savo žinias, supratimą, gebėjimus, vertybes, požiūrius, asmenybės savybes bei patirtį“ ((Jucevičienė, 2001, p.5).

Mokymosi aplinka- tai edukacinę vertę turinčios žmonių gyvenimo bei veiklos erdvės, įgalinančios individo asmeninį tobulėjimą, realizuojamą spontaniškai arba per mokymosi pastangas (Jucevičienė,2001). Šiuolaikinis mokslas nuolat kinta ir tuos pokyčius lemia besikeičianti aplinka. Mokymosi visą gyvenimą kontekste- tai yra nenutrūkstanti žmogaus tobulėjimo sąveika su pačiu savimi. Norėdami sužinoti kokia respondentėms priimtinausia mokymosi aplinka pateikėme klausimą: „kur norėtumėte mokytis“? *Iš interviu protokolo:*

„Kuriame universitete studijuoti didelės reikšmė neturi, svarbu, kad mokytoji geri specialistai“ (1), „Norėčiau studijuoti kokioje nors aukštojoje mokykloje“ (5), „Pabaigusi studijas, norėčiau tame pačiame universitete persikvalifikuoti į rusų kalbos specialistą“ (8), „Norėčiau studijuoti universitete“ (19), „Norėčiau siekti universitetinio išsilavinimo ir studijuoti verslo vadybą“ (13)

Štai 33 metų respondentė (1) norėtų įgyti papildomą anglų kalbos specialybę, o mokymosi įstaigai didelės reikšmės neteikia: „<...> svarbu, kad mokytoji geri specialistai“. Rusų tautybės moteris (5) norėtų studijuoti užsienio kalbas vienoje iš aukštųjų mokyklų. O štai kita rusų tautybės respondentė (8) svajoja apie tęstines studijas.

Mokymosi aplinka gali būti natūrali arba specialiai suorganizuota. Vertinga mokymosi aplinka privalo daryti individui edukacinį poveikį ir turėti edukacinę naudą. Taip pat mokytis besimokantįjį kaip mokytis bei sistemingai plėtoti besimokančiojo įsitikinimą, jog asmeninės savybės tobulėja. Padėti besimokančiajam matuoti ir vertinti jo pažangą (Jucevičienė,2001). Kiekviena respondentė konkrečią mokymosi aplinką suvokia individualiai ir skirtingai- vienoms ji gali būti skatinanti mokytis, o kitoms nepriimtina. Tai skatulus siekti gerų mokymosi rezultatų. Štai kokios mokymosi aplinkos norėtų respondentės. *Iš interviu protokolo:*

„Norėčiau studijuoti kolegijoje aukštąjį mokslą“ (9), „Norėčiau mokytis kolegijoje buhalterinę apskaitą“ (17), „Norėčiau pasimokyti kartu su kitais bendraminčiais<...> bendruomenės centre“ (6), „Norėčiau studijuoti informacines technologijas kokiame nors centre“ (7), „Patiktų mokytis bendruomenės centre“ (14), „Norėčiau įgyti vidurinį išsilavinimą vakariniu būdu“ (11), „Norėčiau išbandyti savo jėgas ir tęsti studijas užsienio šalyse“ (16)

Perspektyvią mokymosi aplinką sąlygoja- mokymosi pasirinkimo įvairovė ir besimokančiojo poreikių atlikimas. 32 metų respondentė (9) nėra konkrečiai dar apsisprendusi ką norėtų studijuoti, bet galvoja apie aukštojo mokslo studijas kolegijoje. Tyrime dalyvavusios bedarbės (6) ir (14), norėdamos patenkinti mokymosi poreikius rinktųsi- *mokymąsi bendruomenėje*. Daugiavaikė motina (6) nenori būti „tamsia kaimiete“, tačiau viena neišdrįsta to padaryti, ji ieško bendraminčių. 40-metė bedarbė (14) norėtų savo turimas psichologijos žinias pagilinti mokantis bendruomenėje.

Svarbu tai, kad moterys pripažįsta mokymosi visą gyvenimą koncepsiją, nuoširdžiai siekia tobulėti, ugdyti savo sugebėjimus ir įgūdžius bei sėkmingai integruotis į pačią veiklą. Anot Jucevičienės (2004) įgalinanti mokymosi aplinka turi būti tokia, kad individas šioje aplinkoje pasijustų pajėgus asmeniniam tobulėjimui, realizuojamam per mokymosi pastangas. Ypatingai svarbus respondenčių psichologinis mikroklimatas.

Formos ir būdai- L.Jovaiša išskyrė individualias, grupines bei frontales mokymosi formas. Be *formaliojo ir institucionalizuoto* (ilgalaikės dieninės studijos bei mokymasis aukštojoje mokykloje) vykdomas ir neformalusis mokymas, nesiejamas su jokia švietimo institucija- mokymasis iš savo ir kitų patirties. Siekiant išsiaiškinti mokymosi formų ir būdų įvairovę bedarbėms moterims uždavėme klausimą: „kaip Jums priimtinausia mokytis“? Dauguma respondenčių rinktųsi *į grupinę veiklą orientuotą* (mokymasis grupėje), nes vyksta palankus skirtingų kartų patirties pasidalijimas, bendravimas bei bendradarbiavimas. *Iš interviu protokolo:*

„Patinka mokytis mokymo centre, nes susirenka ne mažai bendraminčių“ (1), „Norėčiau mokymo centre lankyti kompiuterinio raštingumo kursus, drąsiau ir smagiau būryje“ (2), „Patinka mokytis bendruomenėje“ (4), „Didelių mokslų siekti nežadu, bet pasitobulinti kokiuose kursuose- su malonumu. Su kitomis moterimis smagiau ir drąsiau“ (6), „Norėčiau vakariniame skyriuje su kitomis moterimis lankyti mokyklą ir įgyti vidurinį išsilavinimą“ (11)

Didžioji dauguma respondenčių nurodė, jog jos norėtų mokytis kartu su kitais suaugusiaisiais sprendžiant bendras užduotis, dalyvauti diskusijų grupėse. Mokymasis suaugusiųjų grupėje potencialiai suteikia mokymuisi papildomų, emocinių, komunikacinių aspektų. Respondentės mano, jog tai puiki priemonė kūrybiniams sprendimams, žinių įtvirtinimui, kalbos sugebėjimų vystimuisi, turimos patirties naudojimui. Svarbus saugumo jausmas, tvirtumas bei grupės palaikymas. Štai keletas respondenčių įvardintų savybių dėl ko jos rinktųsi mokymą grupėje: *drąsos stoka, ryžto bei pasitikėjimo savimi*. Ne viena respondentė pageidavo lankyti *populiarias, tradicines mokymosi formas-* paskaitų ir kuo įvairesnių kursų Mokymo centruose, Darbo biržoje bei Moters užimtumo centre. Mažai dėmesio sulaukė *visai naujos, dar mažai paplitusios-* mokymosi partnerystės tinkluose, distancinio mokymo formos. Beje, kelioms respondentėms priimtinausias mokymosi modelis- savarankiškas mokymasis. Jos savarankiškai

studijuoja savo srities literatūrą, mokosi užsienio kalbų, savarankiškai domisi netradiciniais užsiėmimais. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Šiuo metu mokausi savarankiškai“ (5), „Kiek įmanoma tobulėju savarankiškai, o kiek ne- lankau kursus“ (7), „Savarankiškas mokymas“ (12), „Labai dažnai skaitau savo srities literatūrą <...>“ (14)

Respondentės didelį dėmesį skiria savišvietai, savarankiškam mokymuisi. Besilaukianti respondentė (12) įsigijo lietuvių- anglų kalbos žodyną ir turėdama daug laisvo laiko pradėjo mokytis: „anglų kalbos žodžius, reikalingus mano profesijai“. Respondentė (15) patinka mokytis savarankiškai- skaito literatūrą: „labai žaviuosi ir imu pavyzdį- patirtinis mokymas, ko nerasi jokioje knygoje“.

Kelios respondentės išskyrė ir pirmumą teikia frontaliniam mokymuisi. Respondentė 2- jų vaikų mama (17) labai vertina aukštojo mokslo žinias. Norėtų išbandyti savo jėgas siekiant aukštojo mokslo ir gauti valstybės pripažįstamą dokumentą. *Iš interviu protokolo:*

„<...>kolegijoje – buhalterinę apskaitą“(17), „Norėčiau studijuoti kolegijoje aukštąjį mokslą“ (9)

Socialinės atskirties, kaip bedarbių mokymosi galimybių būklė prasta, o daugelyje mokymo centrų yra organizuojami užsienio kalbų, kompiuterinio raštingumo kursų yra mokami. Tad ne kiekviena tyrime dalyvavusi respondentė turi tokią galimybę. Respondentės labiausiai vertina modernias mokymosi formas nei tradicines, įprastas. Taip pat populiaru individuali, savarankiška besimokančiojo veikla. Mokymosi formos, orientuotos į akiračio plėtrą nėra populiarios.

Informacija- bei įvairūs žinių bei pranešimų nešėjai- techninės priemonės, fizinės erdvės bei objektai (mokymosi konsultantai, bendradarbiai, draugai, šeimos nariai). Ruškus (2003) pabrėžia, jog besimokančioje visuomenėje didėja asmenų dalyvavimas mokymosi procese, todėl sukuriant inovacijų strategijas, reikia, kad informacija būtų pateikiama tose vietose, kur yra didžiausi žmonių susibūrimai.

Beveik visos tyrime dalyvavusios respondentės paminėjo svarbų faktorių- *mokymąsi visą gyvenimą*. Informacinės technologijos bei nuolatinio mokymosi procesas neatskiriama vienas nuo kito. Beje, prakalbus apie sėkmingą įgyvendinimą jos pabrėžė, kad jų turima informacija labai skurdi ir norėtų plačiau sužinoti apie tęstines studijas. Štai respondentė (19) teigia: „aš nežinau kur kreiptis, nes norėčiau pratęsti mokymąsi“. Jos teigė, netgi nežinančios, kaip rašyti Gyvenimo aprašymą, Motyvacinį laišką arba kaip tinkamai prisistatyti darbdaviui. Bedarbė norėjo dar daugiau informacijos apie verslo kūrimą, nes šiuo metu esamos tikrai per mažai. Tai rodo, kad tokių žinių moterims trūksta. Norėdami sužinoti respondenčių informacijos gavimo šaltinius pateikėme klausimą: „iš kur gaunate informacijos apie mokymąsi“? Neišskyrėme nė vieno neigiamo teiginio-„nesidomiu“, „neįdomu“ ar „nereikalinga“. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Informaciją apie mokymąsi gaunu iš Darbo biržos informacinio kabineto, <...>, privačiose įdarbinimo firmose“ (1), „Seku spaudą, kurioje pranešama apie stojamuosius egzaminus“ (2), „Informacijos gaunu iš interneto, spaudos, telefoniniai skambučiai į universitetus“ (3), „Informacijos gaunu iš besimokančių draugų“ (7), „<...>iš

pažįstamų žmonių“ (8), „Domiūsosi informacija per spaudą, informacinių laikraščių“ (10), „<...> dėstytoju“ (15), „Daug informacijos internete, be to pilni laikraščiai įvairiausių persikvalifikavimo kursų“ (17)

Labai svarbus mokėjimas valdyti informaciją- informacijos rinkimas, saugojimas ir analizavimas bei mokėjimas naudotis informacinėmis technologijomis. Jauna savanorė respondentė (1) nurodė: „Informaciją apie mokymąsi gaunu iš Darbo biržos informacinio kabineto“. Beje, respondentė (10) informacijos gauna per informacinius apskrities laikraščius „Plusas“, „Tauragės kurjeris“. Besimokančios respondentės (2,3) bei nesimokanti (10) aktyviai spaudoje ieško informacijos apie organizuojamus kursus, seminarus, o respondentė (17) domisi apie galimą persikvalifikavimą. Beje, respondentė (10) apgailestauja: „spauda brangi- todėl lankausi bibliotekoje“. Moterys džiaugiasi turėdamos galimybę sužinoti apie platesnes mokymosi galimybes ne tik Tauragės mieste, bet ir kituose Lietuvos miestuose. Moters užimtumo ir informacijos centras nemokamai pasinaudoti internetinėmis paslaugomis. Respondentė (1) teigia: „Naudojuosi galimybe nemokamai pasinaudoti internetu pagal įgyvendinamą projektą Tauragės miesto pilyje „Langas į ateitį“.

Longworth (2000) mano, jog labai svarbu teikti tokią informaciją, kuri skatintų mokymąsi. Autoriaus nuomone, šią informaciją būtina teikti tose vietose, kuri būtų palanki mokymosi stimuliavimui. Tačiau svarbu, kad ta informacija sudomintų respondentes ir jos įgytų stiprią mokymosi motyvaciją. Mokymosi prasme labai svarbu, kaip ta informacija yra pateikta.

Kompetencija- funkcinis sugebėjimas adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą, turėti jai pakankamai žinių, įgūdžių, energijos. Žmogaus svarba yra tuo didesnė, kuo reikšmingesnis jo socialinis vaidmuo (Psichologijos žodynas, 1993). Vienas iš besimokančios visuomenės uždavinių būtų, kad turima ir įgyta kompetencija padėtų respondentėms sėkmingai įsidarbinti. Siekiant išsiaiškinti bedarbių moterų turimą kompetenciją uždavėme klausimą: „kokia Jūsų profesija“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Pradinių klasių mokytoja“ (1), „Matematikas- programuotojas“ (3), „Inžinierė- technologė“ (4), „Elektroninių mikroschemų technologė“ (5), „Prekybininkė- apskaitininkė“ (7), „Virėja“ (9), „Kosmetikė- kosmetologė“ (10), „Masažistės kvalifikacija“ (12), „Visuomenės sveikatos specialistė“ (16), „Mano profesija- esu pardavėja“ (11), „Mano profesija- darželio auklėtoja“ (20), „Kol kas esu be profesijos, dar tik studijuoju“ (8), „Pagal profesiją- kol kas esu pradinių klasių mokytoja, vasarą turėčiau įgyti socialinės pedagogės magistro laipsnio kvalifikaciją“ (2), „Kasininkė- kontrolierė“ (13), „Turiu du diplomus- medicinos felčerės ir ekonomistės“ (14), „<...>prekių žinovė“ (19)

Tyrime dalyvavusios moterys pagal profesiją suskirstytos į dvi kategorijas- kvalifikuotas ir nekvalifikuotas. Kvalifikacija- negarantuoja darbo ilgaamžiškumo. Bedarbystė palietė skirtingų profesijų atstoves. Nesvarbu, kad respondentės įgijo aukštąjį išsilavinimą- jų bedarbystę lėmė nepopuliarios specialybės, kaip pradinių klasių mokytojos, visuomenės sveikatos specialistės kvalifikacija ir kt. Siekiant išsiaiškinti respondenčių kvalifikaciją užklausėme: „kokius dirbote darbus penkerių metų laikotarpyje“? *Iš interviu protokolo:*

„ <...> pradinių klasių mokytoja, darželio auklėtoja“ (1), „Dirbau mokykloje valytoja, biologijos, geografijos ir pradinių klasių mokytoja“ (2), „<...>dirbau inžiniere- technologe, tiekėja- pardavėja“ (4), „<...>plėtojau verslą į

kuri įėjo daugybė pareigybių- vedžiau buhalterinę apskaitą, rūpinausi verslo licencija, mokesčiais“ (5), „<...>medicinos seseria, felčere, ekonomiste, buhaltere“ (14), „Dirbau vadybininke pardavimų srityje<...>barmene,8m.dirbau pardavėja ,vyro versle vadybininke“ (19), „ Dirbau farmacijos srityje pagalbine darbininke<...>“ (17), „<...>pardavėja“ (9), „<...>rusų kalbos mokytoja“ (8), „Per paskutinius aštuonerius metus užsiiminėjau individualia veikla<...>“ (20)

Jovaiša kompetenciją apibūdina pagal kvalifikaciją, žinias, įgūdžius gerai atlikti veiklą. Tai įgaliojimų turėjimas arba labai kvalifikuotas žinojimas, išmanymas ką nors daryti. Moterims buvo pateiktas klausimas: „ar keliate savo profesinę kvalifikaciją ir kaip dažnai dalyvaujate seminaruose, kursuose“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Šiuo metu neturiu galimybės kelti profesinės kvalifikacijos <...>, bet kursuose stengiuosi sudalyvauti-: esu baigusi vairuotojų kursų, buhalterinės apskaitos, šnekamosios anglų kalbos, dvejus kompiuterinio raštingumo kursus“ (1), „Skaitau savo srities literatūrą, lankau nemokamus tobulinimosi kursus, studijuju“ (3), „Ne į visus DB organizuojamus kursus galima užsirašyti. Dažnai netgi tam reikalingos pažintys“ (4), „Per paskutinius dvejus metus dalyvavau viename seminare ir dviejuose kursuose“ (7), „Lankiau vairuotojų kursus<...>Pabaigiau kompiuterinio raštingumo kursus“ (17), „Neturiu galimybių palaikyti savo profesinę kvalifikaciją“ (9)

Kadangi šiandieninei visuomenei reikalingi kvalifikuoti piliečiai, todėl *atsirado poreikis-persikvalifikuoti*. Pagrindine vertybe tampa žmogaus žinios, kurios praturtina veiklą, daro ją spalvingą. Respondentė (9) neturi galimybių kelti savo profesinės kvalifikacijos, lankyti mokamų seminarų, kursų ar siekti persikvalifikavimo. Į valstybės finansuojamus kursus, kaip teigė vieniša motina respondentė (4)- „neturiu galimybių“, nes tam reikalingos pažintys. Beje, respondentės (10, 11) pasiruošusi savo gyvenimą: „Esu pasiruošusi išmokti ir reikalui esant persikvalifikuoti, lankyti kursus“, „Turiu norą kelti profesinę kvalifikaciją“ (11). Kitaip mano besilaukianti respondentė (12): „kas pusę metų dalyvauju seminaruos. <...> vykstu į kursus susijusius su mano profesija“. O štai vieniša respondentė(14) teigia: „pagal galimybes dalyvauju seminaruose- atitinkančiuose mano profesinę kvalifikaciją“.

Anot Jucevičienės (2001) *kompetencija*- tai žmogaus kvalifikacijos raiška arba gebėjimų, individo žinių, mokėjimų, įgūdžių, asmenybės savybių, vertybių išraiška efektyvioje veikloje. Norėdami sužinoti moterų kompetenciją prisistatant darbdaviui pateikėme klausimą: „kaip mokėjote prisistatyti darbdaviui “? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Manau, kad pritrūko pasitikėjimo savimi. Su kiekvienu NE, mažėjo noras ieškotis darbo“ (1), „Prisistatant darbdaviui elgiausi natūraliai, pabrėžiau savo privalumus, sugebėjimus“ (6), „Galvoju, kad sugebu prisistatyti tinkamai, nes esu daug skaičiusi ta tema“ (7), „<...>nelabai pasitikiu savo jėgomis, bijau netinkamai išsireikšti, bijau netinkamai išsireikšti“ (9), „Labai jaudinuosi<...>būsimas darbas neatitinka mano profesinės kompetencijos“ (10), „Negaliu nuspėti darbdavio reakcijos ir kamuoja baimė pasirodyti nekompetentinga“ (13), „Manau, kad neblogai prisistačiau savo darbdaviui, nes man pavykdavo įsidarbinti į norimas pareigas“ (16)

Respondentei (1) pritrūko pasitikėjimo savimi. O štai respondentė (9) bijojo netinkamai išsireikšti. Besimokanti respondentė (16)mano, esanti kompetentinga šiuo atžvilgiu. Labai svarbu respondenčių žinios, mokėjimai bei įgūdžiai joms suteiktų tinkamą kvalifikaciją. O kiekvienos iš jų gabumai formuotų asmenines savybes bei vertybes ir formuotų tobulėjimą, kaip jų būsimos kompetencijos pradą. Svarbu jų pačių nusistatymas siekti kvalifikacijos, įgyti pakankamai žinių bei sukaupti naują patirtį, kuri padėtų realizuoti ir įgyvendinti norimą veiklą.

Patirtinis mokymas- tai mokymasis iš patirties, patyrimo rezultatas. Anot žymaus amerikiečių mokslininko Dewey (1859-1952)- mokymasis yra neatsiejamas nuo veiklos ir patirties. Jis pabrėžė mokymosi prasmingumą ir besimokančiojo susidomėjimą. Patirtis gali mokymąsi padaryti prasmingą. Siekiant išsiaiškinti bedarbių moterų patirtinį mokymąsi pateikėme klausimą: „kas iš anksčiau išmoktų dalykų Jums praverė gyvenime“? Daugelis respondenčių minėjo, jog kartais mokslo žinios negali visiškai nurodyti, kaip išspręsti gyvenimiškas problemas. Prioritetą jos teikia- mokymuisi iš patirties, nes tai aktyvus žinių ir prasmės konstravimo procesas, paremtas bendradarbiavimu. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„*Studijuojant technikumė labai praverė kulinarinės žinios, kurias kasdien galiu panaudoti*“ (9), „*Labiausiai man praverė įgytos matematikos žinios...o dabar vaikams padėu spręsti matematikos namų darbus*“ (3), „*Ką sužinojau, išmokau (socialiniai mokslai), pritaikau praktiškai, kitaip elgiuosi su savo šeimos nariais*“ (8), „*Iš anksčiau išmoktų dalykų labiausiai praverė automobilio vairavimas, labai praverčia ieškant darbo<...>*“ (1), „*Ypatingai matematika, kuri reikalinga prekyboje*“ (11), „*Labai praverčia socialinės žinios, kitoks supratimas apie socialines problemas*“ (20)

Mokymosi veikla turi būti susijusi su realiu gyvenimišku kontekstu, kad būtų prasminga pačiam individui. Štai respondentė (3) laiminga galinti sėkmingai perteikti savo patirtį, t.y. matematikos žinias vaikams. Respondentės (8) teigimu- socialinės žinios jai suteikė stimulo keisti tarpusavio santykius su šeimos nariais, būti atidesnei, jautresnei kitų atžvilgiu. Sėkmingas įgūdžių realizavimas tai savotiška paskata moterims siekti naujų žinių, naujų patirčių. Beje, respondentė (1) prieštarauja ir ji teigia, kad įgijo savęs nuvertinimą, nes naujai įgytos žinios bei patirtis nepadėjo jai susirasti darbo: „*Jaučiuosi nereikalinga su savo patirtimi, savo žinių bagažu*“, o tai sąlygoja menką savęs vertinimą bei pasitikėjimą savo jėgomis.

Mokymasis iš patirties tampa ypač svarbus mokymosi visą gyvenimą paradigmoje. Patirtis įgyjama profesinėje, bendruomeninėje bei gyvenimiškoje veikloje. Respondentės norėtų gerai įvaldyti kompiuterinį raštingumą. Štai respondentės (12) ir (14) labai vertina profesines žinias, įgytas studijuojant ir sėkmingai jas pritaiko praktikoje. *Iš interviu protokolo:*

„*Iš patirties labai praverė slaugos technika, masažo pagrindai bendravimo įgūdžiai, pedagogikos žinios*“ (12), „*Iš patirties man praverė medicinos žinios. Pritaikau praktiškai gyvenime įgytas psichologines žinias*“ (14), „*Labai gyvenime ir darbe praverė universitete įgytos žinios*“ (1), „*Profesinės žinios pritaikomos praktikoje*“ (4), *Didelės patirties įgijau dalyvaudama įvairiose konferencijose, kaip pranešėja. Išmokau nugalėti scenos baimę, jaustis tvirtai ir nesijaudinant kalbant žmonėms- auditorijai*“ (16), „*Man labai praverė socialiniai mokslai*“ (8)

Be galo svarbi vidinė moterų motyvacija ir psichologinis nusiteikimas bei pasiryžimas mokymosi atžvilgiu. Respondentė (9): „*Įgijusi vairuotojo pažymėjimą pradėjau žavėtis tuo ką sugebu, nesu visiškai žioplą*“. Tyrime dalyvavusios respondentės moka dvi užsienio- rusų ir anglų kalbas. Rusų tautybės respondentė (5)- prancūzų, būsima mama respondentė (12)- lotynų, o respondentė (19)- vokiečių. Moterims reikia savotiško postūmio, paraginimo, kad jaustų didesnę pasitikėjimą savo jėgomis. Respondentės vertina mokymosi visą gyvenimą svarbą bei kuria savo profesinius, karjeros planavimo, mokslo, sprendimų priėmimo, darbo paieškos planus. Moterims labai svarbus profesinis tobulėjimas bei kompetencija.

Besimokančioje visuomenėje reikalinga visapusiškai išprususi asmenybė. Pasak Drucker-žinios yra tikrasis išvystytos ekonomikos kapitalas. Jos ne tik daro žmogų intelektualiu, bet ir teikia galimybę rinktis veiklos sritį (Stanišauskienė, 1997).

2.4. Bedarbių moterų motyvacijos skatinimas edukaciniu aspektu

Jovaiša teigia, jog *motyvacija- yra motyvų kaitos procesas*, reguliuojantis asmenybės veiklos bei santykių kryptį, intensyvumą bei patvarumą, esant sąveikai tarp motyvuoto individo ir aktualios situacijos. Bent iš dalies patenkinus žemesnius poreikius, tampa efektyvūs esantys aukščiau ir keičia motyvaciją. Atsiranda poreikis jaustis įvertintam, būti pripažintam visuomenėje, darbe, šeimoje, žmogus nori gerbti save už tam tikrus pasiekimus ir būti gerbiamas kitų. Respondentėms pateikėme klausimą: „pabandykite apibūdinti psichologinę būseną, kuomet buvote darbinga“? atsakė sekančiai. Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Turėjau sau išsikėlusį tikslą mokytis toliau<...>įgyti kuo daugiau žinių, susijusių su mano darbu“ (1), „Dirbdama galėjau visą save realizuoti, jaustis naudinga kolektyve bei tobulėti kaip asmenybė“ (2), „Kai aš turėjau darbą mano psichologinė būseną buvo pakili“ (7), „Visuomeniška ir nepriklausoma“ (12), „[I darbą eidavau, kaip į šventę“ (9), „Laikiau save esant reikalinga, svarbia, manyje buvo vidinė ramybė, saugumas“ (19), „Buvau energinga, nes darbas suteikė prasmės“ (20), „Buvau savimi pasitikinti, didžiavausi, kad man sekasi puikiai“ (13)

Respondentė (1) turėjo išsikėlusį tikslą mokytis, norėjo save realizuoti darbe. Netekus darbo situacija ženkliai pasikeitė. O štai respondentė (12) buvo nepriklausoma. Anot Gruževskio (1996) bedarbystė iš pradžių pasireiškia ekonomine forma- sumažėjusios pajamos, pragyvenimo lygio smukimas, tačiau ilgainiui ši ekonominė deprivacija sukelia ir neigiamus psichologinius reiškinius: savanorišką psichologinę izoliaciją, nesugebėjimą prisitaikyti, bendravimo stoka, iššaukia net depresiją. Paklausėme respondenčių: „kaip jūs jaučiatės būdama bedarbe“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Ilgai užtrukusi bedarbystė varo į nevirtį<...>Pašlįjo sveikata“ (1), „Jaučiu menkavertiškumo kompleksą“ (2), „Mano psichologinė būseną atsiliepia visai šeimai: kuo ilgesnį laiką esu bedarbe, tuo labiau jaučiuosi morališkai smunkanti asmenybė „žemyn“ (3), „netekus darbo pradėjo kamuoti depresija“ (4), „Jaučiuosi negalinti pritapti prie man visiškai naujos socialinės aplinkos“ (5), „Bedarbystė duoda neigiamą, slogių nuotaiką“ (8), „Kaip žmogus jaučiuosi bevertė“ (20), „Stengiuosi kažkuo užsiimti: skaitau knygas, kurių dėka suprantu, kad dar turiu savyje neišsemtų <...>idėjų“ (19), „Esu viskuo nusivylusi. Kainuoja daug sveikatos. Kamuoją įkyrios mintys, kaip pigiau išgyventi“ (14)

Moteris vargina užsisklendimas savyje, jaučia „gėdą“ pasirodyti viešai gatvėje. Kamuoją nepilnavertiškumo, kaltės (už savo vaikus) jausmas. Vyrauja nuotaikų kaita. Ne vienai respondentei tokia savęs graužatis sukėlė rimtų sveikatos problemų, iššaukė depresiją. Respondentė (10) savo būseną apibūdina: „Jaučiuosi kaip paukštelis uždarytas į narvelį ir negalintis skristi“. Paklausėme moterų: „kaip manote, kiek įtakos įsidarbinimui turi jūsų amžius“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Manau, kad įsidarbinant amžius nesvarbu“ (1), „<...>didelės įtakos turi mano amžius, nes darbdaviams reikalingi jauni, sveiki, , perspektyvūs darbuotojai“ (4), „Mano nuomone, moteris perkopusi per 30 metų, darbdaviams nereikalinga“ (9), „Didelės įtakos turi: amžius iki 25 metų<...>“ (12), „Manau, kad įsidarbinti žmogui iki pensijos-amžius ne riba“ (20), „Manau, kad amžius neturi jokios įtakos sėkmingam įsidarbinimui“ (11), „Paskutiniu metu amžius nebeturi įtakos įsidarbinimui“ (14), „Manau, kad įsidarbinimui amžius įtakos neturi“ (3)

Dauguma respondenčių didelės reikšmės amžiui neteikia. 36-erių metų našlė(20) mano, jog: „<...> įsidarbinti žmogui iki pensijos- amžius ne riba“. Paklausėme: „pabandykite nurodyti 5 savybes, lemiančias sėkmingą įsidarbinimą“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Išsilavinimas, mokėjimas prisistatyti darbdaviui, bendravimas su žmonėmis, pasitikėjimas savo jėgomis“ (2), „<...>pažintys, komunikabilumas, intucija<...>“ (3), „Protas ir mokėjimas bendrauti“ (8), „Išvaizda<...>vidinė paties žmogaus iškalba, ir pats svarbiausias- išprusimas“ (13), „Labai svarbu darbinantis yra- kompetencija, išvaizda, charakterio savybės, ankstesnių darbdavių rekomendacijos, išsilavinimas“(15), „<...>patirtis toje srityje- žinojimas“ (16), „<...>organizuotumas, savarankiškumas, sąžiningumas, atsakomybės jausmas“ (1), „<...>mokėjimas bendrauti“

Respondentės pagal svarbumą išskyrė savybes: *išsilavinimas, mokėjimas prisistatyti darbdaviui, išvaizda, komunikabilumas, kompetencija, patirtis*. Kiekvieno žmogaus veiklos motyvai su amžiumi kinta, priklausomai nuo asmenybės nuostatų, interesų, įsitikinimų bei vertybių. Norėdami išsiaiškinti respondenčių motyvus pateikėme klausimą: „ar yra vidinė motyvacija keisti“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Norint įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, reikia nuolatos tobulėti“ (1), „Jaučiu būtinybę visapusiškai keistis, siekti naujo išsilavinimo“ (3), „Turiu bandyti pasivyti žmones žinių, įgūdžių, užsienio kalbos, kompiuterinio raštingumo srityje“ (4), „<...>kiekvienas save gerbiantis tos šalies pilietis, turiu norą gerai išmokyti lietuvių kalbą“ (5), „Atėjo laikas, kai nebeužtenka ankstesnių žinių, reikia rimtai pagalvoti apie galimą persikvalifikavimą“ (7), „Turiu norą keisti savo specialybę<...>“ (10), „Be tikslo neįdomu gyventi“ (14), „Noras daugiau žinoti ir būti kvalifikuotesniam“ (16), „<...>jei aš nerandu darbo, vadinasi manyje kažkas ne taip- vadinasi reikia save“ (20)

Visiems šiais laikais tenka mokytis, taigi respondentės siekia tapti besimokančios visuomenės savastimi- žiniomis, mokėjimais, įgūdžiais, nes turimų žinių jau nebeužtenka. Jos turi vidinę motyvaciją keistis, tobulėti, ieškoti naujos veiklos krypčių, įgyvendinti naujų idėjų.

2.5. EDUKACINĖ VEIKLA BENDRUOMENĖJE- Moters užimtumo ir informacijos centre

Bendruomenė- šeimų ar žmonių grupė, kurią jungia tam tikros bendro naudojimo vertybės, turinti vieningas tarnybas, įstaigas bei interesus ar geografinį atstumą (Leliūgienė,1997). Psichologijos žodyne bendruomenė apibūdinama, kaip tarpusavio sąveika bei sudėtingi, įvairialypiai žmonių kontaktai, atsirandantys iš bendros veiklos poreikių. Moterims, esančioms bedarbystės situacijoje pateikėme klausimą: „iš kur sužinojote apie šį centrą“? *Iš protokolo:*

Apie šį centrą sužinojau iš DB darbuotojų, taip pat radau informacijos apie šį centrą- spaudoje“ (1), „Apie šį centrą sužinojau iš savo kaimynės“ (6), „Apie šį centrą žinau nedaug“ (11), „Apie šį centrą nežinau nieko“ (10), „Apie centro egzistavimą sužinojau iš spaudos“ (18), „Apie šį centrą sužinojau iš savo draugės“ (17)

Štai respondentė (1)apie Moters užimtumo centrą informacijos gavo iš spaudos. Kitos respondentės minėjo informacijos šaltinius- drauges, kaimynes bei darbo biržos konsultantes. Beje, respondentė (11) beveik nieko nežino apie šį centrą. *Bendruomenės centras-* tai namai atviri visoms rajono gyventojoms, nežiūrint į tautybę, religinius ar politinius įsitikinimus. Anot, Johnsono (1998) visas jas vienija priklausymas tai pačiai bendruomenei, kurią sąlygoja gyvenamoji vieta, bendri interesai. O sociokultūrinė veikla yra specifinė bendruomeninio ugdymo sritis, sudaranti palankias sąlygas įvairios socialinės padėties bei įvairių tautybių ir įvairaus amžiaus žmonėms realizuoti savo socialinius, kultūrinius, švietimo poreikius, siekiant

sėkmingai integruotis į darbo rinką. Siekiant išsiaiškinti bedarbių užimtumą bendruomenėje pateikėme klausimą: „kokią veiklą plėtoja šis centras“? *Iš interviu protokolo:*

„<...>organizuojami įvairūs kursai, seminarai, diskusijos, renginiai“ (1), „<...>organizuoja bedarbėms moterims: kompiuterinio raštingumo, kasos aparatų, buhalterinės apskaitos, užsienio kalbos kursus“ (3), „Šis centras padeda bedarbėms moterims susirasti darbą“ (4), „Šiame centre teikiama visokeriopa pagalba moterims“ (13), „Centro savanorė su[pažindina apie laisvas darbo vietas“ (17)

Respondentės čia sulaukia informacijos apie laisvas darbo vietas galimybę lankyti kursus ar net persikvalifikuoti. Štai išsituokusi respondentė (19) teigia: „sulaukusi psichologinės pagalbos, kuri man buvo reikalinga“, nes buvo nusivylusi darbo paieškomis. Paslaugų teikimas yra bendruomenės sistemos dalis. Taigi, Jodienė (1998) ypatingai akcentuoja didelę bendruomenės įtaką jos nariams bei plačias galimybes sprendžiant tų narių problemas bei tenkinant poreikius. O štai D.Vilčinskienė (2000), kad *bendruomenėje- vyksta edukacinis darbas, kurio tikslas yra, kad suaugęs žmogus užimtų aktyvią poziciją, savo asmeninius interesus, asmeninę naudą bei asmeninę laisvę sietų su kitų tos bendruomenės interesais* (Baršauskienė, Leliūgienė,2001). Į klausimą: „kaip respondentės prisideda prie centro veiklos ir kaip aktyviai dalyvauja bendruomenės gyvenime“? Štai keletas pavyzdžių. *Iš interviu protokolo:*

„Esu šio centro savanorė ir.stengiuosi kuo daugiau bendrauti su centro klientėmis- bedarbėmis bei darbdavėmis. Užsiimu visuomenine labdaringa veikla“ (1), „<...>bedarbėms moterims suorganizavau renginį „Stalo etiketas“ (2), „<...> dalyvavau tarptautinėje projektinėje veikloje, kaip vertėja“ (3), „Dalyvauju kultūrinuose renginiuose“ (4), „Padedu pagal savo galimybes, duodu kažkokių minčių, idėjų“ (7), „Kilo mintis suburti kaimo bendraminčių moterų ratelį, kad galėtume kartu leisti laisvalaikį, dalyvauti kultūrinuose renginiuose, išjudinti „merdėjantį jaunimą...“ (11), „esu išrinkta namo komendantė“ (14), „Aktyviai dalyvauju bendruomenės veikloje- sprendžiu organizacinius klausimus“ (15), „<...>galėčiau padėti skaityti paskaitas kitoms bedarbėms“ (16)

Respondentė (4) aktyviai dalyvauja bendruomenės kultūrinėje veikloje. O štai respondentė (3) save išreiškė centro projektinėje veikloje. Jauna, besimokanti respondentė (2) organizuoja įvairius renginius bendruomenės moterims.

„Dalyvaudama politinėje veikloje- praplėčiau savo pažinčių ratą, susipažinau sus įtakingais žmonėmis...“ (3), „Su darbo partijos nariais dalyvaujame įvairiuose renginiuose, rinkiminėse agitacijose“ (10), „Kadangi gyvenu priemiestyje, stengiuosi save realizuoti bendruomenės gyvenime. Stengiuosi visur būti pirma, parodyti save kaip darbštų žmogų“ (11)

Rogersas mano, jog norintys puoselėti kitų tobulėjimą, turi būti nuoširdūs, palankūs kitiems, empatiški. Beje, respondentės (4) nedomina jokia visuomeninė veikla, nes jaučia nepilnavertiškumo jausmą kitų žmonių tarpe „Nesu aktyvi bendruomenės narė, nes labai sunku morališkai pasirodyti žmonėse“ (4).

„Natūralios žmoniškosios pagalbos forma bendruomenėje yra savanoriai. Centro savanorė (1) akcentuoja, kad: „užsiimu visuomenine labdaringa veikla“. Savanorė dalyvauja teikiant įvairią pagalbą, kaip: *asmeninė pagalba, visuomeninė veikla, savipagalba, finansinių išteklių ir aukų rinkimas ir pan. Bendruomenės išteklių panaudojimo galimybės-* susitikimai su garbiais žmonėmis, įvairi projektinė veikla. Respondentės bendruomenę apibūdino, kaip bendrų tarpusavio interesų, bendrų tradicijų turinčią- žmonių grupę. Edukacinė veikla bendruomenėje orientuota į vertybių ugdymą, žinių įgijimą bei plėtojimą bei socialinių, kultūrinių bei techninių įgūdžių tobulinimą. Skirtingai nuo formaliojo ugdymo institucijose, edukacinė veikla bendruomenėje suteikia

galimybę mokytis to, kas jiems atrodo svarbu ir įdomu. Svarbu, kad atsiranda galimybė išsiugdyti gebėjimus, kurie svarbūs darbo rinkai bei tolesniam mokymuisi kitose švietimo įstaigose.

2.6. Veiklos tyrimas- bedarbių moterų profesinių įgūdžių ugdymas Integruotas „Bedarbių moterų ir Profesinio Rengimo centro“ susitikimas

2004m. sausio mėnesį Tauragės Profesinio Rengimo Centre (PRC) vyko integruotas „Bedarbių moterų ir PRC“ susitikimas- paskaita „Elgesys prie stalo“ kartu su pietumis. Kadangi Moterų užimtumo ir informacijos centras neturi mokomosios bazės ir galimybių ugdymo procese bedarbėms moterims mokymo ir mokymosi metodais formuoti valgymo kultūros įgūdžius, maloniai sutiko padėti Tauragės PRC profesijos mokytoja metodininkė Laimutė Rudzinskaitė pravesti paskaitą apie stalo etiketą.

Dalyvauti šiame renginyje buvo pakviestos Moters užimtumo ir informacijos centro direktorė N.Meilutienė, savanorė V. Jankauskienė, ši centrą lankančios įvairaus amžiaus bedarbės moterys bei žurnalistai. Aš, kaip renginio organizatorė, pradėjau susitikimą nuo tikslo- *ugdyti maitinimosi kultūrą, kad moterys būtų išprususios tiek žiniomis, tiek praktika, kad būtų kultūringas jų elgesys maitinimosi įstaigose (restoranuose, kavinėse).*

Moteris pasveikino susitikimo vedančioji mokytoja L.Ružinskaitė, palinkėdama maloniai praleisti laiką ir pradėjo paskaitą hole- už kavinukės durų. Papasakojo moterims kaip atėjus į restoraną susitvarkyti plaukus, susišukuoti, nusirengti, persiauti batelius, kur pasikabinti paltus ir visokių kitokių subtilybių. Paskui moteris sukvieta prie stalo, parodė kai joms susėsti ir kokiais įrankiais valgyti. Susirinkusias moteris ir svečius aptarnavo Profesinio Rengimo Centro trečiojo kurso moksleiviai, besimokantys maisto ruošimo specialybės (padavėjo- barmeno).

Mokytoja papasakojo apie stalo serviravimą, svečių aptarnavimą, o kai barmenai patiekė pirmąjį patiekalą paaiškino kaip ir kada valgomas. Moterims iškilo daugybė neiškumų, jos drąsiai uždavinėjo pačius netikėčiausius klausimus:

- Kuriais įrankiais valgyti;
- Kur ir kaip padėti įrankius sustojus arba baigus valgyti?
- Kada ir kaip valgyti?

Kuomet buvo patiektas karštas patiekalas ant jų stalo, moterys gyrė, kad labai skanu. Joms buvo papasakota apie kiekvieną patiekalą, patiektą ant jų stalo. Ir vėl pasipylė kruša klausimų- ar jos nedaro klaidų valgydamos. Negailėjo gražių žodžių apie skanius valgius.

Paragavusios deserto, moterys net receptą užsirašė. Jos labai stebėjosi mokytojos žiniomis ir išmanymu, kad net užklausė apie furšetą ir švediškąjį stalą, kuo jie skiriasi? Kuo mokytoja daugiau pasakojo, tuo moterys daugiau klausinėjo. Taip pat moterys užklausė kaip jaučiasi padavėjai, ar šis nelengvas darbas jiems prie širdies? Moterys skatino juos mokytis, kad neatsitiktų taip, kad jie tokioje jaunystėje neliktų be darbo. Jos pasidalijo savo patirtimi, kad jau

per senos, o jie dar jauni ir pats laikas tobulinti save. Akcentavo, kad mokymasis vyksta visą gyvenimą, kad žinios, mokėjimai bei įgūdžiai tobulinami nuolatos.

Praktinė paskaita kartu su patiekalais, anot moterų, buvo labai naudinga ir įdomi, nes joms buvo suteikta daug reikalingų žinių, kurias panaudos gyvenime. Baigiantis paskaitai moterys pageidavo dar kartą susitikti ir pratęsti jų bendradarbiavimą. Jos paprašė, kad būtų pakviestos į paskaitą apie vynus ir kitus alkoholinius gėrimus. Buvo džiugu ir malonu, kad ne tik moterys, bet ir svečiai išėjo prisidėjusios visą bagažą žinių su viltimi susitikti dar kartą. Apie šį renginį buvo informuota ir visuomenė (žr. priedas Nr. 7).

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai atskleidė bedarbių moterų, esančių bedarbystės situacijoje mokymosi visą gyvenimą psichosocialinius skatinančius ir ribojančius veiksnius. Buvo naudotas pusiau standartizuotas interviu. Ištirti bedarbių moterų nuolatinio mokymosi motyvai, tinkamos mokymosi aplinkos, formų įvairovė, mokymosi motyvacija, patirtinis mokymasis ir t.t.

Prieš atliekant tyrimą buvo iškeltos dvi hipotezės:

1. Tikėtina, kad bedarbių moterų nuostatas dėl mokymosi visą gyvenimą apsprendžia socialinis statusas ir pragyvenimo lygis;
2. Tikėtina, kad bedarbių moterų pasyvumą apsprendžia mokymosi motyvacijos stoka.

Tyrimo metu gauta informacija mums leidžia plėtoti keletą išvadų:

Tyrimas atskleidė, kad moterų, esančių bedarbystės situacijoje integracijos į šiuolaikinę darbo rinką sėkmę, profesinį konkurencingumą lemia: išoriniai veiksniai- noras susirasti darbą ir vidiniai- visapusiškas tobulėjimas. Darbo rinkos dalyvės- bedarbės moterys- yra psichologiškai pasiruošusios pastoviai kaitai rinkoje ir tuo pačiu savo įgūdžių, profesinių gebėjimų kritiniam įvertinimui, tačiau jų sėkmingą įgyvendinimą riboja nepritekliai. Mokymuisi visą gyvenimą didelės įtakos turi socialinis statusas ir pragyvenimo lygis. *Tai leidžia mums patvirtinti pirmąją hipotezę, kuri buvo iškelta magistro darbo pradžioje.*

Tyrimas atskleidė, kad respondenčių socialinę padėtį visuomenėje didele dalimi lemia šeima. Pastebėta, kad klasinė kilmė ir išsilavinimas yra tarpusavyje tarpiai susiję. Šeimoje, kurioje išsilavinimas buvo vertybė- tam tikras kultūrinės vertybės, asmens savybės- skiepys savo vaikams- padės siekti aukštesnio išsilavinimo. Pastebėta, kad aukštesnis respondenčių išsilavinimas sąlygoja didesnę pasitikėjimą savo jėgomis bei ryžtą įgyti naują specialybę ar net persikvalifikuoti. Būdingas didesnis verbalinis įtaigumas.

Bedarbystė- esminė priežastis dėl kurios respondentės negali gyventi pilnaverčio gyvenimo. Tyrimo metu atsiskleidė ne tik skatinantys, bet ir ribojantys veiksniai- amžinas nepritekliai stipriai įtakoja jų gyvenimo kokybę, jų vertybes bei gyvenimo būdą. Neturėdamos

pakankamai lėšų respondentės negali skirti laisvalaikiui, kultūrai, švietimui bei gyventi aktyvaus kultūrinio gyvenimo. Stabdoma jų kūrybinė veikla- saviraiška, savirealizacija, vyksta asmenybės progresas. Tyrimo rezultatai parodė, jog respondenčių, turinčių žemesnį išsilavinimą- blogesnė psichologinė savijauta, būdingas mažesnis pasitikėjimas savimi pokalbio su darbdaviu metu;

Bedarbes moteris, esančias bedarbystės situacijoje mokytis skatina vidinė nuostata, besikeičianti aplinka, šeimos palaikymas bei galimybė susirasti darbą. Jos visapusiškai siekia tobulėti, kaip asmenybės. Stiprus vidinis motyvas skatina domėtis įvairiomis naujovėmis, didelės reikšmės teikia informacinių technologijų diegimui. Respondentės prioritetą teikia- mokymuisi grupėje bei mokymuisi. Labai vertinami mokymosi, bendruomenės centrai. Didžioji dauguma respondenčių supranta mokymosi visą gyvenimą būtinybę ir yra psichologiškai pasirengusios to siekti. Tyrimas atskleidė, kad informacijos paieška, laiko skyrimas profesinės kvalifikacijos kėlimui, formalaus- institucinio bei neformalaus savarankiško mokymosi motyvacija yra sėkmingo profesinio konkurencingumo veiksnys. *Tai paneigė mūsų tyrimo metu iškeltą antrąją hipotezę.* Bedarbių moterų *savarankiškumas ir aktyvumas* yra svari prielaida sėkmingai integruotis į darbo rinką.

PASIŪLYMAI SOCIALINIAMS PEDAGOGAMS BEI DARBUOTOJAMS

Tyrimo metu gauta informacija leidžia mums pateikti tam tikrus rekomendacinio pobūdžio pasiūlymus. Visų pirma reikia likviduoti psichologinius bedarbystės padarinius, stabdančius moterų sėkmingą integraciją į darbo rinką. Norint užtikrinti didesnę verbalinę įtaigumą, pasitikėjimą savo jėgomis bei perceptyvumą būtina teritorinėse Darbo biržose bei Moters užimtumo centruose įsteigti psichologų etatus, nes daugeliui moterų reikalinga psichologinė pagalba. Reikia teikti pagalbą stiprinant moters prestižą ir vaidmenį visuomenėje bei numatyti, kad ši veikla gintų bendražmogiškąsias ir pilietines jų teises. Keisti darbdavių mentalitetą, siekiant sutelkti visą dėmesį į moterų sugebėjimus, išsilavinimą bei kompetenciją, kad būtų pašalinta egzistuojanti moterų diskriminacija.

Norint sėkmingai integruotis į darbo rinką bei sumažinti bedarbių gretas būtina bedarbėms moterims organizuoti edukacinę pagalbą- siekiant padėti įgyti išsilavinimą turi būti suteiktos adekvačios sąlygos, metodai, mokymosi programos bei mokymosi formų įvairovė (kursai, paskaitos). Taip pat ugdyti moterų pasirengimą nuolat priimti naują informaciją bei aktyvinti informacijos ieškojimo įgūdžius, įvaldyti modernias komunikacines technologijas (vairavimas, užsienio kalbų žinojimas bei kompiuterinis raštingumas). Numatyti visų amžiaus moterų, esančių bedarbystės situacijoje, socialinį ugdymą švietimo įstaigose, mokymo centruose,

savipagalbos grupėse (per patirties sklaidą), bendruomenės centruose, labdariningose organizacijose. Bendras šių organizacijų veiklos tikslas turėtų būti- profesinių įgūdžių bei profesinės kvalifikacijos rengimas bei tobulinimas, siekiant, kad mokymosi procesas būtų nuolatinis, trunkantis visą gyvenimą. Bendruomenės centruose organizuoti įvairius susitikimus su žymiais rajono žmonėmis, verslininkais, politikais bei *vykdyti projektinę veiklą*; suteikti moterims galimybę aktyviai pasireikšti visuomeninėje veikloje.

DISKUSIJA

Empiriniame tyrime išanalizuotas moterų, esančių bedarbystės situacijoje mokymasis visą gyvenimą taikant kokybinio tyrimo metodą. Buvo pasirinktas aprašomojo pobūdžio (narrative) duomenų pateikimo būdas, kuris suteikė galimybę gauti autentišką informaciją, o empirinius duomenis, t.y. respondenčių išsakytus sakinius (teiginius) pateikti kartu su interpretacijomis. Tyrimas buvo atliekamas Darbo biržoje, Moters užimtumo centre bei respondenčių namuose. Pasirinktas tyrimo metodas leido atsiriboti nuo iš anksto apibrėžto teorinio- hipotetinio modelio. Pasitelkiant sisteminės analizės principus tyrimo duomenis pateikti kartu su interpretacijomis, tam tikrais apibendrintais pastebėjimais, dalinėmis bei diskusinėmis išvadomis. Tai lėmė dideles laiko sąnaudas, o metodų gausa apsunkino darbą sisteminant medžiagą.

Gauti tyrimo rezultatai parodė, jog viena iškeltų darbo hipotezių pasitvirtino ir tyrimo metu sukauptų bei analizuotų duomenų išvados parodė moterų, esančių bedarbystės situacijoje psichologinį pasirengimą mokytis bei motyvacija keistis, tobulėti. Tačiau vienas iš sėkmingą mokymąsi ribojančių veiksnių yra nepriteklus. Todėl teigiu, kad pasirinkta magistro darbo tema yra aktuali akcentuojant mokslinę ir praktinę svarbą, o bedarbystės problematika- reali.

Anot, Gruževskio (2002) nedarbą- lemia subjektyvios priežastys, kaip menkas išsimokslinimas bei kvalifikacija, nepakankama darbo patirtis, kalbų nemokėjimas, neigiamas darbdavių požiūris į ilgalaikius bedarbius, mažas mobilumas, nepakankamas informuotumas apie padėtį darbo rinkoje. Iš tyrimo rezultatų matyti, kad ne mažai bedarbių moterų turi motyvaciją tobulėti, lankyti įvairius kursus bei keisti savo turimą kvalifikaciją.

Tęsiant mokymosi visą gyvenimą konceptą svarbu atskleisti nuolatinį moterų, esančių bedarbystės situacijoje mokymąsi respublikos mastu ne tik tarp atskirų respondentų grupių, kas yra atlikta šiame magistro darbe, gilinantis į subjektyvios padėties įvertinimą. O taip pat atlikti kiekybinį tyrimą apklausiant ne tik bedarbes moteris, bet ir švietimo bei kitas ugdymo įstaigas, organizacijas bei darbdavius. Tai viena iš galimų darbo tęstinumo temų- mokymosi visą gyvenimą skatinimo bei sėkmingo integravimosi į darbo rinką.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS:

1. Bagdonavičius, J., Stankevičius, P.(1998). Pragyvenimo lygis ir išsimokslinimas: tarpusavio ryšys. Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. V tarptautinė mokslinė konferencija. Vilnius.
2. Bagdžiūnienė, D.(1994/Nr.3). Bedarbystės psichologiniai aspektai. Lietuvos ūkis. P. 37-39.
3. Balevičienė, S., Trečiokienė E. (2002/63). Suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklų (suaugusiųjų mokymo centrų) būklė Lietuvoje. Pedagogika. P. 149-158.
4. Baršauskienė, V., Leliūgienė I.(2001). Sociokultūrinis darbas bendruomenėje. „Technologija“.
5. Tarvydienė, V.(1996). Saviraiška ir saviaktualizacija. Psichologija studentui. Vadovėlis. Kaunas.
6. KTU. Technologija. Bemoksliai darbuotojai- be perspektyvos (2004/Nr.11). Darbo biržos naujienos. P. 10
7. Beresnevičienė, D.(1995). Nuolatinis mokymasis Lietuvoje (psichologiniai pagrindai). Monografija. Vilnius.
8. Beresnevičienė, D.(2000).Suaugusiųjų švietimo psichologiniai aspektai. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai. Straipsnių rinkinys. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P.32-37.
9. Beresnevičienė, D.(1997). Psichologiniai nuolatinio mokymosi ypatumai. Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje: prielaidos ir prieštaravimai. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija ir Vokietijos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P.14
10. Bižys, N., Zuzevičiūtė, V.(2003/Nr.6). Socialinę atskirtį patiriančių asmenų (bedarbių) mokymasis ir vertybinės orientacijos. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. P. 224
11. Butkienė, G., Kepalaitė, A.(1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai.
12. Černius, V.(1992). Mokytojo pagalbininkas. Kaunas. VDU.
13. Čėsnaite, B.(1997). Bedarbių mokymas- sudėtinio nuolatinio mokymosi sistemos dalis. Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje: prielaidos ir prieštaravimai. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija ir Vokietijos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P.130-132.
14. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2000). IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
15. Damidavičius, M.(1996).Lietuva socialinių pokyčių erdvėje. Užimtumas ir gyvenimo kokybė
16. Degutis, N.(1999). Socialinių tyrimų metodologija. Kaunas.
17. Ruževskis, B.(1994/Nr.3). Nedarbas- pavojus Lietuvos visuomenei. Lietuvos ūkis. P. 36.

18. Ruževskis, B. (1996). Užimtumas ir gyvenimo kokybė. Nedarbas Lietuvos visuomenėje. Lietuva socialinių pokyčių erdvėje. Vilnius.
19. Jakavičius, V.(1998). Žmogaus ugdymas. KU leidykla.
20. Janulienė, I., Veršinskienė, R.(2003/Nr.6). Teorinis suaugusiųjų mokymo/mokymosi aspektas: Efektyvumas ir barjerai. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. P. 219
21. Jankauskienė, M.(1998/Nr.8). Kodėl moteriai sunku susirasti darbą? Darbo biržos naujienos. P. 10- 12
22. Jarvis, P. (2001). Mokymosi paradoksai. Kaunas.
23. Jarvis, P. (2003/Nr.6). Suaugusiųjų švietimas didinant įsidarbinimo galimybes ir skatinant aktyvų pilietiškumą. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. P. 10-19.
24. Jėčiuvienė, M.(2004). Skurdo ribos ir ištakos. Socialinės grupės: nepritekliaus žymės. Vilnius. Socialinių tyrimų institutas. P. 26-32.
25. Jovaiša, L.(1998). Edukologijos studijos Lietuvos mokyklos. Kaunas“ Technologija, KTU. P. 181.
26. Jovaiša, L.(1993). Pedagogikos terminai. Kaunas: „Šviesa“.
27. Jovaiša, L.(2002). Edukologijos įvadas. Vilnius.
28. Jucevičienė, P.(1998). Edukologijos terminijos. Kaunas: Technologija. KTU. P. 97- 101.
29. Jucevičienė, P.(2004/71). Universiteto bibliotekos mokymosi aplinkos samprata. Pedagogika. Mokslo darbai. P. 101- 105.
30. Juozaitis, A. M.(2003). Besimokantys suaugusieji. Pirmasis sąsiuvinis. Suaugusiųjų mokymosi pagrindai. Vilnius: Danielius.
31. Juozaitis, A. M.(2000). Sąlygos suaugusiųjų mokymuisi. Suaugusių švietimas dabarčiai ir ateičiai. Straipsnių rinkinys. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P.12-14.
32. Kaminskienė, L.,Teresevičienė, M.(2000). Suaugusiųjų patirtinis mokymasis ir jo skatinimo galimybės. Suaugusių švietimas dabarčiai ir ateičiai. Straipsnių rinkinys. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P. 39-44.
33. Laurinavičiūtė, J.(2000). Suaugusiųjų mokymo ir mokymosi prasminiai akcentai. Suaugusių švietimas dabarčiai ir ateičiai. Straipsnių rinkinys. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P.49-51.
34. Laužackas, R.,ir kt.(2003/Nr.6). Suaugusiųjų mokymosi prieinamumo modeliavimas: subjektyvieji ir objektyvieji veiksniai. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. P. 20-37.
35. Laužackas, R.(2003). Bendravimo psichologija. KTU.
36. Lazutka, R.(2001). Žmogaus socialinė raida Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Vilnius. HOMO LIBER.
37. Leonavičius, V. (2004). Sociologija. VDU.

38. Leonavičius, J. (1993). Sociologijos žodynas. Vilnius: „ACADEMIA“.
39. Leliūgienė, I.(1997). Žmogus ir jo socialinė aplinka. Kaunas: Technologija.
40. Longworth, N.(1996). Making Lifelong Learning Work: Learning Cities for a Learning Century. Kogan page. London. Prieiga per internetą: EBSCO duomenų bazė <http://web21.com> [2005 04 01].
41. Lietuvos darbo rinka skaičiais (2003). Lietuvos Darbo Birža Vilnius. P. 17.
42. Lietuvoje bedarbių mažėja (2003/Nr.7,8). Lietuvos mokslų akademijos ir Lietuvos inžinierių sąjungos mėnesinis žurnalas „Mokslas ir technika“. P. 24-25.
43. Lifelong Learning in the Global knowledge economy: Challenges for Developing Countries (2003). The World Bank. Washington, D.C. P. 14-31
44. Linkaitytė, G..M.,(2003/Nr.6). Lietuvos suaugusiųjų švietimo naujovės: kontekstas ir patirtis. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. P. 52-65.
45. Luobikienė, I.(2000). Sociologinių tyrimų metodika II d.
46. Mecajeva, L., Kisielienė, (2000).Socialinio aktyvinimo programa moterims. Suaugusių švietimas dabarčiai ir ateičiai. Straipsnių rinkinys. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P.101-103.
47. Myers, D.G.(2000). Psichologija. Kaunas: „Poligrafija ir informatika“.
48. Mokymosi visą gyvenimą MEMORANDUMAS (2001). Europos Bendrijų Komisija. Vilnius
49. Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt> [2005 04 01].
50. Nevyriausybinių organizacijų atstovių nuomonė apie faktinę moterų teisių padėtį Lietuvoje. Prieiga per internetą: http://www.moterukoalicija.webinfo.lt/dg_isvados.htm [2004 11 12].
51. Normantas, E.(2000). Suaugusiųjų švietimas informacinėje visuomenėje. Suaugusių švietimas dabarčiai ir ateičiai. Straipsnių rinkinys. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P. 26-28.
52. Petrauskas, A. (2004/Nr.6). Tautinių mažumų užimtumas ir užsieniečių įdarbinimas. Darbo biržos naujienos. P.17.
53. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1997(1997).Vilnius: Jungtinių tautų vystymo programa Lietuvoje.
54. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2002-2003m.(2003). Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius.
55. Pruskus, V.(2004). Sociologija. Vilnius. Vilniaus ir teisės verslo kolegija.
56. Psichologijos žodynas (1993). Mokslo ir enciklopedijų leidykla. Vilnius.
57. Ruškus, J.(2002). Negalės fenomenas. Šiauliai.

58. Ruškus, J., Mažeikienė, N. ir kt. (2003/69). Nuolatinis mokymasis, kaip moterų profesinio konkurencingumo veiksnys. *Pedagogika*. P. 180-187.
59. Ruškus, J., Štuopytė, E. (2003). Neįgaliųjų ir marginalinių grupių įsijungimo į besimokančio miesto vystymą veiksnių tyrimas. Tarpinė ataskaita. KTU.
60. Ruškus, J., Štuopytė, E. (2004). Revelation of the Factors for Socially Excluded Groups: Results of Focus Group Reflection. *Socialiniai mokslai*. Nr.4 (46).
61. Stanišauskienė, V. Learning Needs of the Population as a Premise for the Realization of the Learning City: a Comparative Analysis of the Cities of Kaunas, Šiauliai and Utena. P.33-42.
62. Stankevičius, P. (2004). Gyvenimo lygio įvertinimas. Socialinės grupės: nepritekliaus žmės. Vilnius. Socialinių tyrimų institutas.
63. Stašienė, S., Petkevičiūtė, N. (2003). Žmogus ir aplinka. Kaunas: „Technologija“.
64. Tauragės Moters užimtumo ir informacijos centro ataskaita už 2003/ 2004 metus (2005).
65. Teresevičienė, M. (1997). Grupės nuolatinio mokymosi sistemoje: mokymosi mažose grupėse principai. Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje: prielaidos ir prieštaravimai. Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija ir Vokietijos suaugusiųjų švietimo asociacija. VDU. P.111-112.
66. Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. (2000). Mokymasis ir patirtis. Mokymasis bendradarbiaujant. Vilnius: Garnelis.
67. Teresevičienė, M., Oldroyd, D., Gedvilienė, G. (2004). Suaugusiųjų mokymas. VDU.
68. Too little time to learn? Issues and challenges for those. Prieiga per internetą: EBSCO duomenų bazė <http://web12.epnet.com> [2005 05 01].
69. Tidikis, R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius.
70. Белановский, С.А. (2001). Глубокое интервью. Москва.
71. Ядов, В.А. (2003). Стратегия социологического исследования. Москва.
72. Страусс, А., Корбин, Д. (2003). Основы качественного исследования. Москва.